

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ERKEKLERİN ÖFKE İFADE BİÇİMLERİNİN
TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI İLE İLİŞKİSİ

Ayşegül ARSLAN KUŞKU
2501101109

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Bedia DEMİRİŞ
İkinci Danışman
Prof.Dr. Kln. Psk.Ufuk SEZGİN

İstanbul 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : Ayşegül ARSLAN KUŞKU

Numarası : 2501101109

Anabilim/Bilim Dalı : Kadın Çalışmaları

Tez Savunma Tarihi: 20.04.2015

Danışman : Prof.Dr.Bedia DEMİRİŞ

Tez Savunma Saati : 16.00'da

Tez Başlığı : Erkeklerin Öfke İfade Tarzı İle Travmatik Yaşam Olayları Arasındaki İlişki

ÖĞRENCİNİN

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~ÖYÇÖKLÜĞÜ~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Prof.Dr.Bedia DEMİRİŞ		KABUL
Doç.Dr.Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU		KABUL
Doç.Dr.Evren BALTA PAKER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR		
Doç.Dr.Işıl BAŞ		

ÖZ

ERKEKLERİN ÖFKE İFADE BİÇİMLERİNİN TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARI İLE İLİŞKİSİ

AYŞEGÜL ARSLAN KUŞKU

Erkekler, toplum içerisinde genel kabul görmüş cinsiyet rolleri nedeni ile yaşadıkları, travmaları görmezden gelmeye eğilimlidirler. Travma sonrası oluşan öfkenin çözümlenememesi sağlıklı başa çıkma yollarına ket vurabilmekte ve öfke ifade biçimi olarak saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışma travmatik yaşam olaylarının erkeklerin öfke ifade biçimlerine etkileri ile ilgili bir literatür oluşturmayı ve bu alanda yapılan psiko-sosyal çalışmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada araştırmacının hazırladığı Sosyodemografik Bilgi Formu ve Yaşam Olayları Kontrol Listesi, Çok Boyutlu Öfke Ölçeği(ÇBÖÖ), Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği(ÇÖYÖ) kullanılmıştır. Çalışmaya yaş ortalaması 32 olan ve İstanbul’da yaşayan 90 erkek katılmıştır. İstatistiksel analizde; Erkeklerin öfke ifade tarzının, yaşanan travmatik olaylar ile ilişkisi, İlişkisiz Grup-t Testi, Mann Whitney-U Testi ve Kruskal Wallis-H Testi uygulanarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, erkeklerin %61’i doğal afete, %15’i yangın veya patlama olayına, %46’sı ulaşım ile ilgili bir kazaya, %19’u evde veya işyerinde ciddi bir kazaya, %33’ü fiziksel saldırıya, %14’ü savaş - çatışma bölgesinde bulunmaya, %44’ü ani bir yakın kaybına maruz kaldığını saptanmıştır.

Çocukluk döneminde fiziksel, cinsel, duygusal istismara maruz kalan erkeklerin, öfke belirtilerinin, saldırgan davranışlarının ve intikam tepkilerinin çocukluğunda istismar yaşantısı olmayan erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Fiziksel saldırıya maruz kalan erkeklerin öfke belirtileri, saldırgan davranışları, kaygılı davranışları ve intikam tepkileri fiziksel saldırıya maruz kalmamış erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Doğal afet yaşamış erkeklerin doğal afet yaşamamış erkeklere göre daha fazla kaygılı davranışlar gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimler: Erkek, Öfke, Travma

ABSTRACT

THE RELATION BETWEEN THE WAYS THE MEN EXPRESS THEIR ANGER AND TRAUMATIC LIFE EVENTS AYŞEGÜL ARSLAN KUŞKU

Due to the society accepted male gender role, men are likely to disregard the traumatic incidents in their lives. Unanalyzed post traumatic anger may cause the coping skills malfunctioning which relatively lead male victims to demonstrate aggressive attitudes as a method of anger expression.

This study intends to establish a literature for the effects of the traumatic incidents to the anger expression forms of the males and enlighten the psycho-social studies being carried out in this field.

Socio-demographic Information Form, Life Incidents Questionnaire, Multidimensional Anger Scale, Childhood Abuse Questionnaire are applied to the subjects as research tools. A total of 90 male subjects living in Istanbul were enrolled in this study. The relation between anger expression and traumatic events are diagnosed by Independent Sample T Test, Mann Whitney-U Test and Kruskal Wallis-H Test.

Statistical results show that %61 of the subjects reported natural disaster history in their lifespan. %15 of the subjects suffered from fire or explosion. %46 reported traffic accident. %19 had a serious accident at home or at work. %33 of the subjects incurred physical assault. %14 of the subjects had a warfare combat experience. %44 of the subjects lost a beloved one suddenly.

There has been a significant difference found in anger symptoms, aggressive behaviors and vengeance reactions between the subjects who suffered physical, sexual and emotional abuse in their childhoods rather than the non-suffered. Males incurred such events in their adult lives have shown similar conclusions. Subject reported natural disaster history shows anxious behaviors comparatively to the ones who don't have such history.

Keywords: Male, Anger, Trauma

ÖNSÖZ

Erkeklerin öfke duygularını tanıması, öfke ile nasıl baş ettikleri hakkında farkındalık kazanması, öfke duygularının hedefinin ve kaynağının ne olduğu hakkında bilinçlenmesi sağlıklı baş etme yolları geliştirmelerini sağlayabilir. Nitekim günümüzde özellikle kadına yönelik artan şiddet olayları bu öfkenin hedefin en çok kadınlar üzerinden yaşandığını düşündürmektedir. Erkeklerde öfke duygusunun saldırganlığa dönüşmesinin çok yönlü sebepleri bulunmakla birlikte, bu çalışmada öfkeye yaşadıkları travmalar ile ilişkisi bağlamında bakılmıştır. Öfkenin ilişkili olduğu saldırgan davranışlar ve öç alma gibi duyguların çocukluk dönemi travmaları ile ilişkisini ortaya koymuş, şiddet davranışı gösteren erkeklerin psikososyal tedavilerinde travmaların açığa çıkarılarak öfke kontrol eğitimleri gibi yüzeysel tedaviler yerine daha derinlemesine tedavilerin önemini vurgulamıştır.

Tezi yazarken öncelikle bilgisi ve deneyimini benden hiç esirgemeyen, her zaman hızlı ve yapıcı geri dönüşleri ile motivasyonumu arttıran, konuya geniş açılardan bakmam yönünde beni destekleyen sevgili hocam Prof. Dr. Ufuk SEZGİN'e,

Beni her zaman güler yüzü ile karşılayan, çalışmamı çok önemseyerek bana cesaret veren sevgili hocam Prof.Dr. Bedia DEMİRİŞ'e,

Tanıdığım günden bu güne duygusal yakınlığı ile bana iyi bir dost olan, tez sürecimde yaşadığım güçlüklerde beni her zaman dinleyen ve yol gösteren sevgili dostum Sevda Serin'e,

Tez sürecimde en kaygılı zamanlarımda sakin duruşu, bitireceğime olan inancı ile bana moral ve güç veren, yakınmalarına aldanmayarak beni çalışmaya teşvik eden sevgili eşim Meriç'e

Her zaman yanımda olduğunu hissettiğim bana hep model olan, çok sevdiğim sevgili ablam Mehtap'a

Son olarak hayatta olduğu süreçte okumam ve hep ileriye bakmam konusunda bana ufuk açan, maddi ve manevi her türlü desteğini daima hissettirmiş olan, ani ölümü bocalamama sebep olsa da, güzel yüzünün her zaman ılık olduğu sevgili anneme, Teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	- 1 -
1. ÖFKE VE TRAVMA HAKKINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	- 8 -
1.1. ÖFKE	- 8 -
1.1.1. Öfkenin İfade Tarzı	- 9 -
1.1.2. Öfkenin İlişkili Olduğu Ruhsal Sorunlar	- 12 -
1.1.3. Öfkeye Neden Olan Etmenler	- 14 -
1.2. ÖFKE İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	- 16 -
1.2.1. Psikanalitik Kuram	- 16 -
1.2.2. Sosyal Öğrenme Kuramı	- 17 -
1.2.3. Bilişsel Davranışçı Kuram.....	- 18 -
1.2.4. Varoluşçu Yaklaşım	- 19 -
1.2.5. Engellenme – Saldırganlık Hipotezi	- 19 -
1.3. ERKEKLERDE ÖFKE DUYGUSUNUN DAVRANIŞA DÖNÜŞTÜĞÜ ALANLAR	- 20 -
1.3.1. Kadına Yönelik Öfke Ve Saldırganlık.....	- 20 -
1.3.2. Kadına Yönelik Öfke Ve Saldırganlığın Türleri	- 24 -
1.3.2.1. Fiziksel Olarak Yansıması.....	- 24 -
1.3.2.2. Cinsel Şiddet.....	- 25 -
1.3.2.3. Ekonomik Şiddet	- 25 -
1.3.2.4. Sözel Şiddet	- 26 -
1.3.2.5. Psikolojik Ve Sosyal Şiddet	- 26 -
1.3.3. Erkeklerde Öfke Ve Saldırganlığın Çocuğa Yansıması	- 26 -
1.4. TRAVMA	- 28 -
1.4.1. Travma Sonrasında Görülen Ruhsal Durumlar.....	- 30 -
1.4.2. Travmatik Olaya Maruz Kalmada Risk Faktörleri	- 31 -

1.4.3.	Travma Sonrası Oluşan Duygu Ve Davranışlar	- 33 -
1.4.4.	Travma Ve Öfke Hakkında Yapılmış Çalışmalar	- 35 -
1.4.5.	Bir Travma Olarak Askerlik- Savaş Travması	- 38 -
1.4.6.	Bir Travma Olarak Çocukluk Dönemi Travmaları	- 42 -
2.	YÖNTEM	- 45 -
2.1.	Araştırma Modeli	- 45 -
2.2.	Evren Ve Örneklem	- 46 -
2.3.	Verilerin Toplanması	- 46 -
2.3.1.	Çok Boyutlu Öfke Ölçeği.....	- 46 -
2.3.2.	Yaşam Olaylarını Kontrol Listesi	- 47 -
2.3.3.	Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği.....	- 47 -
2.3.4.	Kişisel Bilgi Formu	- 48 -
2.3.5.	Uygulama	- 48 -
2.4.	Verilerin Çözümlemesi	- 48 -
3.	BULGULAR VE YORUM	- 49 -
3.1.	Sosyo Demografik Özelliklerin İncelenmesi	- 49 -
3.2.	Erkeklerin Yaşam Boyu Maruz Kaldıkları Travmatik Olay Türlerini Ve Yaşam Boyu Travmatik Olaya Maruz Kalma Sıklıklarını Belirlemeye İlişkin Bulgular	- 52 -
3.3.	Erkeklerin Öfke Davranışının Yaşam Boyu Yaşadıkları Travmatik Olayın Türüne Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	- 56 -
3.4.	Erkeklerin Öfke Davranışının Askerlik Yaşantılarının Özelliklerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	- 61 -
3.5.	Erkeklerin Öfke Davranışı İle Çocukluk Çağı Travmaları Arasındaki İlişkiyi İncelemeye İlişkin Bulgular	- 70 -
4.	TARTIŞMA VE SONUÇ.....	73
4.1.	Erkeklerin Yaşam Boyu Maruz Kaldıkları Travmatik Olay Türlerini Ve Yaşam Boyu Travmatik Olaya Maruz Kalma Sıklıklarını Belirlemeye İlişkin Bulgular	73
4.2.	Erkeklerin Öfke Davranışının Yaşam Boyu Yaşadıkları Travmatik Olayın Türüne Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular	76
4.3.	Erkeklerin Öfke Davranışının Askerlik Durumlarına Göre Değişip – Değişmediğine İlişkin Bulgular	80
4.4.	Erkeklerin Öfke Davranışı İle Çocukluk Çağı Travmaları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular.....	82

SONUÇ	85
ÖNERİLER	90
KAYNAKÇA.....	93
EKLER.....	104

TABLOLAR DİZİNİ

TABLO 3.1 ERKEKLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE DAĞILIMI.....	- 50 -
TABLO 3.2 ERKEKLERİN YAŞAM BOYU MARUZ KALDIKLARI TRAVMATİK OLAY TÜRLERİ VE YAŞAM BOYU TRAVMATİK OLAYA MARUZ KALMA SIKLIĞINA İLİŞKİN BULGULAR	- 55 -
TABLO 3.3.1. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ DOĞAL AFETE MARUZ KALIP KALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 57 -
TABLO 3.3.2. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ULAŞIM İLE İLGİLİ KAZAYA MARUZ KALIP KALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN BAĞIMSIZ GRUP T-TESTİ SONUÇLARI	- 58 -
TABLO 3.3.3. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ FİZİKSEL SALDIRIYA MARUZ KALIP KALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN BAĞIMSIZ GRUP T-TESTİ SONUÇLARI	- 59 -
TABLO 3.3.4. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ YAKIN BİR KİŞİNİN ANI, BEKLENMEDİK ÖLÜMÜNE MARUZ KALIP KALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN BAĞIMSIZ GRUP T-TESTİ SONUÇLARI	- 60 -
TABLO 3.4.1 ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK YAPIP YAPMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 62 -
TABLO 3.4.2. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK YAPTIKLARI SÜRE DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 63 -
TABLO 3.4.3 ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK YAPTIKLARI YER DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN KRUSKAL WALLİS-H TESTİ SONUÇLARI	- 64 -
TABLO 3.4.4. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK SIRASINDA ÇATIŞMAYA KATILIP KATILMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 66 -
TABLO 3.4.5. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERDE ARKADAŞLARINDAN BİRİNİ KAYBEDİP KAYBETMEME DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 67 -
TABLO 3.4.6. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK SIRASINDA PSİKOLOJİK DESTEK ALIP ALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 68 -

TABLO 3.4.7. ERKEKLERİN ÇBÖÖ ALT TEST PUANLARININ ASKERLİK SONRASINDA PSİKOLOJİK DESTEK ALIP ALMAMA DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE FARKLILAŞIP FARKLILAŞMADIĞINI BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN MANN WHITNEY U TESTİ SONUÇLARI	- 69 -
TABLO 3.5.1. ERKEKLERİN ÖFKE DAVRANIŞI İLE ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ BELİRLEMEK ÜZERE YAPILAN PEARSON MOMENTLER ÇARPIMI KORELASYON KATSAYISI SONUÇLARI	71

GİRİŞ

Şiddet olaylarının nedenlerini anlamak toplumun sağlığı, insanların güvenliği ve yaşam hakkı için çok önemlidir. Şiddeti önlemeye yönelik yapılan çalışmaların daha çok şiddete maruz kalan kişinin korunması noktasında kaldığı, erkeklerin öfke davranışı hakkında yapılan çalışmaların ise yeterli olmadığı görülmektedir. Erkeklerde şiddeti ortaya çıkaran en belirgin ve yoğun duygunun öfke olduğu göz önüne alındığında, öfkeye neden olan etmenlerin anlaşılması çok önemlidir. Öfke duygusunun davranışa dönüşmesinde birçok faktör etkilidir.

Öfkeye etki edebilecek birçok neden olmakla birlikte, bu çalışmada özellikle erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmaları üzerinden konunun incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma erkeklerle yapılmış olduğundan, öncelikle “erkek” erkekliğin kurgulanması ve toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde erkekliğin anlamına bakalım.

Connell (1998, 225-245), her yerde bulunan tek bir erkeklik modeli olmadığını, “erkeklik” (masculinity) hakkında değil, “erkeklikler” (masculinities) hakkında konuşmamız gerektiğini yazmış, her farklı kültür ve tarihin farklı dönemlerinde toplumsal cinsiyetin farklı inşa edildiğini belirtmiştir.

Connell(1995, ss.68-71) erkeklikle ilgili üç tanım stratejisi saymıştır; Pozitivist, Normatif ve Semiyotik. Pozitivist erkeklik, erkekleri belirli bir zamanda ve yerde tanımlar. Erkekliğin etnografisi erkekler, erkeklerin yaptıklarıdır, bu nedenle erkekler için kadınsı biçimde davranmak, ya da kadınlar için erkeksi biçimde davranmak mümkün değildir. Normatif erkeklikte, erkek ideallerine, modellerine ya da cinsiyet rolleri stereotiplerine vurgu yapılmaktadır. Bu tanımlar erkekliği açıklamakta kültürel, tarihi ve değer içeren varsayımları kullanır. Bu varsayımlar pek çok erkeği dışarıda bırakan ideal tipleri vurgu yapmalarıyla sınırlıdır. Semiyotik erkeklik, erkekçe olan ve kadınca olanı karşı karşıya koyar, bu farklılıktan erkekliğin anlamını çıkarsar.

Brannon’un 1976’da erkekliği dört temel öbek altında toplayarak yaptığı tanımlamada, tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma, başarı statüsü kazanımı, ekmeğini kazanma yetkinliği, güç, güven ve bağımsızlık, saldırganlık,

şiddet ve cesaretin bir erkekte mevcut olacak özellikler olduğunu öne çıkarmıştır(Akt. Atay, 2004).

Atay(2004), Türkiye’de hakim olan erkeklik klişesinin sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve en önemlisi uzlaşmazlık olduğunu belirtir. Bunların karşıtı olan ve kadına uygun sayılan özelliklerin, söz gelimi yumuşaklık, sevecenlik, yapıcı olmak ve yine en önemlisi uzlaşının erkeğe atfedildiğinde, zedeleyici ve aşağılayıcı olup erkeklikten nasibini almamışlık anlamına geldiğini vurgulamıştır.

Kültürlerarası antropolojik karşılaştırmalardan çıkan veriler, hem toplumsal cinsiyet “kadınlık ve erkeklik” farklılıklarının, hem de ilişkilerinin kültürel ve tarihsel olarak çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur(Atay, 2004).

Connell (1998), erkekliğin sosyal ve kültürel bir kurgu olduğundan bahsetmiştir. Toplumsal cinsiyet araştırmalarında, cinsiyetin biyolojik olarak değil, sosyal faktörlerle belirlendiği, yapılandırıldığı ve öğrenildiği görüşü egemen olmuştur. Erkek ya da kadın olarak doğru davranışın nasıl sergileneceği, toplumsal ilişkiler tarafından belirlendiği için cinsiyet yaşanan sosyal pratiğin ürünüdür.

Connell’e (1998:245-251) göre, erkekliğin tanımı ataerkil toplumlarda kadınlar üzerinden yapılmaktadır. Çünkü pek çok durumda, erkeklik kadınlığın karşıtı olarak düşünülmektedir. Kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulmuştur. Connel hegemonik erkeklik kavramından bahsetmiş ve hegemonyanın direk olarak güce dayalı üstünlük anlamına gelmediğini, fakat güce dayalı üstünlükle bağdaştığını ifade etmiştir. Hegemonik erkeklik idealize edilen bir erkekliktir. Bu idealize erkeğin, erkeklerin büyük çoğunluğunun gerçek kişilikleriyle örtüşmesi gerekmez, kendine özgü hayal ürünü kişilikler olan erkeklik modellerinin yaratılmasını içerir.

Hegemonik erkeğin en önemli özeliği heteroseksüel oluşudur. Bu nedenle bunun karşıtı ile ideolojik bir savaş gerekir, sokak şiddeti, polis terörü, yasal taciz ve ekonomik ayrımcılık ile ideolojik bir savaş sürdürülür.

Connel, bu sistemin işleyişini sağlayan üç temel mekanizma olduğunu söylemiştir. İlki cinsiyete dayalı iş bölümüdür; kadınların ve erkeklerin farklı işleri yaparak, farklı konumlar statüler ve getiriler elde etmelerini sağlar. İkincisi, sınıf, ırk, etnisite, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına dayalı, iktidar ilişkileri ile cinsiyet farklarına

ilişkin toplumsal ilişki örüntülerinin iç içe geçerek toplumsal cinsiyet sisteminin bir iktidar ilişkileri olarak işlenmesini sağlar. Üçüncüsü cinsiyet sistemidir. Connel kateksis dediği, cinselliğin ve cinsel arzuların şekillendiği toplumsal ilişkilerin oynadığı rolü vurgular.

Sancar (2013:31-41), Connel'in belirttiği bu iktidar rejiminin, erkeklerin egemen değerlerini bir önceki kuşaktan başarı ile öğrenmelerini olanaklı kılan kültürel pratikler / alışkanlıklar sistemi olarak, piyasa, aile, ordu devlet ve yasalarla işlenmesini olanaklı kıldığını belirtmiştir.

Hallstein (1988), erkeklik oluşumunda sosyalizasyonun önemini vurgulamıştır. Erkek, güçlü, acı çekmeyen, ağlamayan ve daima rasyonel olan bireydir. Toplumsal iş bölümünde kadın, çocuk doğurma ve ev içine hapsedilmiş, erkek bu ev içindeki iş bölümüne katkıda bulunmamakta, ancak faydalanmaktadır. Erkek kendisi ve duyguları hakkında konuşamayan, yalnızlık ve terk edilme korkusu gibi duygularında suskun olan bir bireyken; rasyonel olan, sürekli denetim pozisyonu olan, toplumsal alanda belirleyici olan her alanda egemenlik kurma gereksinimi olan bir bireydir. Şiddet, erkeklerin toplumsal sorunların çözümüne ilişkin tercih edilen bir davranışı olarak ortaya çıkmaktadır.

Hallstein (1988), bir erkeklik krizinden bahseder. Yüzyıllardır egemen olan kadın ve erkek arası rol dağılımları, kadın tarafından yaşanan hızlı bağımsızlıkçı gelişmeler erkek için yok oluşu desteklemektedir. Kadının tarihsel olarak yükselmesi erkeğin tarihsel düşüşüne yol açar. Güç ve kudreti yitiren ve aynı zamanda tarihsel bir düşüş içerisinde olan erkeğin yüzleşmek zorunda kaldığı bu iki gelişme sonucunda, erkek bir kimlik krizine girer. Erkek hakkında oluşturulan resim, çatlamaya, bulanıklaşmaya başlamış ve erkek savunmacı bir pozisyona bürünmüştür(Akt. Onur ve Koyuncu ,2004).

Günümüzde “erkeklik krizi” içerisinde kalan erkeğin, savunmacı ve öfkeli tutumu ile bu krizi özellikle kadına yönelik saldırganlık şeklinde ortaya çıktığı birçok olaya tanıklık ediyoruz. Kadınlar kendilerine verilen toplumsal cinsiyet rollerini eleştirmeye, sorgulamaya mücadeleleri sürdürürken, son yıllarda kadına yönelik şiddet konusunda yapılan yasal düzenlemeler ile, ilerlemeye, seslerini duyurmaya devam etmekte. Fakat erkeklik krizi içerisinde bulunan erkek kendisine karşı gelinmesine alışkın olmayıp, belki de kadın tarafından yıkılan iktidarına karşı

çaresizlik ve öfke içerisinde kalarak öfke ve saldırganca tepkilerle yeniden güç ve otorite sağlamaya çalışmaktadır.

1970’li yıllara kadar erkeklik tek bir katı yapı olarak, ideal erkek ise, mantıklı güçlü ve toplumsal yönelimli olarak görülüyordu. Bu sayılan özelliklere sahip olmayan erkeklerin, bir başka deyişle daha feminen olan veya düşük erkeksilik özellikleri olan erkeklerin akıl sağlığının olumsuz etkilendiği yönünde düşünce yaygındır. 1970 ve 1980’lerde erkeksi davranışlar, kadınsı davranışlarla ilgili biyoloji anatomi ve psikoloji temelli çalışmalar artmaya başlamış, güç, akıl, aktiflik, çatışmadan kaçmamak, şiddet uygulayabilmek, rekabet becerisi ve başarı tutkusu, teknolojik bilgiye ve uzmanlığa sahip olmayı istemek, risk alma, macera peşinde koşma arzusu ve kahramanlık istencine sahip olmak gibi erkeklere özgü görülen özellikler, 1980’lerde erkek özgürlük hareketlerinin gelişmesiyle sorgulanmaya başlanmış, erkek egemenlik değerlerinin değişmekte olduğunu ve egemen erkeklik değerlerine ve davranışlarına uymadan da normal erkekler olarak varolunabileceği vurgulanmaya başlanmıştır(Sancar, 2013:29).

İlk kuşak erkeklik çalışmaları cinsiyet farklarının doğal olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşımlara tepki olarak, bazı erkeklerinde egemen erkeklik rollerinden şikayetçi olduğunu, egemen erkeklik değerlerine uyum sağlamaya çalışmanın erkeklerin yaşamında yarattığı olumsuzluklar ve erkeklere ödediği bedeller hakkında yazılmaya başlanmıştır. Erkekler arasındaki iktidar mücadelesi ve güç hiyerarşileri kadınların boyun eğdirilmesi ile ilişkili olup, erkekler arasındaki bu mücadelede kadınlar bir tür başarı sembolü, ya da erkekler arasındaki rekabetin aracı olarak kullanılmıştır(Sancar, 2013:27).

Toplumsal cinsiyet kavramı, erkek egemen yapıyı ve erkek egemen yapının kadına yönelik şiddet biçimine nasıl dönüştüğünü anlamakta oldukça yararlı olmuştur.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilişi, kadına ve erkeğe uygun bulunan kişilik özellikleri ve davranışlar olarak ifade edilir. Erkeğe uygun olan davranış biçimleri erkeksi olarak adlandırılır.

Toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde erkeklerin yaşadığı sınırlılıkları Burn(1996) erkek rolleri ile ilişkili normlara bağlamış ve üç başlık altında incelemiştir(Akt.Dökmen,2009:219-223). Bunlardan ilki başarı normudur. Bu norm erkeklerin toplum tarafından hep başarı ve yüksek statüye yönlendirilmeleri anlamına gelir.

Erkeklerden iş ve sosyal yaşamda başarılı olmaları ve yüksek statü kazanmaları beklenir. Toplum tarafından ailenin ekmeğini kazanma rolü verilen erkek, çok para kazanma, ailesini en iyi koşullarda yaşatma ve ekonomik güç elde etme zorunluluğu duyar. Güçlülük normu; erkeklerin her zaman, özellikle üç alanda güçlü olmaları gerektiğini vurgular. Fiziksel olarak, zihinsel olarak ve duygusal olarak. Fiziksel olarak güçlü olma normunun içselleştirilmesi, erkeklerin rahatsızlıklarını görmezden gelmelerine, tedaviyi reddetmelerine başka çözüm yollarına başvurmalarına, acıya ve sıkıntıya katlanmalarına yol açar. Fiziksel olarak güçlü olduğuna inanan erkekler daha çok risk alır ve daha saldırgan davranır. Bunun sonucunda erkekler eşe şiddet uygulayarak, kavga ederek, içkili araba kullanarak, ölümüne atılarak kendisi ve başkası için zarar verici olabilir. Duygusal olarak güçlü olmak ise, erkeklerin duygularını yaşayamamalarına, duygusal sorunlar için yardım almamalarına, öfke hariç duygularını ifade etmemelerine neden olur.

Batı toplumunda “kool” karizmatik erkek tipi, güçlü, duygularını belli etmeyen duygusal tepki vermeyen kendine güvenli erkek olarak çizilir ve bu tipin toplumsal olarak kabul gördüğüne inanılır. Kadın gibi olmama normu ise, erkeğe göre kadın o kadar değersiz ve hiyerarşide aşağıdadır ki, toplum tarafından erkeğe değil, kadına uygun görülen etkinlikler, özellikler ve davranışlarda değersiz ve aşağı bulunur. Erkeğin kadınsı olması, kadın gibi algılanması değerinin düşmesine neden olur. Ağlamak, duygulanmak, sıkıntısını dile getirmek, hatta ev işleriyle meşgul olmak erkeğin kaçınması gereken durumlar olarak algılanır.

Erkeklik normlarının, güçlü, savunmacı, başarılı olması gereken, saldırganlık gösterebilen, öfke dışındaki duygularını çok göstermemesi gereken, her türlü zorluğun üstesinden gelebilen, fiziksel üstünlüğünü kullanabilen kişiler olmaları gerektiğini vurguladığı görülmektedir.

Burn ve Ward tarafından yapılan bir çalışmada, geleneksel erkeklik normlarına uygun olan erkeklerin özellikle partnerleri ile olan ilişkilerinde negatif bir uyuma sebep olduğu bulunmuştur. Partnerleri ile olan ilişkilerinde zorluklar yaşayan erkeklerin yaşadıkları sıkıntıların geleneksel erkeklik rollerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Rekabet, güçlülük, kazanma hırısı, egemenlik kurma isteği gibi özellikler erkeklerin ilişkilerinde yaşadıkları çatışmaların çözümüne engel olduğunu belirtmiştir.

Bu erkeklik normları erkeklere belki avantajlar sağlasa da, birçok yönden bedeli ağır olan bir avantajdır. Erkeklerden beklenen duygusal olmamak, güçlü ve başarılı olmak gibi yüklenen roller erkeklerin kendi acılarını konuşamamalarına sebep olabilmektedir. Aslında erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü birçok zorlayıcı yaşam olayları bulunmaktadır. Tıpkı kadınlar gibi erkelerde örseleyeci yaşam olayları yaşayabilmekteler, fakat toplumsal cinsiyet rolleri gereği öfke dışındaki duygularının paylaşılması çok onaylanmamakta, hatta bu tür duygular erkeklerinde kendilerini zayıf hissetmelerine neden olmaktan ötürü bastırılmaktadır. Yaşanan travmaları anlatamamak, ruhsal açıdan sorunlar yaşanmasına sebep olmaktadır. Mesela erkek olmak için atılması gereken en önemli adımlardan olan askerlik, erkeklerin kendilerini tamamlanmış hissetmelerini sağlayıp, sertlik, acımasızlık, güçlülük gibi atıfları pekiştiren bir yer olurken, diğer taraftan da birçok travmatik yaşam olayı açısından erkeklerin risk altında olduğu bir yerdir .

Öfke duygusunun travmatik yaşam olayları sonrasında ortaya çıktığına yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Travmatik olaylar kişide yoğun öfke duygusu oluşturabilmektedir. Bu olaylar sonrasında oluşan öfkenin ise varlığı, derecesi, hedefi ile ilgili yapılan pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır.

Bu çalışmada şu sorulara cevap vermek amaçlanmıştır;

Amaçlar;

- 1- Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini belirlemek;
- 2- Erkeklerin yaşam boyu yaşadıkları travmatik olayın türüne göre;
 - Öfkenin fiziksel belirtileri
 - Öfke ile ilişkili davranışlar
 - Kişiler arası öfke davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığını sınamak.
- 3- Erkeklerin askerlik yaşantılarına göre ;
 - Öfkenin fiziksel belirtileri
 - Öfke ile ilişkili davranışlar
 - Kişiler arası öfke davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakmak
- 4- Erkeklerin Çocukluk dönemi travmalarına göre;
 - Öfkenin fiziksel belirtileri
 - Öfke ile ilişkili davranışlar
 - Kişiler arası öfke davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakmak.

Varsayımlar;

- 1- Erkekler yaşamları boyunca fiziksel saldırı, ulaşım kazaları, silahlı saldırı, savaş veya çatışma bölgesinde bulunma, iş kazaları gibi travmatik olayları belirteceklerdir.
- 2- Erkeklerin öfke davranışı yaşam boyu yaşadıkları travmatik olayın türüne göre farklılaşacaktır.
- 3- Askerlikte çatışma deneyimi olan erkeklerin;
 - Öfkenin fiziksel belirtileri
 - Öfke ile ilişkili davranışlar
 - Kişiler arası öfke davranışları puanları çatışma belirtmeyen erkeklere göre yüksek olacaktır.
- 4- Çocukluk dönemi travmaları bulunan erkeklerin;
 - Öfkenin fiziksel belirtileri
 - Öfke ile ilişkili davranışlar
 - Kişiler arası öfke davranışları puanları travma belirtmeyen erkeklere göre yüksek olacaktır.

Çalışma İstanbul, Ataşehir ilçesinde yaşamakta olan 90 erkek ile yürütülmüştür. Katılımcılar, yaşadıkları semtin kahvehane ve internet kafelerinde gidilerek seçilmiştir. Önce bir örnekleme çerçevesi oluşturulmuş, çerçeveye göre, katılımcılar yaşları 18-45 arası değişen İstanbul'da yaşayan, mevcut durumda bir psikiyatrik rahatsızlığı, psikiyatrik bir tanısı olmayan, alkol ve madde bağımlılığı olmayan erkekler arasından rastgele seçilmiştir. Çalışma niceliksel bir çalışma olup, ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Öfke davranışı ile çocukluk çağı travma düzeyi arasındaki ilişkiler korelasyon türü tarama modelinde incelenmiş, öfke davranışı değişkeninin yaşam boyu yaşanan travma türleri ve araştırmada kullanılan kişisel bilgi formundan elde edilen bağımsız değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde analiz edilmiştir.

Çalışma öfke ve travma arasındaki ilişkiye değinmesi açısından önem arz etmektedir. Bu travmatik yaşam olaylarından herhangi birisini yaşamış olmak veya tanık olunması kişide başa çıkmakta zorluk yaşayacağı duygulara sebep olabilmektedir. Dolayısı ile kişinin yaşamına sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için bu olumsuz duyguların fark edilmesi ve çalışılması çok önemlidir. Öfkeyi sağlıklı ifade eden

erkekler bu davranışları ile gerek kendilerinin gerekse birlikte yaşadığı insanların can güvenliklerini tehlikeye atarken, bu konudaki çözümlerin detaylı bir ruhsal çalışma yapılmadan yüzeysel kaldığı görülmektedir. Erkeklerin yaşam olaylarındaki travmaların onların öfke davranışlarında nasıl etkili olduğunun anlaşılması, şiddet davranışı gösteren erkeklerin yardım aramalarına dikkati çekecek ve bu erkeklerle belki daha derinlemesine bir ruhsal değerlendirme ve isteğe bağlı tedavi planı yapılması gerektiğine ışık tutacaktır.

Bu tezin temel amacı öfke davranışında travmatik yaşam olaylarının ilişkisine bakmak olduğundan, öfke ve travma tanımları, öfke ve travma ile ilgili yapılan çalışmalar üzerinden konu incelenecektir.

1. ÖFKE VE TRAVMA HAKKINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.ÖFKE

Öfke kavramı hakkında literatürde geniş bir yazın bulunmaktadır. Genel olarak yapılan tanımlara baktığımızda öfke, olumsuz bir durumla karşılaştığımızda hissettiğimiz yoğun bir duygu hali olabildiği gibi, öfkenin fark edilmesinin, sağlıklı ifade edilmesinin yaşamımızda bizi strese sokan durumlara karşı çözüm bulmaya iten bir duygu olabildiği, öfkeyi görmezden gelmek, bastırmak ve sağlıksız ifade etmek de yaşamımız üzerinde yıkıcı ve tahrip edici etkiler bıraktığı görülmektedir.

Öfke kavramı engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun olumsuz bir duygu olarak tanımlanır (Budak,2000).

Biagio (1989)öfke'yi, gerçek veya varsanılan bir engellenme, tehdit ya da haksızlık karşısında oluşan bilişlerle ilgili ve kişiyi rahatsız edici uyarıcıları ortadan kaldırmaya yönelten, güçlü bir duygu olarak tanımlar.

Spielberger ve arkadaşları (1991) öfkeyi, basit bir sinirlilik veya kızgınlık halinden yoğun hiddet durumuna kadar değişen dereceli bir duygusal durum olarak tanımlamaktadır.

Novaco, öfkeyi bilişsel davranışçı model çerçevesinde açıklamaktadır. Novaco 'ya göre öfke, bilişsel olarak öfke diye etiketlenen ve düşmanlık (antagonist) içerikli bilişlerin eşlik ettiği, yoğun bir fizyolojik uyarılma durumudur.

Novaco öfkenin insan hayatındaki işlevlerini beş maddede belirtmiştir:

1. Kişiye güç verir.
2. Kişinin duygularını daha da kabartan, rahatsız edici davranışları önler.
3. Diğer insanlara karşı olumsuz duyguların dışa vurulmasını kolaylaştırır.
4. Kaygının dışsal çatışmalara yönelmesi sonucu, egonun zarar görme ihtimaline karşılık bir savunma oluşturur.
5. Kişiyi, isteklerini elde etme konusunda daha atılgan bir hale getirir (Akt. Balkaya, 2001).

Kennedy'ye göre kısaca bireyin kendisine yönelik bir tehlike nedeniyle karşısındakini uarması sonucu ortaya çıkan etkili bir yaşantıdır.

Spielberger (1988), öfkenin orta şiddette bir rahatsızlık ve uyarılma halinden yoğun bir husumet ve saldırganlık durumuna kadar değişen yoğunluklarda yaşanabileceğini belirtmiştir

Martin ve Watson'a(1997) göre, öfke doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen, son derece doğal, evrensel ve insani bir duygusal tepkidir.

Romas ve Sharma'ya (2000) göre, öfke genellikle suça ve şiddete yönelik davranışlarla ilgili olarak eş ve çocuk tacizi örneklerinde, toplu şiddet olgularında kendini göstermektedir.

Törestad (1990) öfkenin planlanarak ortaya çıkan bir durum olmadığını, çoğunlukla engellenme, haksızlığa uğrama, eleştirilme, küçümsenme gibi durumlarda olduğunu belirtmiştir(Akt.Balkaya ve Şahin,2003).

Sosyal öğrenme kuramlarına göre, öfke ve saldırganlık gözlemsel öğrenme, taklit, özdeşleşme, kopyalama ve rol alma yoluyla öğrenilmektedir. Duyguların nasıl ifade edileceği de erken yaşlarda ailede, ana- babadan erkek ve kız kardeşlerden ve toplumsal kurallar ve yaşamdan öğrenilmektedir (Kısac,1997).

1.1.1. ÖFKENİN İFADE TARZI

Öfke ifade tarzı bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Öfke duygusu ortaya çıktığı zaman bazı bireyler tepkilerini fiziksel ya da sözlü saldırıda bulunarak ortaya

koyarlar. Bazı bireyler ise öfkelenedikleri zamanlarda edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler.

Öfke evrensel bir duygu olmakla birlikte ifade tarzı her kültürde farklı şekillerde yaşanabilmektedir

İnsan ilişkilerinde öfke duygusunun denetim altına alınmasının gerekli olduğunu belirten Gentry' e (2000) göre; sağlıklı bir biçimde ifade edilen öfke bireylerde fiziksel ve psikolojik hastalıkların ortaya çıkmasına yol açabilir, yine sağlıklı bir biçimde ifade edilen öfke bireyin yaşamdan beklentilerini kısıtlar, evlilikte doyumu azaltır, çatışmalara neden olur, boşanmalara neden olabilir. Sağlıklı yollarla ifade edilemeyen öfke bireyin eğitsel amaçlarına ulaşmasında ve mesleki yükselişinde sınırlamaların ortaya çıkmasına neden olur. Ayrıca bireyin bir yetişkin olarak, çevresiyle sağlıklı etkileşimlerde bulunmasını ve sosyal yaşamında yakın dostluklar kurmasını engeller.

Dattalio ve Freeman(1994)' e göre, bireyin öfkelendiği zaman nasıl hareket edeceği; bireyin o anda içinde bulunduğu konumu, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Novaco'ya (1975) göre, öfkenin kas gerginliği, diş sıkma, baş ağrısı gibi psikosomatik veya davranışsal olarak farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde öfke ifade tarzlarının sınıflandırılmasının genellikle üç biçimde yapıldığı görülmektedir.

1 . İçe yönelik öfke

2. Dışa yönelik öfke

3. Öfkenin kontrol edilmesi

1. İçe yönelik öfke; Westermayer'e (2001) göre, öfke duygusunun insan doğasında bir işlevi vardır. Bu nedenle öfke duygusu işlevsel olmayan bir şey değildir. Öfke duygusunun işlevini yerine getirmesine engel olan şey onun içe atılması ya da bireyin kendine yönelmesidir. İçe yönelik öfke tepkileri genellikle surat asma, küsme, somurtma şeklinde olmaktadır.

Lulafs ve Chan 'a (2000) göre, öfkeleri içe yönelik bireyler kendilerinde öfke yaratan bir durumla karşılaştıklarında hemen saldırgan tepki ortaya koymazlar. Durumun

önemini ve verecekleri tepkiyi uzun süre düşünürler. İçe yönelik öfke, ifade edilmek için güvenli bir yer arar.

2. Dışa yönelik öfke;

Geçtan'a(2012:67) göre, kontrolsüz bir biçimde dışa yöneltilen öfke tepkileri, sadece o anda bireyde var olan gerilimin boşalmasına yardım etmektedir.

Schuerger (1979)' göre, öfke duygusunun doğrudan ifade edilmesinin yıkıcı bir özelliği olduğu düşünülür. Doğrudan yıkıcı bir şekilde ifade edilen öfke duygusunun kişiyi sözel ve fiziksel saldırılara açık bir hale getirebilir, aile içinde ve kişilerarası diğer ilişkilerde çatışmalara neden olabilir. (Akt. Balkaya,2003)

Deffenbacher(1992)'göre yıkıcı ifade edilen öfke kişinin benlik saygısının önemli ölçüde düşmesiyle de sonuçlanabilir (Akt. Balkaya,2003).

3) Öfkenin kontrol edilmesi; Westermayer'e (2001) göre, öfke en zor duygudur. Bu duygunun ortaya çıkışı çok ani olur ve ortaya çıktıktan sonrada çok kısa bir sürede şiddeti artar (Akt. Özmen, 2004).

Lulafs ve Chann'a (2000) göre, öfkenin kontrol edilmesi diğer iki öfke ifade biçiminden farklı olarak öfkenin sıklığının azaltılması ve daha az saldırganca ifade edilmesini içerir.

Starner ve Peters'e (2004) göre, öfke dışa vurumu, oluşan öfke duygusunun sözel olarak ve davranışa dökülerek dışarıya aktarılmasıdır. Öfkenin yol açtığı stresle başa çıkmada uyumsal bir tepkidir. Öfke içe vurumu, kişinin gizleyerek ya da öfkeyi içinde tutarak var olan öfke etkenlerine karşı kullandığı alternatif bir uyum mekanizmasıdır. Öfke kontrolü ise kişinin başkalarıyla ilişkilerinde öfkesini ne ölçüde kontrol ettiği veya ne ölçüde sakinleşme eğiliminde olduğunu belirten durum, bireysel tepkilerle öfkeyi ifade eden kontrol deneyimleridir.

Öfke yaşantısı ve öfkenin ifade edilmesi hedefe ve duruma göre değişir. Kimi zaman kısa süreli, orta şiddette ve hatta kişiye faydalı, kimi zaman ise, çok şiddetli, yoğun, sürekli ve tahrip edici olabilmektedir.

Kassinova ve Sukhodolsky (1995), öfkenin ifade biçimi olan iki tür saldırganlıktan bahsetmektedir. Fiziksel saldırganlık, motor davranışlarla ilişkilidir ve amaç karşıdaki kişiye veya objeye zarar vermektir. Saldırganlığın ikinci şekli olan sözel saldırganlık boyutu ise daha çok dışa vurulmuş öfke olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmalar öfke ifade biçiminin cinsiyete göre değiştiğine işaret etmektedir. Averill(1983), öfkelenme sıklığı açısından kadınların, erkekler kadar ve onlara benzer yoğunlukta, benzer nedenlerle öfkelendiğini belirtmektedir.

Lerner (1996) ve Sharkin (1993)'e göre, erkekler kadınlara kıyasla öfke duygularını daha doğrudan ifade etmektedir. Kadınların ifade biçimi ise daha dolaylı olmaktadır(Akt. Balkaya, 2003).

Soykan'a (2011) göre, kişi tarafından kabul edilen, anlaşılan ifade edilmeye çalışılan bir öfke duygusu etkin, içe yarayan, üretken bir durumdur. Oysa kontrol edilemeyen, inkar ya da bastırma ile yok sayılan bu tür duygular kişinin hem kendisi hem de çevresi için zararlı olma potansiyeli taşır.

Soykan'a (2011) göre, bireyler sahip oldukları bilişsel yapılarına ve uyarıcının türüne göre, algılanan ve yaşanan öfke karşısında çeşitli tepkiler ortaya koyarlar. Bu tepkiler çoğu zaman bireyleri bazı olumsuz durumlarla karşı karşıya bırakabilse de, öfkenin bireyin yaşantısını kolaylaştıran, onların bazı içsel çatışmalarını çözmesine yardımcı olan, ve başkalarıyla olan etkileşimini düzenleyen kimi işlevleri vardır. Öfke kişiye enerji vererek süregelen davranışı ortadan kaldırmak veya engellemek suretiyle dikkatini başka bir objeye yönelterek kendisine ikincil bir kazanç sağlar. Ayrıca olumsuz duyguların açıklanmasını kolaylaştıran bir savunma şekli ve haklılık algısıdır.

1.1.2. ÖFKENİN İLİşKİLİ OLDUğU RUHSAL SORUNLAR

Öfke her insanda olan sağlıklı bir duygu olmasına karşın, öfkenin yoğunluğu ve ifade ediliş tarzının ruhsal sorunlarla ilişkisi olduğunu gösteren çalışmaları bulunmaktadır. Öfkenin yoğunluğu karşısında ne yapacağını bilemeyen kişi, bu gerilimden kurtulmak için işlevsel yollar geliştiremezse, zamanla aile ve sosyal yaşamında bozulmalara yol açılabileceği gibi, kişilerarası ilişkilerinin yıpranabileceği ve tüm bunların kişinin ruh sağlığı üzerinde yıkıcı olabileceğini söyleyebiliriz. Aslında kişinin ruh sağlığı üzerinde yıkıcı etkisi olan şey öfke duygusundan ziyade, öfkenin bastırılarak içe atılması ya da saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarla kendisini göstermesidir. Bu konuda literatüre bakıldığında;

Biaggio ve Godwin (1987) depresyon ile bastırılmış öfke arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir (Akt. Balkaya, 2003).

Yine Riley ve arkadaşlarının (1989), depresyon ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) tanısı alan kişiler üzerinde yaptıkları bir araştırma sonucunda depresyon ve öfke arasında bir ilişki bulunmuş, depresyon grubunun öfkeyi hem normal gruba hem de TSSB yaşayan gruba göre daha çok bastırdığı saptanmıştır (Akt. Balkaya, 2003).

Fava ve ark.(1990), öfke atakları olan pek çok hastanın kaygı veya panik düzeylerinin de yüksek olduğunu vurgulamaktadır.

Öfke ve travma arasında bir ilişki olduğunu gösteren başka bir çalışma Robbins ve Tanck (1997) tarafından yapılmış olup, öfkeyi en fazla TSSB yaşayan grubun ifade ettiğini gözlemlemişlerdir(Akt. Balkaya, 2003).

Fava'ya (1998) göre; kaygı, korku, suçluluk, çaresizlik ve üzüntü gibi duygular çoğu zaman öfkeye eşlik etmektedir. Öfkenin kalp damar hastalıkları gibi sağlık problemlerini, aile içi şiddeti, uyuşturucu – madde kullanımını, depresyonu, duygusal acı veren pek çok yaşantıyı ve psiko-fizyolojik bozuklukları etkilediğine yönelik pek çok araştırma yapılmıştır.

Moreno JK ve arkadaşlarına (1993) göre, öfkenin depresyon ve saldırganlıkla ilişkisi psikanalitik kuramda da yer almaktadır. Klasik psikanalitik görüşe göre, içe dönük öfke depresyonun ruhsal etiolojisinde rol alan bir etmendir. Freud yas ve melankoliyi gerçek veya simgesel kayıpların tetiklediğini öne sürerek depresif hastalardaki suçlanma ve intihar düşüncelerini kaybedilen nesneye karşı duyulan öfkenin kendisine zarar verme isteği şeklinde kişinin kendisine yöneltmesiyle açıklamıştır(Akt. Ersen, 2010).

Batıgün'ün (2002) yaptığı çalışmada intihar davranışı için öfkenin önemli bir risk faktörü olduğu saptanmış ve özellikle ergenlerde içselleştirilmiş öfke ciddi intihar girişimi sebebi olarak bulunmuştur.

Özmen'e göre, açığa vurulmayan öfke duygusu bireyde yüksek kan basıncı ve kalp hastalıkları gibi fizyolojik etkiler meydana getirerek fiziksel sağlık problemlerinin doğmasına neden olabilir (Özmen,2006).

Cole ve Morgan' (2001) göre, fizyolojik bakımdan en iyi olan şey bireyin yaşamakta olduğu gerginliği hemen ve doğrudan doğruya gidermesidir. Bunu başaramadığında

bu gerginliği dolaylı yollardan gidermeye çalışır. Bireyin dolaylı yollardan gidermeye çalıştığı bu gerginlik çoğu zaman öfke biçiminde etkisini gösterir. Fakat kişi için genellikle bu öfke yaşantısının öfkeye neden olan durumla bağlantısını kurmak ise zordur.

Gentry' ye (2000) göre; ie yönelik öfke çoğu zaman bireylerde, depresyonda olduğu gibi, kendine zarar verici davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ergen intiharlarında öfke duygusunun önemli rol oynadığı bilinmektedir. Öfke düzeyinin yüksek olmasının adam öldürmeye yatkınlığı da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir.

1.1.3. ÖFKEYE NEDEN OLAN ETMENLER

Öfkenin ortaya çıkış nedeninin birçok etkeni olabilir. Literatür incelendiğinde öfkeye neden olan etmenleri açıklamaya çalışan birçok çalışmaya rastlanmaktadır.

Deffenbacher (1999), öfkenin ortaya çıkışının  biçimde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Deffenbacher'e (1999) göre, öfkeyi ortaya çıkaran uyarıcıları üç grupta incelemek gerekir(Akt. zmen,2006).

1) fke bazı durumlarda dış uyarıcılar nedeniyle ortaya çıkabilir.

Herhangi bir dış uyarıcı tarafından bireyin amacına ya da isteğine ulaşmasının önlenmesi, herhangi bir iş için sırada uzun süre bekletilme, yoğun bir trafikte sıkışıp kalma ve ulaşacağı yere zamanında ulaşamama, başka birisinin sert eleştirisine maruz kalma, konuşmaların başka biri tarafından sık sık yarıda kesilmesi gibi.

2) fke bazı durumlarda dış uyarıcıların etkisi ve bu dış uyarıcıların bireyde oluşturduğu imgeler ve geçmişe ait çağrışımların etkisiyle ortaya çıkabilir.

TSSB yaşayan bireylerde öfke düzeyi yüksektir.

3) Bireyde i uyarıcıların etkisiyle ortaya çıkan öfke, düşünce ve duygularla harekete geçirilir.

Gazda' (1995) e göre ise, bu etmenler dört ana faktörle açıklanmaktadır.

1) Kayıplar ; bireyin yaşamında önemli olan ve sevilen birinin ölümü, fiziksel bozukluklardan dolayı ortaya çıkan kayıplar, bireyin işini kaybetmesi gibi kayıp durumları bireyde acı, üzüntü ve yas duygularının yaşanmasına yol açar. Bir kayıp durumu karşısında bireylerde genellikle öfke duygusu ortaya çıkabilir.

- 2) Tehditler – korkular; Bireyin etkisinde kaldığı yasadışı olaylar, saldırıya uğraması, savaş ya da uzun süre işsiz kalma gibi durumlardan kaynaklanan kaygı, korku ve güvensizlik duygularının bir sonucu olarak öfke yaşanabilir.
- 3) Engellenme; bireyin gereksinimlerinin giderilmesi engellendiğinde yaşadığı çaresizlik ve yetersizlik duygularının sonucunda yaşanır.
- 4) Reddedilme; öfke, bireyin başka biri tarafından reddedilmesi durumunda yaşadığı incinme, çöküntü, değersizlik ve hayal kırıklığı duygularının sonucu olarak ortaya çıkabilir.

Beck’e göre (1979), bireylerde öfkeye neden olabilecek durumlar doğrudan ya da dolaylı etkileriyle öfkeyi ortaya çıkarırlar.

1- Öfkenin ortaya çıkmasında doğrudan etkide bulunan etmenler; Bireyin hoş olmayan yaşantılarla yüzleşmesi, bu yaşantılarda rol alan asıl uyarıcının bireyde hoş olmayan bir yaşantıya yol açması öfkenin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bu asıl uyarıcılar fiziksel saldırı, eleştiri, baskı, engellenme, reddedilme, yoksun bırakma ya da karşı koyma olabilir.

2- Öfkenin ortaya çıkmasında dolaylı yoldan etkide bulunan etmenler; Başkası tarafından bireye yöneltilen davranışı bireyin anlamlandırması, bireyin bu durumu saldırı olarak algılayıp algılamamasına bağlı.

Beck’e (1979) göre, bireyin yapılan herhangi bir davranışı (gerçekte bir tehdit olmadığı halde) varsayımsal olarak kendisine tehdit biçiminde algılaması da bireyde öfkeye yol açabilmektedir. Varsayımsal tehditlerin ortaya çıkardığı öfke durumunun insan ilişkilerindeki anlaşmazlıklardaki payı yüksektir(Beck, 1979).

Lewis ve Micholsan’a (1983) göre öfke duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilecek dört etken şu biçimde sıralanır(Akt. Özmen, 2006).

- 1- Fiziksel saldırıya maruz kalma
- 2- Sözel bir çatışma ortamında bulunma ; örneğin alay edilme
- 3- Reddedilme, diğerleri tarafından değerli olmadığı mesajlarının verilmesi ya da bireyin kendisinin böyle bir algıya sahip olması
- 4- Emir ve yaptırımlara boyun eğmek zorunda kalmak, bireye istemediği bir şey yapması yönünde baskı ya da zor kullanması

1.2.ÖFKE İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.2.1. PSİKANALİTİK KURAM

Freud saldırganlığı ve şiddeti doğuştan gelen içgüdüsel bir eğilim olarak açıklamaktadır. Freud'a göre içgüdüler zihin üzerinde somatik ve biyolojik talepleri temsil etmekte, yaşam iç güdüsü ve ölüm iç güdüsü olmak üzere iki kategoride toplanmaktadırlar. Freud, iç güdülerin bireysel yaşamın ve insan ırkının sürekliliğini sağladığını belirtmiştir. İnsanın kendi kendini yıkıcı ve yok etmeye çalışan iç güdüleri ise ölüm iç güdüsü olarak tanımlanmıştır. İnsanda saldırganlığında ölüm iç güdülerine dayadığını ileri sürmüştür. Ölüm iç güdüsü dışa yönelik etkinleştirilmişse kendinden çok başkalarını yıkıma uğratma eğilimleriyle ve saldırgan davranışlarla açıklanabilmektedir (Avcı, R. 2006).

Freud saldırganlıkla ilgili ilk görüşlerini sadizm bağlamında belirtmiş ve erkeklerin cinselliğinin, agresifliğin bir ögesini içerdiğini, boyun eğdirmeye yönelik bir arzu olduğunu belirtmiştir. Sadizmin, bağımsız ve abartılı olan ve yer değiştirme ile liderlik konumunu ele geçiren cinsel dürtünün agresif bir bileşenine karşılık geldiğini belirtir. Agresyonun nefret kıskançlık ve rekabet ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Freud agresyonu ambivalans kavramını kullanarak açıklamış, çatışmayı sevgi ve nefret arasında görmekte, sevginin sıklıkla nefret olarak algılanabileceğini, sevginin doyumdan yoksun kalırsa, kısmen nefrete dönüşeceğini belirtmiştir. Nefretin engellenmeye bağlı olarak gelişen agresyon olduğunu söyler. Sevginin sadistik bileşeninin, nefret biçimindeki ısrarlı bilinçdışı sadizmle sonuçlanacak şekilde abartılması ve baskılanması olarak görür. Daha sonraki açıklamalarında agresif ve yıkıcı eğilimleri ve nefreti cinsel dürtülerin bir uzantısından çok kendini koruma dürtüleriyle ilişkilendirirken, tekrar kuramda değişiklikler yapar ve agresyonu yaşam ve ölüm dürtüleriyle açıklar(İkiz, 2002: 11-19).

Psikanalitik yaklaşıma göre, insan davranışları iki temel içgüdü tarafından yönlendirilir. Bu iki içgüdü biri yaşam diğeri ise ölüm içgüdüleri olarak adlandırılan eros ve tanatosdur. Freud, yaşam içgüdüünün türevinin cinsellik, ölüm içgüdüünün türevinin ise saldırganlık olduğunu savunur (Geçtan,2002:29).

Tsai'nin (2000) bildirdiğine göre, öfkenin ifade edilmeyerek bastırılması enerjinin içte tutulması içsel baskıyı yükseltirken, birey onu kontrolde tutmak için yoğun bir

enerji harcar. Öfkenin bastırılması, birey için, tehlikeli ve sağlıksız bir durum ortaya çıkarır (Akt. Özmen,2006).

Psikanalitik kurama göre, öfke duygusu boşaltılamazsa psikolojik ve psikosomatik belirtilerin oluşmasına neden olabilir. Bireyler öfkelerinin altında yatan nedenleri fark edebilirse, öfkeyle baş edebilirler(Kaplan, 2007).

1.2.2. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Sosyal öğrenme kuramına göre, öfke model alma, taklit, özdeşleşme ve pekiştirmeler ile öğrenilen tepkilerdir. Kişi çocukluğundan itibaren anne ve babasını gözlemler, davranışlarıyla ilgili onlardan geri bildirim alır. Toplum tarafından doğru bulunan ve onaylanan davranışlar çocuk tarafından tekrar edilir, benimsenir. Eğer çocuk öfkesini sağlıklı bir biçimde ifade etmeyi başaramazsa yoğun öfke duygularını hep taşır ve içsel çatışmalarını çözmek için saldırgan davranışlara yönelebilir (Köknel,2000:20-53).

Amodei ve Scot 'a (2001) göre, Sosyal Öğrenme Teorisi, saldırganlığın dışsal, sosyal ve çevresel nedenlerden dolayı ortaya çıktığını belirtmektedir. Saldırganlığın başlangıcı, çocukluk dönemindeki bağımlı eğitim, gözlem yoluyla (medyadaki ya da gerçek yaşamdaki saldırgan davranış modellerini gözleyerek), doğrudan yaşantılarla (saldırgan davranış için ödüllendirilmiş olma) ve kendilik düzenlemesi (ortaya çıkan davranış için kendi kendini cezalandırma ya da pekiştirme gibi) yoluyla kazanılmakta ve devam ettirilmektedir.

Balkaya'ya (2003) göre, bireyin öfkesinde ödül ve cezaların rolü önemlidir.

Togan'a (2005) göre; anne, babanın tutum ve davranışlarında sert, kırıncı, suçlayıcı öğeler ağırlık kazandıkça çocuk önce anne- babasına, daha sonra da diğer kişilere karşı öfke, kin ve nefret duymakta, saldırgan davranışlar da bulunabilmektedir.

Kısaç'a (1997) göre, öfke ve saldırganlık gözlemsel öğrenme, taklit, özdeşleşme, kopyalama ve rol alma yoluyla öğrenilmektedir. Duyguların nasıl ifade edileceği de erken yaşlarda ailede, ana – babadan, erkek ve kız kardeşlerden, toplumsal kurallar ve yaşamdan öğrenilir(Kısaç, 1997).

Bandura'ya (1977) göre, kişinin kendinde algıladığı öz yeterliliği, karşılaşılabilecekleri deneyimlerde ne kadar efor harcayacaklarını, ne kadar uzun süre olumsuz

deneyimlerle mücadele edeceklerini belirler. Öz yeterliliğini güçlü algılayan bireyler daha aktif başa çıkma yolları bulabilir. Yani kişinin algıladığı öz yeterliliği ve gücü artarsa savunma davranışları değişebilir. Bandura göre, beklentilerimiz performansımızın düzeyini etkiler. Sistemik duyarsızlaştırma ile sorunların üzerine giderek öz yeterliliğin artırılabilirliğinden bahsetmektedir. Bandura bilgi işlemenin kognitif proseslerinden bahseder. Ona göre, deneyimlerle edindiğimiz, taşınan bilgiler birey tarafından kendi öz yeterliliğine göre dönüştürülür, değiştirilir. Geçmiş deneyimlerine benzer durumlarla karşılaşan bireylerin, kognitif prosesleri ve duygusal reaktiviteleri uyarılma düzeylerini ve performanslarını etkiler. Tek bir kaynaktan gelen bilgi, diğer toplam deneyimlerin bu bilgiyi nasıl yapılandığına bağlı olarak işlenir.

Kağıtçıbaşı (1999:158), eğer anne baba birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunuyor, çocuklar çevrelerinde sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorlarsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenerek, saldırgan davranışların yaşamın bir parçası olduğunu düşüneceklerini ve bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyacaklarını belirtmiştir.

1.2.3. BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI KURAM

Beck (1979), öfkeyi bilişsel davranışçı yaklaşıma göre açıklar. Öfke duygusunun ortaya çıkmasında neden olan şey uyarıcı değildir. Öfke duygusunun ortaya çıkmasına neden olan şey, bireyin bu uyarıcıyı algılama biçimi ve uyarıcıya verdiği anlamdır.

Bilişsel görüşe göre, bireyin algılamaları, beklentileri ve değerlendirmeleri öfke yaşantısının ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Öfke, sosyal- bilişsel eksikler ve çarpıtmalar ile ilişkilidir(Güleç, 2002).

Novaco'ya (1976) göre, öfke büyük ölçüde akla aykırı inançların beklentilerin, iç konuşmaların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir kişi, karşısındaki bireyin akla aykırı inançlarını etkinleştirdiğinde, o bireyde öfkeye neden olduğunu ileri sürmektedir. Bundan dolayı öfkeyi azaltmak için akla aykırı bu inançların yok edilmesi gerekmektedir. Dışsal olayların bilişsel olarak işlendiğini ve bunların duygusal uyarılma durumlarına yol açtığını öne sürmüştür.

1.2.4. VAROLUŞÇU YAKLAŞIM

Varoluşçu-insancı yaklaşıma göre, insan kendi varlığının, ne yapmakta olduğunun ve kendisine neler olduğunun bilincinde olan bir varlıktır. Bunun sonucu olarak birey, kendisine ve çevresindeki olaylara ilişkin kararlar verme, kendi sorumluluğunu üstlenme yeteneğine sahiptir(Geçtan,2003:182-194). Varoluşçu yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Fritz Perls'e göre insan, çoğu kez başkalarına yansıttığı öfke gibi olumsuz duyguları da dahil, tüm duygularının sorumluluğunu üstlenmelidir. Birey, başkalarına yönelik öfke duygusunun eşlik ettiği eleştirici tutumlarını kabul etme sorumluluğunu üstlenmediği için, bu duygularını başkalarına yansıtır. Diğerlerinin öfkeli olduğuna inanır. Birey kendisinin değilmiş gibi yaşadığı öfke duygularını kendisine mal ettikçe zenginleşir. İnsan kendisini kendi dünyası içinde algılar. Bunu yapamadığı oranda da Heidegger' in varoluş suçluluğu dediği olguyu yaşar (Akt. Geçtan,2003: 180-186).

Koçak'a (2008) göre, varoluşçu yaklaşım öfkeyi, insanın yok oluşa işlenmemiş potansiyele ve yaşamın anlamsızlığına karşı tepkide bulunması olarak açıklamaktadır. Bu görüşe göre, her insan öfke duygusunu farklı yaşar. Kişinin öfkesi, yaşama karşı kendisini çaresiz ve güçsüz hissetmesiyle ilgilidir. Varoluşçulara göre öfke sadece insanlara mahsustur. Öfke kaçınılmazdır ve her insan öfke duygusunu farklı yaşar.

1.2.5. ENGELLENME – SALDIRGANLIK HİPOTEZİ

Engellenme –saldırganlık hipotezine göre, saldırganlığın ortaya çıkışı her zaman engellenmenin varlığını öngörür ve tersine engellenme her zaman saldırganlığa yol açar. Engellenme dışında başka etmenlerde saldırganlığa yol açabilmektedir. Keyfi engellenmeler, keyfi olmayanlardan daha çok öfke ve saldırganlığa yol açar. (Freedman ve ark.1998:244-245).

Engellenme- saldırganlık hipotezi olarak bilinen kuram, Dollard ve diğerleri (1939) tarafından ortaya atılmış olup, bu kurama göre saldırgan hareketler çevredeki engellenmelere tepki olarak yapılmaktadır. Engellenme duygusu sonucu ortaya çıkan dürtü, saldırganlık davranışının temelini oluşturur (Akt. Gök, 2009).

Berkowitz (1965) ise, saldırgan davranışın ortaya çıkışının yalnızca engellenmeye bağlı olmadığını ve saldırgan davranışın ortaya çıkmasını bir takım faktörlerin etkilediğini belirtmiştir. Berkowitz'e (1965) göre; saldırgan davranış için gelen uyarıcılar bireyin psikolojik özellikleri ile çevresel engellenme arasında bir etkileşim içine girmektedir. Berkowitz(1965) engellenmenin kişide doğrudan öfke duygusuna yol açtığını belirtmektedir. Öfke duygusu saldırgan davranış için eğilim ortaya çıkarmaktadır(Akt. Avcı, 2006).

1.3.ERKEKLERDE ÖFKE DUYGUSUNUN DAVRANIŞA DÖNÜŞTÜĞÜ ALANLAR

1.3.1. KADINA YÖNELİK ÖFKE VE SALDIRGANLIK

Erkeklerde öfkenin davranışa yansımalarının en çok görüldüğü alanlardan birisi kadına yönelik şiddettir. Kadına yönelik şiddet, eşit olmayan güç ilişkilerinin bir sonucu olarak, Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde ister kamusal, isterse özel yaşamda meydana gelen, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik acı ve ıstırap veren ya da verebilecek olan cinsiyete dayalı bir eylem, uygulama ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama ve keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma (KSGM,2008;12) biçiminde tanımlanmıştır.

Ülkemizde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmada, aile içi şiddetin ülke genelinde yaygın bir biçimde yaşandığı, kadınların sadece eşleri veya birlikte oldukları erkeklerden değil, kendi yakın çevreleri içindeki kişilerden de fiziksel ve /veya cinsel şiddete maruz kaldıklarını, çocukluk ve gençlik dönemlerinde daha çok babaları, anne ve ağabeylerinden maruz kaldıkları fiziksel şiddet, daha sonraki yıllarda erkek arkadaşları, nişanlıları, nadiren de tanımadıkları kişiler tarafından, evlilikle birlikte eşleri tarafından fiziksel ve cinsel şiddet biçiminde devam ettiği bulunmuştur (KSGM,2008:185).

Aile içi şiddet genellikle erkek tarafından kadına uygulanan şiddet olarak görülmektedir(Hıdıroğlu ve ark, 2006).

Altınay ve Arat'a(2007) göre, kadına yönelik şiddet toplumsal cinsiyete dayalı şiddettir. Kız çocukları ve kadınlar çekirdek aile içinde, geniş aile bağlamında, sokakta, okulda, iş hayatında, fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddete maruz kalırlar. Bu

şiddet kız çocuklarının okuyamaması, kadınların toplumsal hayata katılamaması, istenmeyen evlilikler, şiddet sonucunda sakat kalma ve ölüme kadar sonuçlara gidebilmekte, en yıkıcı olanı namus adına işlenen cinayetler olarak kendisini göstermektedir.

Bora ve Üstün(2005)'göre, aile içi şiddet özellikle koca şiddeti kadınların yaşamlarının belirleyici bir boyutunu oluşturmaktadır.

Dünya sağlık örgütünün yaptığı araştırmalara göre, dünya çapında kadınların ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte %15 ile %71'nin hayatlarında en az bir kere fiziksel ve /veya cinsel şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır(WHO,2006).

Hıdıroğlu ve arkadaşlarının (2006) İstanbul'da yaptıkları sağlık ocağı tabanlı bir çalışmada araştırmaya katılan kadınların %40,4'ü eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Güler ve arkadaşlarının (2005) Sivas ilinde 15-49 yaş arası kadınlarla yaptıkları bir çalışmada kadınların %40.7'si aile içi şiddete maruz kaldıklarını ve kadınların %56,9'unun aile içinde şiddet uygulayanların erkek olduğunu belirttiklerini, şiddetin en çok kadınlara %59.8' ve çocuklara %32.4 uygulandığını belirtmiştir.

Rittersberger (1998) tarafından yapılan başka bir çalışmada, kadınların %54,2'si şiddet uygulayıcısı olarak erkekleri, maruz kalanlar olarak ise kadınlar ve çocukların olduğunu belirtmiştir.

Altınay ve Arat'ın (2007) yaptıkları bir araştırmaya göre, hayatı boyunca eşi tarafından en az bir kez fiziksel şiddete maruz kalan kadınların oranı Türkiye genelinde %35, Doğu Anadolu örneğinde ise % 40 olarak bulunmuştur.

Toplumsal bir problem olan kadına yönelik şiddetin öyküsünde genelde şiddeti uygulayan erkek, maruz kalanlar ise kadın ve çocuklardır(Gökkaya, 2012).

Kadına yönelik öfke ve saldırganlık cinsiyete dayanan kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması, özgürlüklerin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır(Özmen,2004).

Türkiye üzerinde en az bir kez gebe kalmış her on kadından biri gebeliği sırasında eşi veya birlikte olduğu kişi(ler) tarafından fiziksel şiddet yaşamıştır(Gökkaya,2012).

Gelişmekte olan ülkelerden oluşan 4 kıta ve 24 ülkede yapılan bir çalışmada (ICN,2001) görüşmeye alınan kadınların %20 -%50'si eşlerinden fiziksel şiddet gördüklerini belirtmiştir(Akt.Algan, G.ve Özlemkaya S.(2012).

Kadına yönelik öfke ve saldırganlık en çok aile içinde şiddet şeklinde kendini göstermektedir. Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın nedenleri ile ilgili olarak yapılmış açıklamalar incelendiğinde ise genellikle; genetik, nörolojik ve biyolojik özellikler, bazı psikiyatrik bozukluklar, alkol ve madde kullanımı, sosyal destek yokluğu, yetişkinin çocuklukta istismara uğramış olması, özellikle cinsel istismarın olduğu ailelerde babanın güç ve kararlarda baskın olması, babanın güç ve kontrol sağlamak için şiddete başvurusu, anne - baba arasında cinsel sorunların olması, aile dışı ilişkilerde kısıtlılık, işsizlik, yoksulluk ya da modernizasyon gibi nedenlerle yoğun bir stresin ortaya çıkması, anne ve babanın çocuğa karşı davranışlarındaki tutarsızlık, çevrede uygun rol modellerinin olmayışı ve içinde yaşanılan grubun şiddeti teşvik etmesi gibi etmenlerin etkili olduğu görülmektedir (Taner ve Gökler, 2004).

Maria Wendt(2009:79/93) Höjer kadına yönelik erkek şiddetini 1930 ve 1990 dönemleri arasında incelemiştir, Höjer'in incelemesine göre;

1930-1960 arasında kadına yönelik erkek şiddeti alkolizm ile açıklanır. Hafif olarak tabir edilen şiddet ve tek tek şiddet vakaları vardır. Hafif olarak tabir edilen şiddet heteroseksüel ilişkinin normal bir parçası olarak görülür. Evdeki şiddet normaldir ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğal bir parçasıdır. Bu “önemsiz” şiddet daha ciddi tekrarlayan bundan ötürü de problemlili kabul edilen şiddetten ayrılır. Ciddi ve tekrarlayan şiddet erkeklerin alkolizm problemi ile açıklanır. İkinci açıklama ise, zihnen anormal kişilerin, delilerin ciddi ve tekrarlayan şiddete başvurduğu yönündedir.

Höjer incelemesinde 1970 ve 80'lerde ise şiddet uygulayan erkekler sapkın olarak tanımlanmakta ancak vurgu bireysel psikolojik rahatsızlıklara yapılmaktadır. Şiddetin kaynağı çevrede değil özel alanda görülmektedir. Bu anlayışa göre, erkeğin şiddet kullanması çocukluğundaki elverişsiz koşullarla ve genellikle sosyal anlamda zor bir durumda olması ile açıklanmakta, şiddet gören kadınlarda kusur bulunmaktadır. Dönemin her ikisinde, psikolojik ve bireysel, aile odaklı açıklamalar arasında gidip gelmiş, şiddet, yeni yasalar getirilerek çözülecek bir adalet meselesi

olarak değil, yardım, tedavi ve terapi meselesi olarak görülmüştür. Şiddetin başlıca nedeni özel ilişkiler, ikinci nedeni de alkolizm olarak görülmüştür.

1970 ve 80’lerde feminist yönelimli bir bakış açısı görülmeye başlanmış, şiddet problemi toplumdaki toplumsal cinsiyete bağlı güç eşitsizliği ile açıklanmıştır. Toplumsal cinsiyete bağlı güç eşitsizliği sosyal ve ekonomik koşullarla açıklanmıştır. Kadın ve erkek arasındaki karşıtlığın toplumda işin örgütlenme şeklinin bir sonucu olarak ele alındığı görülmektedir. Bu anlayışa göre, şiddet kullanan erkekler tüm sosyal gruplarda bulunur, ancak eşitsiz bir biçimde bu gruplara dağılmışlardır. Bu dönemde kadına yönelik şiddet toplumsal cinsiyete dayalı bir çatışma olarak değil, sınıf çatışması olarak görülmüştür.

Wendt Höjer tarafından incelenen üçüncü dönemde, 1990’ yılında geliştirilmiş, kadına yönelik şiddet ilk kez toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili hükümet beyannamesinde bir toplumsal cinsiyet meselesi olarak tanımlanmıştır; Buna göre şiddet; cinsiyetler arası güç ilişkilerinde var olan eşitsizliğin dışavurumudur. Şiddet cinsiyet temelli olarak yani erkeklerin kadınlara yönelik olarak uyguladığı şiddet olarak tanımlanmış, şiddet uygulayan erkekler, toplumumuzda erkekliğin yaratılması çerçevesinde incelenmiştir(Akt. Lundgren,2009, ss.79).

Mellberg(2004), kadına yönelik erkek şiddetini güçsüzlük perspektifi, çatışma perspektifi, sosyal miras perspektifi, her şey ve hiçbir şey perspektifi, kültür perspektifi, iktidar ve kontrol perspektifi olarak kategorileştirmiştir;

Güçsüzlük perspektifine göre; Kadına yönelik şiddet erkeğin güçsüzlüğünün ve tükenmişliğinin dışavurumudur. Şiddet kadınlara yönelik cinsel ıstırap, nefret, korku ya da husumetin bir göstergesidir. Şiddetin asıl nedeni psikolojik değildir, cinsler arası şiddet ve husumet bulunan bir toplum yapısından kaynaklanır. Güçsüzlük perspektifinin birde sosyolojik temelli olanı vardır; “ Sıkışmış”olan erkeğin rolüne yoğunlaşır., faili toplumdaki baskının kurban olarak görür.

Çatışma perspektifine göre, iki eşit tarafın arasında süregelen bir çatışmadan bahsedilir, şiddet bir tartışmanın şiddete dönüşmesiyle oluşur.

Sosyal miras perspektifine göre, babaların annelerini dövdüğünü gören erkekler genellikle kendi eşlerini döverler, şiddet ve alkolün kullanıldığı bir ailede yetişmek ve oğulun anneye olan ilişkisi en sık başvurulmuş nedenler arasındadır. Bu bakış açısı

şiddetin nedenlerine ilişkin daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirmiş olsa da, iş somut şiddeti anlamaya geldiğinde yetersiz kalmaktadır.

Her şey ve Hiçbir şey perspektifi; birden fazla bakış açısını ve açıklama modellerinin toplamını simgeler. Örneğin kadınlar üzerinde tarihi ve sosyal erkek hakimiyetini vurgulayan toplumsal bakış açıları, psikolojik özellikleri ve neden sadece bazı erkeklerin kadınlara şiddet uyguladığını açıklar.

Kültür perspektifine göre, kadına yönelik şiddet bazı ailelerde görülür. Özellikle korunmasız gruplar olarak adlandırılan göçmen ailelerdeki kadınlara ve çocuklara yönelik olur. Bu perspektif güçsüzlük perspektifi ile birleştirildiğinde travma teorisi ile ilişkisi kurulur, sosyolojik güçsüzlük perspektifi ile birleştiğinde sosyal entegrasyon eksikliği, baskı ve ırkçılık vurgulanır. İktidar ve kontrol perspektifi ile birleştirildiğinde, patriarkal yapılar ve kültürden beslenir.

İktidar ve kontrol perspektifi; erkekler şiddeti kadınların kontrolü sağlamak ve sürdürmek için kullanırlar. Bu perspektifte toplumsal cinsiyete dayalı kültürel normlara erkek ya da kadın olmanın ne demek olduğuna yani kültürel normallığe büyük önem verilir(Akt.Lundgren,2009: 79-93).

1.3.2. KADINA YÖNELİK ÖFKE VE SALDIRGANLIĞIN TÜRLERİ

1.3.2.1. FİZİKSEL OLARAK YANSIMASI

Fiziksel şiddet, tokat atmak, bir şey fırlatma, itme, tartaklama, saç çekme, yumruklama ya da bir cisimle vurma, sürükleme, dövme, boğazını sıkma, yakma, bıçak, silah gibi aletlerle tehdit etme ya da bunları kullanma olarak tanımlanmıştır(KSGM,2008:35).

Türkiye’de KSGM tarafından yapılan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet araştırması 2014 verilerine göre, fiziksel şiddetin en çok Orta Anadolu’da görüldüğü, yine fiziksel şiddetin yaygınlığı sıralamasında İstanbul’un altıncı bölgeden üst sıralarda yer aldığı görülmüştür. Yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddet ile karşılaşma yaygınlığı, Orta Anadolu’da %43, Batı Anadolu’da %42, Kuzeydoğu

Anadolu’da %39, Ege bölgesinde %37, Akdeniz’de %36, Güneydoğu Anadolu’da %33, Doğu Karadeniz’de %27, Marmara bölgesinde %30 dur.

1.3.2.2. CİNSEL ŞİDDET

Cinsel şiddet, kadının hoşlanmadığı tarzda sözle taciz, şaka ve dokunma, kadını cinsel ilişkiye zorlama, aşırı kıskançlık, cinsel suçlamalar, kadının grup sekse ya da anal sekse zorlanması, ilişki sırasında acı veren obje kullanımı, pornografik dergi ya da filmlerdeki yaşantıları kadına zorla yaşatma, fuhuşa zorlama cinsel yaşamda kadını aşağılayıcı davranışlarda bulunma, enstest ilişkiye zorlama gibi biçimlerde ortaya çıkar (Aktaş,2006).

Zorla cinsel ilişkiye girme, kadının istememesine rağmen, korkudan cinsel ilişkiye girmesi, cinsel olarak aşağılayıcı ya da küçük düşürücü eylemlere zorlanması olarak tanımlanır(KSGM,2008:35).

Türkiye’de KSGM tarafından yapılan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet araştırması 2014 verilerine göre, cinsel şiddeti en çok Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde görülmektedir. Yaşamının herhangi bir döneminde cinsel şiddet ile karşılaşma yaygınlığı sırasıyla, Batı Anadolu’da %15, İstanbul’da %13, Batı Marmara, Ege ve Akdeniz bölgesinde %12, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Marmara bölgesinde %11, Batı Karadeniz ve Orta Anadolu’da %10’dur.

1.3.2.3. EKONOMİK ŞİDDET

Ekonomik şiddet, kadının yaşamını önemli oranda etkileyen, kadını bağımlı ve fakir hale getiren şiddet türü ise ekonomik şiddettir. Ekonomik şiddet ekonomik kaynakların ve paranın kadın üzerinde bir yaptırım tehdit ve kontrol etme aracı olarak kullanılmasıdır(Algan,G. ve Özlemkaya,2012).

Ekonomik şiddet Kadının çalışmasına engel olma ya da işten ayrılmasına neden olma, ev harcamalarına için para vermeme, kadının gelirinin elinden alınmasını içerir(KSGM,2008: 35).

Türkiye’de KSGM tarafından yapılan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet araştırması 2014 verilerine göre ekonomik şiddete uğradığını belirten kadınların oranı %30’dur. Bu veri kentte yüzde 32, kırsalda yüzde 23 olarak değişkenlik göstermiştir.

1.3.2.4. SÖZEL ŞİDDET

Sözel şiddet, aşağılayıcı sözler söylemek, zaafları ile dalga geçmek, aşırı genellemeler yapmak, suçlamak, küfür etmek, küçük düşürmek, hakaret etmek, yüksek sesle bağırarak kadını çelişki içinde bırakmak, kadının özgüvenini yitirmesine neden olmak korkutmak ruhsal açıdan zedelemek, çocukları vermemekle tehdit etmek ya da kadının sosyal ve meslek yaşamını bozmakla tehdit etmek biçimine görülen şiddet türüdür(KSGM, 2008).

1.3.2.5. PSİKOLOJİK VE SOSYAL ŞİDDET

Kadına yönelik hakaret, küfür, aşağılama, küçük düşürme, korkutma ya da tehdit kadına ya da çevresindekilere zarar vermekle tehdit etmek olarak tanımlanmıştır(KSGM,2008: 35).

1.3.3. ERKEKTE ÖFKE VE SALDIRGANLIĞIN ÇOCUĞA YANSIMASI

Öfke ve saldırganlığın çocuğa yansması çocuk ihmali ve istismarı şeklinde görülmektedir.

Çocuk istismarı ve ihmali, anne baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylem ve eylemsizliklerin tümü olarak tanımlanabilir. Bu eylem ya da eylemsizliklerin sonucu olarak, çocuğun fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal açıdan zarar görmesi, sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur. Çocuk istismarı; fiziksel, cinsel ya da duygusal istismar olarak, çocuk ihmali ise fiziksel ya da duygusal ihmal olarak ayrılmaktadır (Taner ve Gökler, 2004).

Günlük yaşamın içinde yer alan şiddet, kadının kendi hayatındaki travmaları tırmandırırken yanındaki çocuğunda sağlıklı kişilikler gelişmesini engeller.

Çocuk şiddetin yaşandığı aile ortamında hem babadan, hem babası tarafından şiddete uğrayan anneden şiddet görmekte hem de aile içinde şiddetten etkilenmektedir (Gökkaya,2012).

Edleson' göre(1999), Aile içindeki şiddete görsel ya da işitsel olarak tanık olan çocuklara “sessiz” “unutulmuş” ya da “görünmez “ kurbanlar adı verilir.

Şiddete maruz kalan anne, geçmişten getirdiği deneyimlerle şiddetin bir problem çözme aracı olarak kabul edilmesi, şiddeti içselleştirerek normal kabul etme, kadere bağlama, boyun eğme vb, ve bulunduğu ortamdan da etkilenerek öfkesini çocuğa yöneltmekte hatta onu yetiştirirken şiddeti bir eğitim aracı olarak kullanmaktadır (Akt. Gökkaya,2012,687).

Ayan tarafından 2007 ve 2011 yıllarında farklı örneklemeler üzerinde yapılan üç alan çalışmasında; örnekleme giren çocukların yarıdan fazlasının ailesinde anne baba arasında sık sık tartışmaların yaşandığını, anne baba arasında şiddete dayalı bir iletişim biçimi kurulduğunu, annenin baba tarafından sözlü ya da fiziksel ya da hem sözlü hem de fiziksel şiddete maruz bırakıldığını ve çocukların çoğunluğunun da anne baba tarafından fiziksel, sözlü ya da her iki biçimde istismar edildiğini bulgulamıştır.

Birçok çalışmada, bir ailede kadın şiddete uğradığında bu ailelerin %60 ve %75’inde çocuklarında şiddete maruz kaldığını gösterir(Ayan, 2012).

Dykstra ve Alsop,(1996) tarafından yapılan bir çalışmada, istismara uğrayan 200 çocuğun %30’unda aile içinde erişkin şiddeti de bulunduğu bildirilmiş, bu oran daha yakında yapılan çalışmalarda %48’e çıkmıştır(Akt. Ayan,2008).

Çocuğa yönelik şiddetin farklı görünüşleri olmaktadır. Fiziksel olarak görülmesi; çocuğun ve gencin anne –babası ve diğer yetişkinler tarafından bedensel olarak örselenmesidir. Fiziksel istismar yetişkin tarafından yapılan sürekli ve sistemli bir davranış biçimidir, yetişkinlikte suça yönelik davranışlar, duygusal bozukluklar, kişilerarası ilişkilerde rahatsızlık, antisosyal davranışlar, saldırganlık ve kendi çocuklarına yönelik örseleyici davranışlar, çocuklukta karşılaşılan istismarla ilgili görünmektedir(Kulaksızoğlu,2044: 191). Duygusal istismar şeklinde görünümü, çocuğun anne – baba veya bakıcı tarafından olumsuz etkileyebilen tutum ve davranışlarına maruz bırakılması, ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılması olarak tanımlanabilir(Polat, 2001)

Çocuğa yönelik şiddet ihmal şeklinde de görünebilir; İhmal, anne-babanın veya bakıcının, çocuğu zararlı durumlardan koruyamaması, beslenmesi, çocuğun giyimi gibi fiziksel bakımını yerine getirmemesi, çocuğun duygusal ve davranışsal sorunlarını fark etmemesi, eğitim ve gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamaması olarak görülür(Atamer, 2005). Çocuğa yönelik şiddet çocuğun cinsel istismarı olarak da

görülebilmek; Cinsel istismar, çocuğun kendisinden yaşça büyük birisi tarafından cinsel doyum sağlamak amacıyla yaptığı her türlü eylem olarak tanımlanır(Aydın, 1997).

1.4.TRAVMA

Ruhsal travmalar kişi için oldukça sarsıcı olan, benliği üzerinde psikolojik hasar bırakan, kişinin işlevselliğini olumsuz etkileyen yaşam olaylarıdır. Travmatik olarak nitelendirilen birçok yaşam olayı bulunsada, kişiler üzerinde travmatik etkiler bırakan olaylar farklılıklar gösterebilmektedir. Literatürdeki travma tanımlarına bakarak konuyu daha iyi anlayabiliriz.

Travma sözcüğü yaralanma anlamına gelmektedir. Ruhsal ve duygusal alanda algılama, hissetme, düşünme, hafıza ya da hayal kurma gibi süreçler belli dönemlerde ya da uzun vadede, işlevleri belirgin derecede kısıtlanmışsa ve normal işlev görmüyorsa ruhsal bir yaralanmadan söz ediliyor demektir; örneğin en küçük bir görüntünün kişiyi şok içinde yerinden zıplattığı ve kaygıdan terlettiği aşırı duyarlılık ve aşırı uyanıklık durumlar, ya da bir insanın belli fikir ve imgelere takılıp kaldığı ya da düşüncelerinin geçmiş bir olayın etrafında takıntılı bir şekilde dönüp durduğu durumlardır (Ruppert, 2008:94).

Aker'e (2000) göre, “ deprem, sel gibi doğal afetler, savaşlar, cinsel ya da fiziksel saldırıya uğrama, çocuklukta yaşanan cinsel taciz ve tecavüzler işkence görme, zorla kaçırılma, trafik kazaları, yaşamı tehdit eden bir hastalığın tanısının konması, ölü bir vücudu ya da vücut parçasını görme gibi zorlayıcı ve kişinin başa çıkma yeteneğini aşan olaylar ruhsal açıdan travmatik olaylardır.

Sezgin'e(2003) göre, travmatik yaşantı bir kez ve kısa süreli olabileceği gibi uzun süren ve tekrarlayıcıda olabilmektedir.

Fischer ve Riedesser (1999) travmayı; “ özel bir duruma bağlı tehdit edici faktörler ile kişinin baş etme yeteneği arasındaki tutarsızlığın yarattığı çaresizlik ve başkalarının ve olayların merhametine kalmış olma duygularının eşlik ettiği, buna bağlı olarak kendine ve dünyaya dair algıda kalıcı şok yaratan kritik deneyim” olarak tanımlamıştır (Akt. Ruppert,2008: 95).

Ruppert'e (2008) göre, travma göreceli bir şeydir; bir durumun özellikleri (tehdit edici olması) ile kişinin özellikleri (kişisel başa çıkma mekanizmaları) arasındaki bir

ilişkidir. Eğer tehlikenin doğası, kişinin başa çıkma yeteneğinden ağır basarsa, “ tutarsızlık deneyimi” ortaya çıkar ve bu nedenle çok çarpıcı bir deneyime dönüşebilir. Yine Ruppert’e (2008) göre, travma çok temel bir şeyle ilgilidir; travmanın sonuçları, bizim için hayati önemdeki konuları tehdit ederek, hayatımız boyunca yansımaları olarak varlığımızın en derin bölümünde bizi etkiler. Sonuç ölümcül olabilir, ya da sağlığınıza çok büyük ölçüde zarar verebilir ya da sosyal varlığımız yani onurumuz, ait olma hakkımız, mesleki statümüz saldırıya uğrayabilir. Travma temel olarak duygularımız üzerinde etkin olur, travmatik durum, duyguları karmakarışık yapar. Travmatik deneyimin sonuçları çok ilerilere uzanır, kişinin kendisini kavrayışını, kişinin kendini hangi şekilde ve hangi yollarla algıladığını, ve içinde yaşadığı dünyayı algılama şeklini etkiler.

Mardi Horowitz, travmatik yaşam olaylarını dünyayla ilişki içindeki insanın kendilik “iç şeması”yla özümselemeyen olaylar olarak tanımlamıştır(Akt. Herman, 2007:67).

LeonoreTerr(1991) iki farklı travma tipi tanımlar;

Tip 1 ; Bunlar, hayat ve organlar için şiddetli tehlike oluşturan kısa, ani ve beklenmedik olaylardır.

Tip 2; Çaresizlik ve güçsüzlük yaratan, sıkıntı verici devamlılık arz eden ve tekrarlayan durumlardır.

Tip 1 travmanın örnekleri olarak, kazalar(örn , araba veya tren kazaları), suç teşkil eden şiddet (örn, tecavüz, silahlı saldırı) ve kısa süreli doğal afetler (örn, kasırga, sel, çığ)sayılabılır.

Tip 2 travmaları işkence, savaş esiri olma, cinsel ve fiziksel istismar veya zorbalığa maruz kalma gibi deneyimleri kapsar.

Tip 1 deneyimleri kısa ve bir defalık olaylarken, tip 2 travmaları yıllarca etkili olabilir. Örneğin bir çocuğun babası tarafından sürekli cinsel olarak istismar edilmesi veya sınıf arkadaşlarının zorbalığına maruz kalması gibi (Akt. Ruppert,2011:97).

Stamm (2003)’ün belirttiğine göre, yapılan çalışmalar travmaya şahit olmanın da travmatize edici olduğunu göstermektedir. Mesela travmatize edici olaylarda yardım edenler ve travmatize edici bir ortamda bulunanlar da travmatize olmaktadır(Akt. Ruppert, 2011:97).

Butallo ve ark'na (1999) göre, İnsanların acı veren yaşam olaylarını bastırma eğilimleri ve savaşın travmatize edici yanını ortaya koymaya yönelik sosyal direnç travma kavramının özellikle bilimsel çevrelerde, birçok ruhsal ve duygusal sorununun nedeni olarak tanımlanmasını 1980'lere kadar uzamıştır (Akt. Herman, 2003:94).

1.4.1. TRAVMA SONRASINDA GÖRÜLEN RUHSAL DURUMLAR

Başımıza gelen travmatik bir olay ruhsal dünyamız üzerinde bozucu etkiler yaratır, yapılan araştırmalar travma ile başa çıkma sürecinde, birçok ruhsal bozukluğun bu sürece eşlik ettiğini göstermektedir.

Akut stres bozukluğu (ASB) ve TSSB herhangi bir travmatik yaşantının sonrasında doğrudan görülebilecek bozukluklar arasındadır. Bunun yanı sıra yapılan çalışmalarda travmatik yaşantı sonrasında uyum bozuklukları, panik bozukluk, majör depresyon, somatizasyon bozuklukları da görülebilmektedir (Demirbaş, 2004).

Keane, Owen, Charoya ve ark. (1985) tarafından yapılan bir çalışmada, uzun süren depresyon kronik olarak travmatize insanlarda yapılmış bilinen tüm klinik çalışmalarda en yaygın bulgu olduğunu belirtmişlerdir(Akt. Herman, 2007: 122).

Fischer ve Riedesser'e (1999) göre, travma temel olarak duygularımız düzeyinde etkindir. Travmatik olay duyguları karmakarışık yapar, olağan üstü bir duyarlılık yaratır, bu aşırı duyarlılık kişinin günlük yaşamı ve işlevselliğini olumsuz derecede etkiler. Travmatik deneyimin sonuçları an ile sınırlı kalmaktan öte, kişinin yaşamının ileri dönemlerine kadar uzanır; kişinin kendisini kavrayışını, kişinin kendini hangi şekilde ve hangi yollarla algıladığı ve içinde yaşadığı dünyayı algılama şeklini etkiler(Akt. Ruppert, 2011 :95,96).

Travma çok çeşitli psikiyatrik belirti ve hastalıklara yol açabilir. Akut stres tepkisi, TSSB, travmatik yas, depresyon, somatizasyon, alkol- madde kullanım bozuklukları, anksiyete ve mizaç bozuklukları ve çeşitli psikotik bozukluklar ortaya çıkabilir. Tüm bunlar kişiler arası ve toplumsal ilişkileri aksatan ve çalışma veriminde önemli oranda azalmaya yol açan, kısacası toplumsal ve kişisel yaşam kalitesini bozan durumlardır.

TSSB ‘ye yol açabilecek travmatik olaylar arasında savaşlar, fiziksel ya da cinsel saldırılar, kaçırılma, rehin alınma, terörist saldırılar, işkence, doğal ya da insan eli ile oluşturulmuş felaketler, kazalar ve yaşamı tehdit eden hastalıklar yer almaktadır (DSM – IV, 2001).

TSSB olguları batıda ilk olarak Vietnam savaşı sonrasında ve Falkland savaşı sonrasında gündeme gelmiştir. Falkland savaş gazilerinin %22’si beş yıl sonra halen TSSB kriterlerini dolduracak şikayetlerden bahsederken, Vietnam gazilerinin %43’ü 10 yıl geçmesine rağmen TSSB belirtileri göstermişlerdir(Samancı ve Ekici, 1998).

Tecavüz gibi travmatik bir olay sonucunda oluşan travma sonrası stres bozukluğunda pişmanlık ve olay dolayısıyla kendini suçlama en yoğun oluşan semptomlardır. Bunlara zamanla yaşam şeklinde meydana gelen değişiklikler uyku bozuklukları, fobiler ve cinsel bozukluklar eklenir. Daha sonraki dönemlerde depresyon ön plana çıkmaya başlar (Samancı ve Ekici, 1998).

Ağır bir travmatik yaşam olaylarından bir diğeri işkenceye maruz kalmaktır. İşkencede travmanın insan üzerindeki temel etkisi problemlerle başa çıkma yetilerinin kaybolmasıdır. Tek ve arkadaşlarının (1993) ülkemizde yaptıkları çalışmada, işkence sonrası en sık görülen semptomlar bellek ve konsantrasyon bozukluğu, uyku bozuklukları, sinirlilik, çökkünlük, yorgunluk, halsizlik, sosyal çekilme, cinsel işlev bozuklukları olarak belirlenmiştir. Bu semptomlar TSSB ‘de de görülen semptomlar olup, yine ülkemizde yapılan çalışmalarda işkence mağdurları arasında %31 ve %35 arasında TSSB’ye rastlanmıştır.

Yaşanan travmatik olayın şiddeti ve doğası travma sonrası stres bozukluğunun gelişimi açısından önem teşkil etmekte ve farklılık yaratabilmektedir (Sezgin, 2003).

Samancı ve Ekici’ye (1998) göre; TSSB’nin yaşam botu prevelansı genel popülasyonda %1 civarındadır. Fiziksel bir saldırıyla karşı karşıya kalanlarda bu oran %3,5, savaşta ise %20 ‘ye ulaşmaktadır. Bazı çalışmalar bu oranların % 25 ve %31 yaşam boyu prevelansı olduğu yönündedir.

1.4.2. TRAVMATİK OLAYA MARUZ KALMADA RİSK FAKTÖRLERİ

Travmatik olaylara maruz kalmada bir takım risk faktörlerinin etkili olduğu birçok çalışmada gösterilmiştir. Sosyo-demograik özellikler, cinsiyet, doğuştan getirdiğimiz özellikler gibi birçok faktör travmatik olaya maruz kalmada etkili olabilirken, aynı özellikler travmatik olayla başa çıkma üzerinde de etkili olabilmektedir.

Acierno ve arkadaşlarına (1999) göre, travmatik olaya maruz kalmak ya da tanık olmak, kişilerde genellikle bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutta değişikliklere ve travma öncesi ruhsal dengenin bozulmasına yol açsa da, her zaman TSSB ile sonuçlanmamaktadır (Akt. Tortamış 2010). Briere' ye (1998) göre çok sayıda bireysel, durumsal ve sosyal değişkenin TSSB açısından risk yarattığı bilinmektedir. TSSB'ye yatkınlık yaratan risk faktörleri arasında; travmatik olaya ilişkin niteliksel ve niceliksel özellikler(travmanın tipi, yaralanmanın derecesi, algılanan yaşamsal tehdit düzeyi, travmanın tahmin ve kontrol edilemezliği vb), genç olma, kadın olma, düşük sosyo-ekonomik düzey, geçmiş travma öyküsüne sahip olma, travma öncesi psikiyatrik sorunlar, ailede psikiyatrik hastalık öyküsü bulunması, stresle işlevsel olmayan başa çıkma yolları kullanma, travma sırasında aşırı stres ve anksiyete hissetme ya da yoğun biçimde dissosiyasyon yaşama yer almaktadır. Buna karşılık özellikle kişinin yakın çevresi tarafından sağlanan sosyal destek, TSSB'nin dahil olduğu travma ile ilişkili ruh sağlığı sorunlarına karşı koruyucu olmaktadır(Briere, 1998).

Breslau ve ark.'na (1998) göre, travmatik olaylara maruz kalma sıklığı, sosyo-demografik özellikler açısından toplumdaki alt gruplar arasında değişmektedir. Genç erkekler, azınlık grupları, kadınlar, daha yaşlı insanlar ve orta sınıf şehir merkezinde yaşayanlar banliyölerde yaşayanlarla karşılaştırıldığında daha fazla fiziksel saldırıya maruz kalmaktadır .

Tecavüze uğrama, yaralanma, kaza geçirme doğal afet yaşama gibi travmatik olaylar TSSB ile en yakından ilişkili olaylar olarak bilinmektedir (Aker, Önen, 2006).

Herman (2003), doğal afet ve kazalardan daha çok savaş ve aile içi şiddetin, travmatize olmada en temel risk faktörleri olduğunu belirtmiştir (Herman,2003: 94).

Travmaya maruz kalan kişinin yaşı, cinsiyeti, travma sonrasındaki sosyal desteği travmanın şiddeti gibi özellikler TSSB geliştirmede önemli rol oynamaktadır (Türksoy,2003: 9-21).

Herman savaşlarda bir silah arkadaşının ölümüne tanık olan askerin, TSSB geliştirme konusunda risk altında olduğunu belirtmiştir (Herman 2007:71).

Epidemiyolojik çalışmalar, erkeklerin yaşamları boyunca travmatik olaylarla karşılaşma olasılığının, kadınlara oranla daha yüksek olduğunu göstermesine karşın, Saxe ve Wolfe'a (1999) göre, İstatistiklerde görülen bu fark üzerinde, travmatik olayın türü, kadınlar ve erkekler arasında deneyimlerini aktarma konusunda gözlenen farklılıklar ve araştırmacıların toplumsal cinsiyetle ilgili sahip olduğu önyargılar etkili olmaktadır (Akt. Tortamış, 2010).

Genellikle kazalar, savaşlar, cinsel olmayan saldırılar, hastalık, yangın gibi travmatik olaylar erkekler tarafından daha çok bildirilmesine karşın, erkekler daha az TSSB bildirdiği, kadınlar bu olayları daha az bildirmesine karşın daha çok TSSB bildirdiklerine rastlanmıştır. Bu durumun bir sebebi kadınların yaşadığı travmalar, aile içi şiddet ve özellikle cinsel istismar gibi travmaların daha az rapor edilmesi, erkeklerin yaşadıkları olayların ise daha çok rapor edilmesiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Kadınların, özellikle tecavüz, çocuk istismarı, aile içi şiddet gibi kişilerarası şiddet içeren travmatik olaylara maruz kalma ve travmanın olumsuz sonuçlarından etkilenme bakımından, erkeklere göre daha fazla risk altında olduğu bilinmektedir(Tolin, Foa,2006).

Saxe ve Wolfe'e (1999) göre, bu olgu biyolojik, feminist, psikodinamik ve sosyal psikolojik bakış açıları tarafından kadınlar ve erkekler arasında çeşitli boyutlar üzerinde yer alan farklılıklar temelinde açıklanmaktadır (Akt. Tortamış,2010).

1.4.3. TRAVMA SONRASI OLUŞAN DUYGU VE DAVRANIŞLAR

Travmatik olaya maruz kalan kişiler, olaylardan sonra sıklıkla olaya karşı şiddetli öfke hissederekler. Araştırmalar travmadan sonra mağdurlarda öfke düzeyinin çok arttığını ve bu öfke ile TSSB arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Horowitz'e göre (2001), travma sonrası öfkenin yönelimi farklı yönlerde olabilmektedir: İstismarcıya duyulan öfke, travmatik olaydan sorumlu olan kişiye, travmatik olayı kontrol edemeyen üçüncü kişilere veya kuruma, aynı travmayı

yaşamayan diğer kişilere, kendi kırılganlıklarına, olaydan sonraki kendi tepkilerine yönelik öfke sergilenebilir(Akt. Orth, Maercker, 2009).

Yaşanan travmanın kişinin hayatındaki belirleyiciliğini Ruppert şöyle açıklamaktadır; “travmatik yaşam olayı, gelecekte yaşanacak tüm deneyimleri içinden geçireceği bir filtre gibi çalışır, yaşanan travmanın doğasına göre kaygı, öfke, umutsuzluk ve bilinç bulanıklığı, günlük hayatın tüm deneyimlerine yapışmaktadır”(Ruppert, 2011: 103).

Vietnam savaşının travmatik etkilerinden bahseden Francine Shapiro(1998), Vietnam gazilerinden bahsederken, çoğu gazinin karşıdan karşıya bile geçemediğini, alışveriş merkezlerine gidemediğini, ya da spor merkezlerini ziyaret edemediğini, çünkü kalabalık ve etraftan gelen kaotik seslerin eski kaygılarını harekete geçirmekte ve korkunç imgeleri yeniden zihinlerinde canlandırdığını belirtmektedir (Akt. Ruppert,2011:102).

Ruhsal travma çözümsüz duygusal çatışmalara sebep olur, travma deneyimi bir insanı, hemen akabinde, artık işlevlerini gerektiği gibi yerine getiremez bir hale getirir. Kişi neyi hissederse, düşünürse ya da yaparsa yapsın duygusal çatışmayı çözümleyemez. Kendini, durumunu düzeltmekten aciz halde bulur, bu durum kişinin ailevi ve toplumsal ilişkilerini gerektiği gibi sürdürebilmesini hemen hemen olanaksız kılar(Rupper,2011 :126).

Shaw’ (2002) göre, travma yaşayan kişilerde travmanın üstesinden gelmeye dönük çabalar, güçsüzlük duygusuna güçle karşılık vermeyi içerebilir; güvenlik konusunda takıntılı olma, olası tehlikelere karşı aşırı önlem alma gibi çabalar bunlar. Shaw’ın (2002) “berserker” dediği kavgacı ya da savaş kışkırtıcısı olma çabaları görülebilir (Akt. Ruppert, 2011 s. 138). Herman’a (2007) göre, travmatize insan kendisini tamamiyle terk edilmiş, tamamiyle yalnız, kendisini insani ve ilahi koruma ve bakım sistemlerinin dışına atılmış hisseder. Bu dışlanma ve yalnızlık hissine yabancılaşma ve kopma duygusu eşlik eder ve kopma en yakın aile bağlarından en soyut toplum ve din ortaklıklarına kadar her ilişkiye yayılır. Güven kaybolduğunda travmatize insan kendini hayattan çok ölüme ait hisseder (Herman, 2007:68).

Travmatik olayların sonucunda oluşan en belirgin duygulardan olan suçluluk ve aşağılık hissi pratikte evrenseldir. Robert Joy Liftoen “ mağdur suçluluğu”nun savaş, doğal afet, ya da nükleer soykırımdan sağ çıkan insanlarda yaygın bir deneyim

olduğunu bulmuştur. Suçluluk duygusunun mağdurun başka bir insanın acı çekmesine ya da ölümüne tanık olduğu zaman özellikle şiddetlendiğini belirtmiştir (Akt. Herman, 2007: 70).

Savaşların özellikle erkekler üzerinde yarattığı travmatik etkisi oldukça büyük olmakla birlikte, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı azdır. Shaw (2003), arkadaşları ölürken tesadüfen hayatta kalan askerlerin, yoğun suçluluk duyguları ifade ettiklerini belirtmiştir (Akt. Ruppert, 2011: 130).

Travma sonrasında oluşan en güçlü duygulardan biride öfkedir. Herman, travmatik olay yaşayan insanların travma sonrası gelişen yoğun öfkeyi yumuşatmada güçlük duyabileceklerini, öfkenin kontrolsüz ifadesi ve herhangi bir biçimde saldırganlığa tahammülsüzlük arasında gidip gelebileceklerini belirtmiştir (Herman,2007:73).

1.4.4. TRAVMA VE ÖFKE HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Erkeklerde öfke davranışını açıklamaya çalışan çalışmalara bakıldığında, öfke davranışının çocukluk dönemi ihmal ve istismarı ile ilişkili olduğuna değinen birçok çalışma bulunmakla birlikte, doğal afetler, savaş ve çatışmalara katılmak, fiziksel saldırıya uğramak gibi yaşam boyu maruz kalınabilen travmaların öfke ve saldırganlık içeren davranışlarla ilişkisine rastlanmaktadır.

Taner ve Bahar(2004) tarafından yapılan bir çalışmada erişkin yaşta başlayan majör depresyonun çocuklukta cinsel istismar yaşamış olmakla ilişkili olabileceği belirtilmiştir.

Kara ve arkadaşları (2004), çocukluğunda kötüye kullanıma uğramış yetişkinlerde anksiyete bozukluğu prevelansıda yüksektir ve anksiyete belirtileri anormal bir şekilde agresif olma, korku reaksiyonu, kızgınlık, düşmanlık ve kabus görme şeklinde kendini gösterir

Yansey ve Hansey (2010) tarafından yapılan çalışmalarda cinsel istismar yaşayan kızların daha çok depresif belirtiler, içe dönme gibi içselleştirilmiş problemler yaşadığını, erkek çocukların ise daha çok saldırganlık öfke gibi dışsallaştırılmış problemler yaşadıklarını göstermektedir.

Algül ve arkadaşlarının 2009 yılında antisosyal kişilik bozukluğu olan erkeklerde kendini yaralama davranışının saldırganlık düzey, çocukluk çağı travmaları ve dissosiyasyon ile ilişkisini incelemişlerdir. Antisosyal kişilik bozukluğu olan bireylerde çocukluk çağı travmaları, dissosiyasyon ve saldırganlık ile kendini yaralama davranışı arasında ilişki olduğu bulunmuştur.

Onbaşılı (2012) tarafından ülkemizde yapılan çalışmada fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kalan çocukların sürekli öfke düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Travmatik olaya maruz kalan kişiler, olaylardan sonra sıklıkla, olaya karşı şiddetli öfke hissederler. Araştırmalarda travmadan sonra mağdurlarda artan öfke düzeyi ve TSSB varlığının kuvvetli olarak ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Orth ve Wieland (2006) meta-analizinde travma mağduru erişkinlerde öfke ve TSSB ilişkisinin kuvvetli olduğuna işaret etmektedir(Akt. Orth, Maercker 2009)

Andrews ve ark.(2000) travma sonrasında oluşan öfkeyi değerlendiren bir çalışmada hem kendisine hem de başkalarına yönelik öfke ifadesi yüksek olanlar ile TSSB arasında bir ilişki bulunmuştur(Akt. Orth, Maerker 2009).

Orth ve Maercker (2009) tarafından, kriminal olay mağdurları ile yapılan bir çalışmada öfke ifadesinin yönelimi ve bunun TSSB ile ilişkisi incelenmiştir. Travma sonrası öfkenin beş yönelimi olduğu görülmüş; istismarcıya duyulan öfke, öç alma arzusu, yasal sisteme, kendisine ve diğer kişilere yönelik öfke olduğu bulunmuş, bunların arasından istismarcıya duyulan öfke ve kendisine yönelik öfke en yüksek olduğu bulunmuştur.

Ülkemizde Amasyalı'nın (2009) Işık Üniversitesinde okuyan 359 öğrenci ile yapılan çalışmada, hayat boyu en az bir ve birden fazla travmatik yaşam olayı sıklığı %76.5 bulunmuş ve araştırmaya katılan ve yaşam boyu en az bir travmatik yaşantı bildiren 228 kişinin 88'inin kadın, 140'ının erkek olduğunu saptanmıştır. Çalışmada en sık bildirilen travmatik yaşantılar sırasıyla doğa afet, sevilen ya da yakın birinin kaybı ve ciddi bir kazadır. Yine bu çalışmanın sonucunda literatürdeki bilgiler ile tutarlı bir sonuç olan, travmatik olayların cinsiyet açısından karşılaştırılması yapılmış; ciddi bir kaza, yangın ya da patlama, askeri bir çarpışma ve savaş alanında bulunma bildirenler arasında erkeklerin kadınlara oranla daha fazla bildirdikleri saptanmıştır.

Albayrak ve Kutlu'nun(2009), 16/18 yaş arası ergenlerle öfke ifade tarzını ve ergenin bireysel –ailesel özellikleri ile öfke ifade tarzı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, sürekli öfke düzeyi arttıkça ergenin öfke içe vurumunun ve öfke dışı vurumunun arttığı, öfke kontrolünün azaldığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada baskıcı aile yapısıyla sürekli öfke ve öfke dışı vurum arasında ilişki bulunmuştur.

Öfke ifade tarzı ile aile içi şiddet ilişkisine kız ve erkek ergenler üzerinde yaptığı çalışma Gök (2009), sürekli öfke durumunda cinsiyetler arasında fark görülmemiş, ergenlerin içe ve dışı yönelik öfkelerini birbirine yakın düzeyde ifade edebildiklerini saptanmıştır.

Karataş'ın(2002) bir çalışmasında yüksek düzeyde saldırgan davranışları olan anne-babalara sahip çocukların saldırganlık düzeylerinin de yüksek olduğu bulunmuştur.

Bir travma olarak aile içi şiddetin öfke ile ilişkisi olduğunu gösteren çalışmalara rastlanmaktadır. Corrasco ve arkadaşlarının (2009) yaptıkları bir çalışmada aile içinde şiddet yaşayan ergenlerin dışı yönelik öfke ve sürekli öfkelerinde şiddet yaşamayanlara göre anlamlı farklılık saptanmıştır (Akt. Gök, 2009).

Ülkemizde Ovacık(2008) tarafından erkek çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada aile içinde maruz kalınan ve tanık olunan şiddet karşısında en çok korku, çaresizlik, nefret ve kızgınlık duyguları hissedilmektedir.

Ülkemizde Avcı tarafından yapılan bir çalışmada şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin aileleri arasında aile içi problem çözme işlevi açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Herman' göre, travmatik bir yaşam olayı olan tutsaklık, savaş veya çatışma bölgesinde bulunma gibi travmatik yaşam olayları sonucunda yoğun öfke oluşur ve yoğun öfkeye depresif duygu durumu eklenir. Tutsaklık süresinde kurban aşağılanmanın verdiği öfkeyi faile ifade edemez. Salıverildikten sonra bile eski mahkum cezalandırılmaktan korkmaya devam edebilir ve gardiyana duyduğu öfkeyi ifade etmeyi ağırdan alır. Dahası onun kaderine kayıtsız kalan ve ona yardım etmeyi beceremeyen herkese karşı ifade edilmemiş öfkenin yüküyle kalır. Ara sıra yaşadığı öfke patlamaları mağduru başkalarına da yabancılaştırabilir ve ilişkilerinin tamirini önleyebilir. Öfke kontrol etme çabası içinde başka insanlardan çekilir ve yalnızlaşır (Herman, 2007: 123).

1.4.5. BİR TRAVMA OLARAK ASKERLİK- SAVAŞ TRAVMASI

Askerlik yapmanın erkeklerin “erkek olmak, erkek olmakta tamamlanmak” da en önemli kıstaslardan birisi olduğu düşünülebilir. Nitekim bugüne kadar askerliğin erkek olmakta atılacak adımlardan en yücəsi olduğuna çeşitli söylemlerde rastlanır. Askere gidemeyen erkeklerin kendilerini suçlu hissettiklerine, hatta toplum tarafından “eksik” görüldüklerine rastlanır. Askere gitmek istemeyen erkekler bu konuda düşüncelerini ifade etmekten çekinebilir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok ülke 20 yaşını doldurmuş olan her erkeğin zorunlu askerlik hizmeti için göreve çağırır. Askerlik ülkelerin güvenlik ihtiyacından dolayı, her zaman tedbirli olmak ve savaşa hazır durumda bulunmak gibi sebeplerle kurumsallaştırılmış olsa da, bu görevin salt erkekler üzerinden yapılması, kadınların bu süreçten dışlanması, kadın ve erkek arasında hiyerarşi yaratan ve cinsiyet ayrımı yaratan en önemli durumlardan birisidir.

Sancar, “Erkeklik ve İmkansız İktidar” isimli çalışmasında, askerliği, toplumun güvenlik ve savunmasından kadınların ve her yaşta diğer insanların dışlandığı sadece genç erkeklerin zorunlu olarak katıldıkları bir tür savaş eğitimi eşliğinde öğrenilen bir ölme-öldürme sanatı haline dönüşmesi olarak tanımlanmıştır (Sancar,2013:154).

Sancar askerliğin; modern toplumların tek cinsiyete dayalı en önemli kurumu olan ulusal ordularda, genç yaşta bütün erkeklerin zorunlu olarak güvenlik hizmeti yaptığı en temel erkeklik pratiklerinden birisi olduğunu ifade etmiştir(Sancar, 2013:153).

Askerlik sürecinde erkeklerin güçlü olması, silah kullanması, duygusal olmamaları ve tüm görevleri başarı ve itina ile yapmaları ile beklenir.

Sancar, askerlik yapmanın vatandaşlık koşulu olması ve siyasal cemaatin yetkin üyesi olarak katılmaya hak kazanmayı gösteren sembolik önemi yanı sıra, modern hegemonik erkekliğin inşasında belirleyici bir yere sahip olduğunu söyler (Sancar,2013:153).

Sancar “Erkeklik ve İmkansız İktidar” adlı çalışmasında askerliğin, modern ulus devletler söz konusu olduğunda esas olarak erkeklerin katıldığı bir meslek olduğunu, erkeklerin top yekun eğitimden geçirilerek “savaşçı” yapıldığı, bu eğitimler

aracılığıyla her tür kadınsılığın egemen erkeklik değerlerinden dışlandığı, katı bir cinsiyet farklar / hiyerarşileri ile inşa edilen “ kahraman erkekler” miti üzerine kurulan bir yapı olduğunu ifade eder(Sancar,2013:155).

Selek “Sürüne Sürüne Erkek Olmak adlı çalışmasında askerliğin genellikle yeni yerler ve insanlar tanımayı, silah kullanmayı, tek başına ayakta durmayı, zorluklarla bağdaşmayı, temkinli ve disiplinli olmayı öğrendikleri bir deneyim süreci olduğundan söz etmiştir (Selek, 2010:201).

Askerliğin erkeklerin yaşamı öğrendikleri bir yer olarak düşünülür. Askerliğini yapan erkek artık evlenmeye hazır olan erkektir. Kendisini de kanıtlamıştır. Nitekim halk arasında çok ele avuca gelmez, sorumluluk almadığı düşünülen, hegemonik erkeklik değerlerinden farklı olarak yaşayan erkekler için askere gitsin düzelir tabiri kullanıldığına rastlarız.

Sosyal çevreleri içinde hamuru hazırlanan erkeklikler askerde pişerek bir dönüşüm yaşarlar, bu dönüşüm erkeği, artık “yenebilecek” ya da “yiyebilecek” seviyeye ulaştırıyor(Selek 2010:226). Askere gitmeyen erkek ise zorluklarla savaşmada yetersiz kaldığı için erkekler cemiyetinden kendini alt sıralarda yer bulur ve hegomonik erkeklığe ulaşmada başarısız oluyor (Barutçu,2013).

Joane Nagel makalesinde askere gitmek isteyen erkeklerin bu isteklerinin altında aynı zamanda bir macera düşkünlüğü yattığını belirtir. Şüphesiz ki, bu macera düşkünlüğü de erkeğe ithaf edilen toplumsal cinsiyet rolleriyle yakından ilişkilidir. Çocukluğundan itibaren sokağa çıkması desteklenen ve güçlü olması için ufak çaplı maceralarla baş başa bırakılan erkek çocuğunun, büyüdüğünde ölümle bile sonuçlanabilecek bir maceraya atılmak istemesi süpriz olmaz(Akt, Barutçu, 2013).

Askerlik hizmeti esnasına kutsallaştırılan en önemli şeylerden biride silah almaktır. Ölmenin ve öldürmenin meşru kılındığı bir alanda silah en kutsal araçlardan biri olur. Çok eski çağlardan beri erkeklikle ve onun “namusuyla” özdeşleştirilen silah, modern Türkiye’de, ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişimlere rağmen, hala bir kutsallık olarak yüceltiliyor. Ailesinin ve yaşadığı toplumsal çevrenin koruyucu gücü, yani doğal ordusu olan erkek, askerlikte şiddet araçlarını kullanma yeteneğini geliştiriyor. Bu yetenek cinsiyet kimliği açısından başat unsurlardan biri sayılıyor (Selek 2010:88)

Askerlik aslında erkekler için birçok travmatik yaşam olayının olduğu bir yerdir. Yani askerlik yapan erkekler travma yaşamak için risk altındadır. Askerdeki erkeklerin birçok travmatik yaşam olayına maruz kalmalarına rağmen bunlardan ruhsal açıdan etkilenmek hegomonik erkeklik değerlerine ters düşmektedir. Erkekler duygularını bastırmalı ve gerekirse acımadan öldürmeli, üzerine düşünmemelidir. Nitekim askerliğini bitiremeyen erkeklere “çürük” raporu” verilmektedir. Çürük raporunun erkekler için toplumda eksik, zayıf, güçsüz algılanmakla eş değer olduğu düşünülebilir.

Askerlik üzerine çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Bunun nedenini askerliğin bu travmatik yönünün çok da düşünülmemesi, askerliğin aslında erkekleri yaralayan ve travmatize edici usurlarının tartışılmasının, askerlik kurumuna atfedilen değerler ile belki de çelişmesi yüzündendir.

Oysa yapılan birçok çalışma askerlikte birçok travmatik yaşam olayının olduğunu göstermektedir. Savaşmak, çatışmaya katılmak, yakınının ölümüne tanık olmak, adam öldürmek gibi.

Terör ve savaş gibi insan eliyle istemli olarak yaratılan travmatik olaylar bireylerde korku ve güven kaybına yol açarak TSSB başta olmak üzere depresyon, anksiyete, alkol ve madde kullanımı gibi ciddi psikiyatrik bozukluklara neden olabilmektedir.

Keten ve arkadaşlarının(2013) terörle mücadele gazilerinde yaptıkları bir çalışmada, çalışmaya katılan erkeklerin %63'ünde mayın patlaması sonucu yaralanma, %11,'inde göz kaybı, %6'sında TSSB bulunmuştur.

Erkeklerde en sık TSSB nedeninin çatışmaya maruz kalmak olduğu ifade edilmiştir. Savaşlara katılmanın psikiyatrik hastalık geliştirmek için risk oluşturduğu, savaşa katılan erkeklerde en sık görülen ruhsal hastalığın TSSB olduğu, erkeklerde en sık TSSB nedeninin çatışmaya maruz kalmak olduğu belirtilmiştir bilinmektedir (Keten ve ark. 2013).

Savaşa katılan erkeklerle yapılan bir çalışmada, TSSB ile birlikte kaçınma, alkol-madde bağımlılığı, saldırgan davranışlar, hatta kendi kendine zarar verme gibi durumlar görülebilir(Keten ve ark. 2013).

Graham ve arkadaşlarının İrlanda'da terör eylemleri sonrasında yaralanan askerlerle yaptıkları çalışmada, TSSB oranı %67 olarak belirtilmiştir(Akt. Keten ve ark, 2013). Vietnam savaşına katılan askerler ile Afganistan'da konuşlanmış Amerikan

askerlerinde yapılan iki ayrı çalışmada %30 oranında TSSB tanısı konmuştur(Keten ve ark. 2013).

Eşsizoglu ve arkadaşlarının bir terörist saldırı sonucunda yaptıkları bir çalışmada patlamada fiziksel olarak yaralanan askeri personel olmayan 18 olgunun 8'inde birinci ay sonunda TSSB varlığı ortaya konmuştur. Çalışmada fiziksel yaralanma varlığı, olmayanlara göre TSSB gelişiminde anlamlı farklılık oluşturmuştur.

Sungur ve ark (1995) tarafından ülkemizde güneydoğu bölgesinde görev yapmış olan ve hastaneye başvuran askeri popülasyonda yapılan bir çalışmada, olguların %20'sinde majör depresyon %20'sinde klinik gözleme dayanarak şizofreni tanısı bulunmuştur.

İkinci dünya savaşı ve daha önceki dönemlerde savaşların ardından çatışmaya maruz kalan askerlerde birçok psikolojik tepki ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler bombardıman şoku tanımıyla tanımlanmıştır(Yılmaz,2006).

1964-1975 yılları arasında gerçekleşen Vietnam savaşında görev almış Vietnamlı askerlerin %15'inde savaş sırasında, %62'sinde ise savaştan sonraki iki yıl içinde TSSB görülmüştür (Güloğlu ve Kararımak,2013).

Son yıllarda yapılan çalışmalar ise Irak'tan dönen Amerika'lı askerlerde %4-17 aralığında, yine Irak'tan dönen İngiliz askerlerde %3- aralığında TSSB bulunduğunu göstermiştir(Güloğlu ve Kararımak,2013).

Terör ve TSSB gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, saldırının bireyin fiziksel yaralanması ile sonuçlanmasının, oluşan yaranın iyileşememesinin ve yaranın şiddetinin TSSB gelişimi açısından risk oluşturduğunu göstermektedir (Güloğlu ve Kararımak, 2013).

Türkiye'de yaşları 23-49 arasında değişen 107 terör mağduru polis memuruyla yapılmış çalışmada % 16,9'unda Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtilerinin görüldüğü belirtilmiştir.

Türkiye'de Kararımak ve arkadaşları tarafından güneydoğu gazilerinin askerlik görevlerini tamamladıktan sonra travma sonrası stres tepkilerini ve depresif belirtileri hangi düzeylerde yaşadıklarını araştırdıkları çalışmada olayın ardından ortalama 15 yıl geçmesine rağmen güneydoğu gazilerinin %29,6'sında travmatik belirtiler görülmüştür. Gazilerin en çok rahatsızlık duydukları travmatik belirtiler çabuk

sinirlenme ve öfkelenme olduğu çıkmış, yaşamdan zevk alamama ikinci sırada, fiziksel belirtiler üçüncü sırada yer almıştır.

Kilpatrick ve Restnick bir çalışmasında (1993), Vietnam muharıpleri ile yapılan çalışmalarda TSSB prevalansı %30 civarında bildirilmiştir. Vietnam’da görev alan 3.150.000 eski muharipten 478.000 TSSB’li olduğu bildirilmiştir. Eğer travmatik olay yaşamı tehdit eden boyuttaysa TSSB prevelansı %38, yaralanma durumunda %42 .9 hem yaşamı tehdit ediyor hem de yaralanma varsa %59.2 – 65.9 olmaktadır (Akt. Şahin, t.y.).

Ülkemizde Yılmaz (2006) tarafından arama kurtarmaya katılan 399 erkekle yapılan çalışmada TSSB geliştirme üzerinde eğitim, medeni durum, kişisel travma değişkenleri ile incelenmiş ve bekar arama kurtarma çalışanlarında yüksek eğitime sahip grubun TSSB belirtileri ortalamasının düşük eğitim düzeyine sahip grubun ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu, ayrıca eğitim düzeyi daha düşük olan grupta evlilerin TSSB belirtileri bekar erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada daha önce kişisel travması olan erkeklerin travma sonrası stres belirtileri, öfke belirtileri anlamlı derecede yüksek çıkmıştır.

Ülkemizde Gültekin ve arkadaşları tarafından terör mağduru polislerle yapılan bir çalışmada polislerin %16.9unun yüksek TSSB skorları aldıkları bulunmuş ve TSSB’si yüksek olanlarda depresyon belirtilerini yüksek olduğu bulunmuştur.

1.4.6. BİR TRAVMA OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİ TRAVMALARI

Çocukluk döneminde maruz kalınan olumsuz yaşam olayları, ebeveynler tarafından ihmal ve istismara maruz kalınması en sık bildirilen çocukluk dönemi travmalarıdır.

Çocukluk dönemi istismarı anne, baba, bakıcı ya da diğer yetişkinler tarafından bilinçli olarak fiziksel zarar verme, çocuğun kötü beslenmesine yol açma, cinsel amaçlı kullanma, çıkar için kullanma, çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü faaliyette bulunmayı içerir(Siyez, 2003).

Margaret Mead(1928), Ruth Benediat (1934) yaptıkları kültürel çalışmalarda çocukların içinde bulundukları kültürel ortamın sonraki yetişkinlik yaşamlarında belirleyici olduğunu söylemişlerdir. Çocuk içinde doğduğu aile ya da çevrede şiddet

gibi istismara uğruyorsa, yetişkinlik döneminde saldırgan davranışlar gösterme olasılığı artmaktadır(Akt. Korbin,2003).

Fiziksel istismara uğrayan çocuklarda saldırganlık ve suça yönelme davranışı görülebilmektedir (Taner ve Gökler,2004).

Ibabe ve Jaureguizar(2010) anne ve babasına şiddet uygulayan ergenlerle yaptıkları bir araştırmada, bu ergenlerin aile özellikleri araştırıldığında ergenlerin geçmişte istismar yaşadıkları ya da aile içi şiddete tanık oldukları görülmektedir.

Yapılan araştırmalar cinsel istismar yaşayan erkek çocukların daha çok saldırganlık, öfke gibi dışsallaştırılmış problemler yaşadıklarını göstermektedir (Onbaşılı,2012).

Aydın ve Özmen 2003 yılında 308 erkek 18/24 yaş grubu arasında çocukluk çağı örselenme yaşantısı bazı değişkenler arasında araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda 20 yaş altında olanların daha fazla duygusal istismara maruz kaldıkları, eğitim düzeyi azaldıkça istismar, fiziksel istismar, duygusal istismar ve cinsel istismar artmaktadır. İstismar ve duygusal istismar düzeyi ile askerliğe uyum sağlama arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Algül ve arkadaşlarının 2009 yılında antisosyal kişilik bozukluğu olan erkeklerde kendini yaralama davranışının saldırganlık düzeyi, çocukluk travmaları ve dissosiyasyon ile ilişkisi incelenmiş. Çalışma 150 kişi ile yapılmış, antisosyal kişilik bozukluğu olan bireylerde çocukluk çağı travmaları, dissosiyasyon ve saldırganlık ile kendini yaralama arasında ilişki bulunmuştur.

Maschi ve arkadaşları 2009 yılında içselleştirilmiş davranışın istismar ile dışsallaştırılmış davranış arasındaki ilişki üzerinde etkisini incelemişlerdir. Bu araştırma %56'sı kötü muameleye uğramış 300 gençle yapılmıştır. Sonuç olarak bu araştırma istismar gören çocuklar, istismara uğramamış diğer çocuklarla karşılaştırıldığında içselleştirilmiş (somatik yakınmalar ve duygulanım) ve dışsallaştırılmış (karşı gelme – saldırganlık) davranışları daha fazla olduğu görülmüştür(Akt, Onbaşılı,2011).

Evans ve arkadaşları 2008 yılında çocuklukta ev içi şiddete maruz kalma ile içselleştirilmiş, dışsallaştırılmış davranışlar ve travma belirtileri arasındaki ilişki incelemişler, ev içi şiddete maruz kalma ile içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışlar arasında ilişki olduğu, ev içi şiddet ile travma belirtileri arasındaki

ilişkinin tespit edildiği, cinsiyet değişkeni açısından erkeklerin kızlara göre daha güçlü dışsallaştırılmış davranış gösterdikleri bulunmuştur(Akt.Onbaşılı, 2011).

Aile içerinden yaşanan şiddet, çocukta kısa ve uzun dönem pek çok etkiler bırakır. Şiddetin çocuklar üzerindeki kısa dönem etkileri; alt ıslatma, parmak emme, gelişimsel bozukluklar, uyku bozukluğu, yeme bozukluğu öğrenme güçlüğü, konuşmada gecikme, okul başarısızlığı yakın ilişki kurmakta güçlük ve öfke içeren ilişkilerdir, uzun dönem etkisi ise, saldırganlık ve suça yönelik davranım, duygusal bozukluğu, akranlarına daha eken alkol kullanmaya başlama, depresyon, intihar düşünceleri, girişimleri, halüsinasyonlar, şizofreni düşünce bozukluğu gelir(Pelendecioğlu, Bulut, 2009;52).

Yapılan çalışmalar, içerisinde şiddetin yaşandığı ailelerde gelişimini tamamlamak zorunda kalan çocukların olumsuz bir benlik algısı geliştireceğini ve bu çocukların olumsuz çocukluk tecrübelerini yetişkin hayatına taşıyarak kendilerinin de birer şiddet uygulayıcısı haline gelebileceklerini göstermektedir (Kulaksızoğlu,2004:191-201).

Altınay ve Arat'a göre(2007:110), çocukken tanık olunan ya da maruz kalınan şiddetin erkeklerde şiddet uygulama, kadınlarda da şiddete maruz kalma olasılığını iki kat artırmaktadır.

Bir çocukluk dönemi travması olan aile içi şiddet çocukların duygusal, davranışsal bilişsel, sosyal ve fiziksel gelişimlerini olumsuz olarak etkilemektedir(Yaşar,2010:388).

Vahip ve Doğanavşargil(2006) tarafından yapılan bir araştırmada, eşler arasında yaşanan şiddete tanık olan çocukların yarısının şiddete fiilen müdahale ettiklerini, doğrudan şiddete maruz kalmasalar bile çocukluk çağı travmaları yaşadıklarını saptamışlardır.

Yapılan araştırmalar çocukken şiddet dolu bir ortamda büyüyen bireylerin kendi çocuklarına şiddet uyguladığı, şiddete maruz kalan ya da tanık olan çocuklarda psikolojik ve fiziksel hasarlar oluştuğu, kısa vadede çocuklarda saldırganlık başta olmak kaydıyla somatik belirtiler ortaya çıktığı şeklindedir (Vahip ve Doğanavşargil,2006).

Aile içinde şiddete maruz kalan çocukların çoğu, büyüdüklerinde şiddet uygulayan eşlere ya da anne babalara dönüşmeseler de, şiddet uygulayan yetişkinlerin büyük

bölümünde çocuklukta aile içi şiddete maruz kalma öyküsü saptanmıştır(Algan,G. ve Özlemkaya,2012).

Forogy ve Target(1995) bildirdiğine göre, çocuklukta fiziksel ve duygusal kötüye kullanım saldırganlığa yol açan bir model sunmaktadır(Algan,G. ve Özlemkaya,S.2012).

Çocuğun en önemli özdeşim nesneleri anne ve babadır. Özdeşim nesneleri arasındaki ilişki biçimi, kurban – saldırgan ilişkisi olduğunda, çocuğun özdeşim süreçleri çok zorlaşır. Bu durumda kızlar anneyle özdeşim yaparak kurbana, oğlan çocuklar ise babayla özdeşim yaparak saldırganla dönüşür. Saldırganlığın çeşitli görünümleri vardır, örneğin babasının saldırganlığı ile özdeşim kuran bir çocuk okulda yıkıcı davranışlarda bulunabilir, şiddete başvurabilir. Çünkü öfkenin kontrolsüzce boşalımı ile içiçe yaşamaktadır (Vahip, 2002).

2. YÖNTEM

Araştırma raporunun bu bölümünde sırasıyla araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanma işlemleri ve toplanan verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.1.ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırma erkeklerin öfke davranışı ile yaşam boyu yaşadıkları travmalar arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

İlişkisel tarama modelleri, “iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleri” olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama modellerinde değişkenler arasındaki ilişkiler, “korelasyon türü” ve “karşılaştırma türü” olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Korelasyon türü ilişkisel taramada, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; eğer, birlikte değişim var ise, bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılırken; karşılaştırma türü ilişkisel tarama modellerinde ise, en az iki değişken bulunup, bunlardan birine (sınanmak istenen bağımsız değişkene) göre gruplar oluşturularak diğer değişkene

(bağımlı değişkene) göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir (Karasar, 2002).

Bu araştırma, sözü edilen her iki ilişkisel tarama modeline de uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öfke davranışı ile çocukluk çağı travma düzeyi arasındaki ilişkiler, korelasyon türü tarama modelinde incelenirken; öfke davranışı değişkeninin yaşam boyu yaşanan travma türleri ve araştırmada kullanılan kişisel bilgi formundan elde edilen bağımsız değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığı da karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde analiz edilmiştir.

2.2.EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini, çalışmanın yapıldığı tarihlerde İstanbul Ataşehir’de kahvehane ve internet kafelerde bulunan erkekler arasından gönüllülük esasına göre seçilen 90 erkek oluşturmuştur. Çalışmanın içleme ölçütünü 18-60 yaşları arasında olmak; dışlama ölçütleri ise çalışmaya katılmayı engelleyen bedensel bir sağlık problemi, okur-yazar olmamak, psikotik bozukluk, mental retardasyon ve demans tanılarında birini almak olarak belirlenmiştir.

2.3.VERİLERİN TOPLANMASI

Bu başlık altında sırasıyla; araştırmanın verilerinin toplanmasında kullanılan veri toplama araçları tanıtılmış ve yapılan uygulama hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmada, öfke davranışı ile ilgili veriler “Çok Boyutlu Öfke Ölçeği”, çocukluk çağı travmaları ile ilgili veriler “Çocukluk Dönemi Travmaları Ölçeği”, yaşam boyu yaşanan travma türleri ile ilgili veriler “Yaşam Olaylarını Kontrol Listesi” ve araştırmanın temel değişkeni olan öfke davranışı ile ilişkili olabileceği düşünülen demografik değişkenler ile ilgili veriler “Kişisel Bilgi Formu” kullanılarak toplanmıştır.

2.3.1. ÇOK BOYUTLU ÖFKE ÖLÇEĞİ

Çok Boyutlu Öfke Ölçeği (ÇBÖÖ): Balkaya ve Şahin (2003) tarafından geliştirilen ve kişilerin öfke konusundaki duygu, düşünce ve tutumlarını belirlemeyi amaçlayan ve beş bölümden oluşan bir ölçektir.

“Öfkелendiğinizde aşağıdaki belirtiler sizde ne sıklıkla ortaya çıkar” sorusu sorulmakta ve toplam 14 madde verilerek, öfkenin fiziksel belirtileri belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bölüme “Öfkeye İlişkin Belirtiler” adı verilmektedir. “Öfkeye

Yol Açan Etmenler” adı verilen ikinci bölümde, öfkenin oluşmasına neden olan toplam 41 ifade sıralanmakta ve bu ifadelerin ne kadar öfke uyandırdığı sorulmaktadır. Üçüncü bölüme “Öfke İle İlişkili Düşünceler” adı verilmektedir. Otuz maddeden oluşan bu bölümde “Aşağıdaki düşünceler aklınızdan ne sıklıkla geçer” sorusu sorulmaktadır. “Kişiler Arası Öfke Tepkileri” adı verilen dördüncü bölüm 47 sorudan oluşmakta ve “Sizi öfkeliendiren bir insan karşısında aşağıdaki davranışları ne sıklıkla gösterirsiniz” sorusuna cevap aranmaktadır. Beşinci bölüm ise “Öfke ile İlişkili Davranışlar” olarak adlandırılmaktadır. “Sizi öfkeliendiren bir durumda kaldığınızda aşağıdaki davranışları ne sıklıkla gösterirsiniz” sorusu altında toplam 26 ifade yer almaktadır.

Bu çalışmada ÇÖBB’nün “Öfkeye İlişkin Belirtiler”, “Kişilerarası Öfke Tepkileri” ve “Öfkeyle İlişkili Davranışlar” alt boyutları kullanılmıştır.

2.3.2. YAŞAM OLAYLARINI KONTROL LİSTESİ

Yaşam olaylarını kontrol listesi kişilerin maruz kaldıkları travmatik yaşam olaylarını saptamak amacıyla araştırmacı tarafından kaynak taraması sonucunda kapalı uçlu sorulardan oluşturulmuştur.

2.3.3. ÇOCUKLUK ÖRSELENME YAŞANTILARI ÖLÇEĞİ

Çocukluk Dönemi istismar yaşantısını ölçmeye yönelik bir formdur. Bernstein ve arkadaşları tarafından 1994 yılında 18 yaşından önceki örselenme yaşantılarını taramaya yönelik geliştirilmiş 40 maddelik, 5’li likert tipi bir ölçektir. Yanıt seçenekleri (1) hiçbir zaman, (2) nadiren, (3) bazen, (4) sıklıkla ve (5) çok sık olarak verilmiştir. Bernstein ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada Cronbach alpha katsayısı 0.79–0.94 arasında değişmektedir. Türkiye’de geçerlik ve güvenirlik çalışması Aslan ve Alparslan tarafından (1999) yapılan ölçeğin Cronbach alpha katsayısı 0.96, alt ölçeklerin ise 0.94–0.96 arasında bulunmuştur. Alınan toplam puan 40- 200 arasında değişebilmektedir. Yüksek puanlar çocukluk çağı örselenme yaşantılarının sıklığına işaret eder. Üç alt ölçeği vardır: Duygusal Kötüye Kullanım ve Duygusal ihmal (DKK-D₁) : 19 maddedir (7, 8, 10, 11, 12, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40) ve alınan puan 19–95 arasında değişebilir. Fiziksel Kötüye Kullanım (FKK) : 16 maddedir (1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 24, 30) ve alınan puan 16–80 arasında değişebilir. Cinsel Kötüye Kullanım (CKK) : 5 maddedir (17,

29, 31, 34, 39) ve alınan puan 5–25 arasında değişebilir. Ters olan 15 maddedir (4, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 19, 23, 26, 28, 32, 35, 38, 40) (akt. Aslan ve Alparslan 1999).

2.3.4. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Bu formda yaş, eğitim durumu, gelir durumu, medeni durum gibi sosyo-demografik özellikleri değerlendirmeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır.

2.3.5. UYGULAMA

Araştırmanın verileri “Çok Boyutlu Öfke Ölçeği”, “Çocukluk Dönemi Travmaları Ölçeği”, “Yaşam Olaylarını Kontrol Listesi” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılarak toplanmıştır. Uygulama, araştırmacı tarafından, gerekli izinler alındıktan sonra, belirlenen gün ve saatlerde yapılmıştır. Uygulama yapılmadan önce, erkeklerin ölçekleri doğru biçimde, objektif olarak yanıtlamaları için gerekli açıklamalar ve güdülemeler yapılmış ve araştırmanın amacı hakkında gereken bilgi verilmiştir. Uygulama esnasında herhangi bir zaman kısıtlaması yapılmamıştır.

2.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırma verilerinin toplanmasından sonra araştırmada kullanılan ölçekler puanlanmıştır. Eksik ve/veya hatalı doldurulan ölçek olmadığı için, araştırmaya dahil edilmeyen ölçek olmamıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS for WINDOWS 15.00 paket programı kullanılmış ve analiz sonuçlarının anlamlılığı .05 düzeyinde sınanmıştır.

Verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında, araştırmanın amaçlarına uygun olarak aşağıdaki çözümlemeler gerçekleştirilmiştir:

1. Erkeklerin öfke davranışı ile çocukluk çağı travmaları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Pearson Momentler Çarpım -Korelasyon tekniği kullanılmıştır.
2. Erkeklerin yaşam boyu yaşadıkları travmaların türlerini ve sıklıklarını belirlemek amacıyla, örneklem grubunun Yaşam Olaylarını Kontrol Listesi'ne verdiği yanıtların frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır.
3. Erkeklerin öfke davranışının ulaşım ile ilgili kazaya, fiziksel saldırıya ve yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı İlişkisiz Grup-t Testi kullanılarak sınanmıştır.

4. Erkeklerin öfke davranışının doğal afete maruz kalıp kalmama, askerlik yapıp yapmama, yaptığı askerlik süresi, askerlik sırasında çatışmaya katılıp katılmama, askerdeyken arkadaşlarından birini kaybedip kaybetmeme, askerlik sırasında psikolojik destek alıp almama ve askerlik sonrasında psikolojik destek alıp almama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere İlişkisiz Grup t Testi tekniğinin non-parametrik karşılığı olan Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanılmasının sebebi, İlişkisiz Grup t Testi için yeterli frekansın sağlanamadığı kategoriler bulunması ve kategoriler arasında N sayısı açısından büyük farklılıklar olmasıdır.

5. Erkeklerin öfke davranışının askerliği yaptıkları yer değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi'nin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis-H Testi uygulanmıştır. Bu tekniğin kullanılmasının sebebi, varyans analizi için yeterli frekansın sağlanamadığı kategoriler bulunması ve kategoriler arasında N sayısı açısından büyük farklılıklar olmasıdır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma raporunun bu bölümünde, araştırmanın amaçları kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemelerine ilişkin bilgilere, bu çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgulara ve bu bulguların yorumlanmasına yer verilmiştir.

3.1. Sosyo demografik özelliklerin İncelenmesi

Çalışmaya katılan erkeklerin yaş ortalaması 32 dir. Erkeklerin doğum yerlerine göre dağılımına bakıldığında; %53'ünün şehir merkezinde, %21'inin ilçe, %25,6'sının köy doğumu olduğu görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğunun şehir merkezi doğumlu oldukları görülmektedir.

Eğitim durumlarına bakıldığında, %20'sinin ilköğretim mezunu, %33,3'ünün lise, %46,7'sinin yüksek okul mezunu olduğu görülmüştür.

İstanbul'da yaşam sürelerine göre bakıldığında, %61,1'inin 20 yıldan fazla İstanbul'da yaşayan kişilerden oluştuğu görülmüştür.

Çalışma durumlarına göre bakıldığında, %86,7'sinin çalıştığı, %13,3'ünün herhangi bir çalışmadığı görülmektedir.

Gelir durumlarına göre bakıldığında, %77,8'i asgari ücret üzerinde geliri olduğunu, %13,3'ü asgari ücretin altında çalıştığını, %8,9'u asgari ücretle geçindiğini belirtmiştir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %67,8'inin evli olduğu görülmektedir. %32,2'si bekar, %50'sinin çocuğu olduğu belirtmiştir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %88'i askerliğini yapmıştır, %12'si yapmamıştır. %59'u askerliği uzun yapmış, %29'u kısa askerlik yapmıştır.

Askerliklerini yaptıkları yer dağılımlarına bakıldığında, %12,2'sinin Marmara bölgesinde, %17,8'inin Güneydoğu Anadolu bölgesinde, %22,2'sinin İç Anadolu bölgesinde, %7,8'inin Karadeniz bölgesinde, %13,3'ünün Ege bölgesinde askerliğini yaptığı görülmektedir.

Askerlikte çatışmaya katılıp katılmama durumlarına bakıldığında, %13,3'ünün çatışmaya katıldığı görülmektedir.

Çatışmalarda arkadaş kaybı olup olmadığına bakıldığında %15,6'sının askerlikte arkadaş kaybı yaşadığı görülmektedir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %3,3'ü askerlikte psikolojik destek almıştır. Yine %3,3'ünün askerlik sonrasında psikolojik destek aldığı görülmektedir.

Tablo 3.1 Erkeklerin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Sosyo-Demografik Özellikler	N=90	
	n	%
YAŞ ORTALAMASI Ort:32.96		
Doğum Yeri		
Şehir merkezi	48	53,3
İlçe	19	21,1
Köy	23	25,6
Öğrenim Durumu	n	%
İlköğretim	18	20,0
Lise	30	33,3
Yüksekokul	42	46,7

İstanbul'da yaşam süresi		
0-5 yıl	12	13,3
5-10 yıl	10	11,1
10-20 yıl	13	14,4
20 yıl ve fazlası	55	61,1
Çalışma Durumu		
Evet	78	86,7
Hayır	12	13,3
İştürü		
İşçi	26	28,9
Memur	13	14,4
Serbest	15	16,7
Yevmiyeli	2	2,2
	22	24,4
Diğer	12	13,3
Çalışmayan		
Ekonomik Gelir		
Asgari Ücret altı	12	13,3
Asgari ücret	8	8,9
Asgari ücret üstü	70	77,8
Medeni Hal		
Evli	61	67,8
Bekar	29	32,2
Evlilik Süresi		
0-1 yıl	10	11,1
	15	16,7
1-5 yıl	14	15,6
5-10 yıl	22	24,4
10 yıl ve üstü		
Çocuk Durumu		
Evet	45	50,0
Hayır	45	50,0
Askerliğini yapma Durumu		
Evet	79	87,8
Hayır	11	12,2
Askerlik Süresi		
Kısa	26	28,9
Uzun	53	58,9

Askerliği yaptığı yer		
Marmara bölgesi	11	12,2
Doğu Anadolu B.	13	14,4
Güneydoğu Anadolu B.	16	17,8
İÇ Anadolu B.	20	22,2
Karadeniz B.	7	7,8
Ege B.	12	13,3
Askerlikte Çatışmaya Katıldı mı		
Evet	12	13,3
Hayır	67	74,4
Askerlikte arkadaş kaybı		
Evet	14	15,6
Hayır	65	72,2
Askerlikte psikolojik destek		
Evet	3	3,3
Hayır	76	84,4
Askerlik sonrası psikolojik destek		
Evet	3	3,3
Hayır	76	84,4
Psikiyatrik bir rahatsızlık		
Evet	7	7,8
Hayır	83	92,2

3.2. Erkeklerin Yaşam Boyu Maruz Kaldıkları Travmatik Olay Türlerini ve Yaşam Boyu Travmatik Olaya Maruz Kalma Sıklıklarını Belirlemeye İlişkin Bulgular

Araştırmanın amaçlarından biri, erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını belirlemektir. Bu amaçla; örneklem grubunun Yaşam Olaylarını Kontrol Listesi'ne (YOKL) verdiği yanıtların frekans dağılımları çıkartılmış ve bu doğrultuda elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan ilki doğal afet değişkenidir. Tabloda da grldğu gibi, erkeklerin 29'u (% 32,2) doğal afete maruz kalmadığını, 61'i (% 67,8) doğal afete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan ikincisi yangın veya patlama değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 75'i (% 83,3) yangın veya patlamaya maruz kalmadığını, 15'i (% 16,7) yangın veya patlamaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan üçüncüsü ulaşım ile ilgili kaza değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 44'ü (% 48,9) ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalmadığını, 46'sı (% 51,1) ulaşım ile ilgili kazaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan dördüncüsü evde, işte veya başka bir yerde ciddi kaza değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 71'i (% 78,9) evde, işte veya başka bir yerde ciddi kazaya maruz kalmadığını, 19'u (% 21,1) evde, işte veya başka bir yerde ciddi kazaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan beşincisi zehirli maddelere maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 87'si (% 96,7) zehirli maddelere maruz kalmadığını, 3'ü (% 3,3) zehirli maddelere maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan altıncısı fiziksel saldırıya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 57'si (% 63,3) fiziksel saldırıya maruz kalmadığını, 33'ü (% 36,7) fiziksel saldırıya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan yedincisi silahlı saldırıya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 82'si (% 91,1) silahlı saldırıya maruz kalmadığını, 8'i (% 8,9) silahlı saldırıya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan sekizincisi cinsel saldırıya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 82'si (% 91,1) cinsel saldırıya maruz kalmadığını, 8'i (% 8,9) cinsel saldırıya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan dokuzuncusu diğer istenmeyen veya rahatsız edici cinsel yaşantılara maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 84'ü (% 93,3) diğer istenmeyen veya rahatsız edici cinsel yaşantılara maruz kalmadığını, 6'sı (% 6,7) diğer istenmeyen veya rahatsız edici cinsel yaşantılara maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onuncusu çatışma veya savaş bölgesinde bulunmaya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 76'sı (% 84,4) çatışma veya savaş bölgesinde bulunmaya maruz kalmadığını, 14'ü (% 15,6) çatışma veya savaş bölgesinde bulunmaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onbirincisi tutsaklığa maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 89'u (% 98,9) tutsaklığa maruz kalmadığını, 1'i (% 1,1) tutsaklığa maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onikincisi hayati tehlikesi olan hastalık veya yaralanmaya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 81'i (% 90,0) hayati tehlikesi olan hastalık veya yaralanmaya maruz kalmadığını, 9'u (% 10,0) hayati tehlikesi olan hastalık veya yaralanmaya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onüçüncüsü insan kaynaklı şiddetli acıya maruz kalma değişkenidir. Tabloda da

görüldüğü gibi, erkeklerin 89'u (% 98,9) insan kaynaklı şiddetli acıya maruz kalmadığını, 1'i (% 1,1) insan kaynaklı şiddetli acıya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan ondördüncüsü ani, şiddet içeren ölüm olayına maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 89'u (% 98,9) ani, şiddet içeren ölüm olayına maruz kalmadığını, 1'i (% 1,1) ani, şiddet içeren ölüm olayına maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onbeşincisi yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin 46'sı (% 51,1) yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalmadığını, 44'ü (% 48,9) yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kaldığını ifade etmiştir.

Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını incelemek için sorulan sorulardan onaltıncısı başka bir kişinin ciddi yaralanması veya ölümüne neden olma değişkenidir. Tabloda da görüldüğü gibi, erkeklerin hiçbirisi başkibir kişinin ciddi yaralanması veya ölümüne neden olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 3.2 Erkeklerin Yaşam Boyu Maruz Kaldıkları Travmatik Olay Türleri ve Yaşam Boyu Travmatik Olaya Maruz Kalma Sıklığına İlişkin Bulgular

Travmatik Olay Türü	Gruplar	F	%
Doğal Afet	Yaşamadım	29	32,2
	Yaşadım	61	67,8
	Toplam	90	100,0
Yangın veya Patlama	Yaşamadım	75	83,3
	Yaşadım	15	16,7
	Toplam	90	100,0
Ulaşım İle İlgili Kaza	Yaşamadım	44	48,9
	Yaşadım	46	51,1
	Toplam	90	100,0
Evde, İşte veya Başka Bir Yerde Ciddi Kaza	Yaşamadım	71	78,9
	Yaşadım	19	21,1
	Toplam	90	100,0
Zehirli Maddelere Maruz Kalma	Yaşamadım	87	96,7
	Yaşadım	3	3,3

	Toplam	90	100,0
Fiziksel Saldırı	Yaşamadım	57	63,3
	Yaşadım	33	36,7
	Toplam	90	100,0
Silahlı Saldırı	Yaşamadım	82	91,1
	Yaşadım	8	8,9
	Toplam	90	100,0
Cinsel Saldırı	Yaşamadım	82	91,1
	Yaşadım	8	8,9
	Toplam	90	100,0
İstenmeyen veya Rahatsız Edici Cinsel Yaşantılar	Yaşamadım	84	93,3
	Yaşadım	6	6,7
	Toplam	90	100,0
Çatışma veya Savaş Bölgesinde Bulunma	Yaşamadım	76	84,4
	Yaşadım	14	15,6
	Toplam	90	100,0
Tutsaklık	Yaşamadım	89	98,9
	Yaşadım	1	1,1
	Toplam	90	100,0
Hayati Tehlikesi Olan Hastalık veya Yaralanma	Yaşamadım	81	90,0
	Yaşadım	9	10,0
	Toplam	90	100,0
İnsan Kaynaklı Şiddetli Acı	Yaşamadım	89	98,9
	Yaşadım	1	1,1
	Toplam	90	100,0
Ani, Şiddet İçeren Ölüm Olayı	Yaşamadım	89	98,9
	Yaşadım	1	1,1
	Toplam	90	100,0
Yakın Bir Kişinin Ani, Beklenmedik Ölümü	Yaşamadım	46	51,1
	Yaşadım	44	48,9
	Toplam	90	100,0
Başka Bir Kişinin Ciddi Yaralanması veya Ölümüne Neden Olma	Yaşamadım	90	100,0
	Yaşadım	0	0,0
	Toplam	90	100,0

3.3. Erkeklerin Öfke Davranışının Yaşam Boyu Yaşadıkları Travmatik Olayın Türüne Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın temel amacı, erkeklerin öfke davranışının yaşam boyu yaşadıkları travmatik olayın türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanmasıdır. Bu amaçla; örneklem grubunun Çok Boyutlu Öfke Ölçeği'nin (ÇBÖÖ) alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının yaşam boyu yaşadıkları travmatik olayın türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı Mann Whitney U Testi ve Bağımsız Grup t-Testi

kullanılarak sınanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 3.3.1. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Doğal Afete Maruz Kalıp Kalmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Doğal Afet Durumu	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Yaşamadı	29	46,22	1340,50	863,500	-,181	,856
	Yaşadı	61	45,16	2754,50			
Saldırgan Davranışlar	Yaşamadı	29	41,40	1200,50	765,500	-1,029	,304
	Yaşadı	61	47,45	2894,50			
Sakin Davranışlar	Yaşamadı	29	40,66	1179,00	744,000	-1,214	,225
	Yaşadı	61	47,80	2916,00			
Kaygılı Davranışlar	Yaşamadı	29	37,09	1075,50	640,500	-2,118	,034*
	Yaşadı	61	49,50	3019,50			
İntikam Tepkileri	Yaşamadı	29	43,97	1275,00	840,000	-,384	,701
	Yaşadı	61	46,23	2820,00			
Pasif-Agresif Tepkileri	Yaşamadı	29	47,78	1385,50	818,500	-,571	,568
	Yaşadı	61	44,42	2709,50			
İçe Dönük Tepkileri	Yaşamadı	29	44,81	1299,50	864,500	-,173	,863
	Yaşadı	61	45,83	2795,50			
Umursamaz Tepkileri	Yaşamadı	29	42,10	1221,00	786,000	-,856	,392
	Yaşadı	61	47,11	2874,00			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 17’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının doğal afete maruz kalıp kalmama durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, sadece kaygılı davranışlar alt testi için, doğal afete maruz kalıp kalmama değişkenine göre, grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($U= 640,500$; $p< .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, doğal afete maruz kalmış erkeklerin kaygılı davranışlar düzeyinin doğal afete maruz kalmamış erkeklerin oluşturduğu gruptan daha yüksek olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda diğer alt test puanlarının sıralamalar

ortalamalarının ise doğal afete maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 3.3.2. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Ulaşım İle İlgili Kazaya Maruz Kalıp Kalmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t-Testi Sonuçları

Puan	Ulaşım İle İlgili Kaza	N	A.Ort	SS.	A. Ht.	t-Testi	
						sd	t
Öfke Belirtileri	Yaşamadı	44	29,7955	8,58224	1,29382	88	-1,872
	Yaşadı	46	33,3043	9,17453	1,35271		
Saldırgan Davranışlar	Yaşamadı	44	24,8409	8,25732	1,24484	88	1-,061
	Yaşadı	46	26,4783	6,28840	,92717		
Sakin Davranışlar	Yaşamadı	44	31,2045	8,64165	1,30278	88	-,850
	Yaşadı	46	32,6522	7,49879	1,10564		
Kaygılı Davranışlar	Yaşamadı	44	12,1364	3,12225	,47070	88	-,844
	Yaşadı	46	12,6739	2,92160	,43077		
İntikam Tepkileri	Yaşamadı	44	49,3182	16,90159	2,54801	88	-1,024
	Yaşadı	46	53,0217	17,39155	2,56424		
Pasif-Agresif Tepkileri	Yaşamadı	44	29,3182	7,72424	1,16447	88	-1,898
	Yaşadı	46	32,3043	7,19836	1,06134		
İçe Dönük Tepkileri	Yaşamadı	44	28,7273	6,84840	1,03244	88	-,678
	Yaşadı	46	29,7174	6,99734	1,03170		
Umursamaz Tepkileri	Yaşamadı	44	7,6364	2,99683	,45179	88	-,765
	Yaşadı	46	8,1304	3,12416	,46063		

* $p < .05$; ** $p < .01$

Erkeklerin ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmama durumuna göre ÇBÖÖ'nün alt testlerinden aldıkları puanlar için hesaplanan aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene's Testi ile, her bir alt test için, iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmıştır. Levene's testi sonucunda; tüm alt test kategorilerinde iki dağılımın varyanslarının homojen olduğu saptanmıştır. Bu çözümlemelerin ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 18’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları alt test puan ortalamalarının ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Bağımsız Grup-t Testi sonucunda, ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre, grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Buna göre; erkeklerin öfke davranışı ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmamasına göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.3.3. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Fiziksel Saldırıya Maruz Kalıp Kalmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t-Testi Sonuçları

Puan	Fiziksel Saldırı	N	A.Ort	SS.	A. Ht.	t-Testi	
						sd	T
Öfke Belirtileri	Yaşamadı	57	29,8246	8,69549	1,15175	88	-2,025*
	Yaşadı	33	34,6364	8,86291	1,54283		
Saldırgan Davranışlar	Yaşamadı	57	24,5088	7,60433	1,00722	88	-2,512*
	Yaşadı	33	27,6970	6,42497	1,11844		
Sakin Davranışlar	Yaşamadı	57	31,9123	8,41190	1,11418	88	-,049
	Yaşadı	33	32,0000	7,55397	1,31498		
Kaygılı Davranışlar	Yaşamadı	57	11,8246	3,18547	,42193	81,446	-2,681*
	Yaşadı	33	13,4242	2,42423	,42200		
İntikam Tepkileri	Yaşamadı	57	47,6316	18,02640	2,38766	88	-2,691**
	Yaşadı	33	57,3939	13,70889	2,38641		
Pasif-Agresif Tepkileri	Yaşamadı	57	29,3158	7,74633	1,02603	88	-2,598*
	Yaşadı	33	33,4848	6,55325	1,14077		
İçe Dönük Tepkileri	Yaşamadı	57	28,2105	6,97377	,92370	88	-1,873
	Yaşadı	33	31,0000	6,50961	1,13318		
Umursamaz Tepkileri	Yaşamadı	57	7,8246	2,90396	,38464	88	-,261
	Yaşadı	33	8,0000	3,34477	,58225		

* $p < .05$; ** $p < .01$

Erkeklerin fiziksel saldırıya maruz kalıp kalmama durumuna göre ÇBÖÖ’nün alt testlerinden aldıkları puanlar için hesaplanan aritmetik ortalamalar arasındaki farkın

test edilmesinden önce Levene's Testi ile, her bir alt test için, iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmıştır. Levene's testi sonucunda; kaygılı davranışlar alt testi dışında tüm alt test kategorilerinde iki dağılımın varyanslarının homojen olduğu, kaygılı davranışlar alt test kategorisinde iki dağılımın varyansının heterojen olduğu saptanmıştır. Bu çözümlemelerin ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 19'da da görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ'den aldıkları alt test puan ortalamalarının fiziksel saldırıya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Bağımsız Grup-t Testi sonucunda, iki grubun öfke belirtileri, saldırgan davranışlar, kaygılı davranışlar ve pasif-agresif tepkiler alt test puanları aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan .05 düzeyinde ($p < .05$), intikam tepkileri alt test puanları aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Bu sonuca göre; fiziksel saldırıya maruz kalmış erkeklerin öfke belirtileri, saldırgan davranışlar, kaygılı davranışlar, intikam tepkileri ve pasif-agresif tepkiler düzeyi fiziksel saldırıya maruz kalmamış erkeklere göre daha yüksektir. Analiz sonucunda diğer alt test puan ortalamalarının ise fiziksel saldırıya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre farklılaşmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 3.3.4. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Yakın Bir Kişinin Ani, Beklenmedik Ölümüne Maruz Kalıp Kalmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t-Testi Sonuçları

Puan	Yakının Ölümü	N	A.Ort	SS.	A. Ht.	t-Testi	
						sd	t
Öfke Belirtileri	Yaşamadı	46	30,3261	8,98654	1,32499	88	-1,365
	Yaşadı	44	32,9091	8,95419	1,34990		
Saldırgan Davranışlar	Yaşamadı	46	25,9565	7,90487	1,16551	88	,367
	Yaşadı	44	25,3864	6,73835	1,01584		
Sakin Davranışlar	Yaşamadı	46	32,5217	8,74513	1,28940	88	,692
	Yaşadı	44	31,3409	7,33879	1,10636		
Kaygılı Davranışlar	Yaşamadı	46	12,4348	3,12447	,46068	88	,076
	Yaşadı	44	12,3864	2,93508	,44248		

İntikam Tepkileri	Yaşamadı	46	50,9565	17,44701	2,57242	88	-,143
	Yaşadı	44	51,4773	17,04916	2,57026		
Pasif-Agresif Tepkileri	Yaşamadı	46	30,4130	8,01825	1,18223	88	-,551
	Yaşadı	44	31,2955	7,13191	1,07518		
İçe Dönük Tepkileri	Yaşamadı	46	28,7174	7,28061	1,07347	88	-,723
	Yaşadı	44	29,7727	6,52674	,98394		
Umursamaz Tepkileri	Yaşamadı	46	7,2826	2,97891	,43922	88	-1,955
	Yaşadı	44	8,5227	3,03843	,45806		

* p< .05; ** p< .01

Erkeklerin yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumuna göre ÇBÖÖ'nün alt testlerinden aldıkları puanlar için hesaplanan aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene's Testi ile, her bir alt test için, iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmıştır. Levene's testi sonucunda; tüm alt test kategorilerinde iki dağılımın varyanslarının homojen olduğu saptanmıştır. Bu çözümlemelerin ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 20'de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ'den aldıkları alt test puan ortalamalarının yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Bağımsız Grup-t Testi sonucunda, yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre, grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Buna göre; erkeklerin öfke davranışı yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmamasına göre farklılaşmamaktadır.

3.4. Erkeklerin Öfke Davranışının Askerlik Yaşantılarının Özelliklerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın alt amaçlarından bir diğeri, erkeklerin öfke davranışının askerlik yaşantılarının özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının sınanmasıdır. Bu amaçla; örneklem grubunun Çok Boyutlu Öfke Ölçeği'nin (ÇBÖÖ) alt boyutlarından

aldıkları puanların ortalamalarının askerlik yaşantılarının özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis-H Testi kullanılarak sınanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 3.4.1 Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Yapıp Yapmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Askerlik	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Yaptı	79	45,54	3597,50	431,500	-,037	,970
	Yapmadı	11	45,23	497,50			
Saldırgan Davranışlar	Yaptı	79	44,69	3530,50	370,500	-,789	,430
	Yapmadı	11	51,32	564,50			
Sakin Davranışlar	Yaptı	79	45,87	3624,00	405,000	-,364	,716
	Yapmadı	11	42,82	471,00			
Kaygılı Davranışlar	Yaptı	79	45,18	3569,50	409,500	-,310	,757
	Yapmadı	11	47,77	525,50			
İntikam Tepkileri	Yaptı	79	44,82	3541,00	381,000	-,659	,510
	Yapmadı	11	50,36	554,00			
Pasif-Agresif Tepkileri	Yaptı	79	44,83	3541,50	381,500	-,654	,513
	Yapmadı	11	50,32	553,50			
İçe Dönük Tepkileri	Yaptı	79	46,75	3693,00	336,000	-1,215	,224
	Yapmadı	11	36,55	402,00			
Umursamaz Tepkileri	Yaptı	79	45,09	3562,00	402,000	-,403	,687
	Yapmadı	11	48,45	533,00			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 21’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerlik yapıp yapmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerlik yapıp yapmama değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları

arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik yapıp yapmama durumuna göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.2. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Yaptıkları Süre Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Askerlik Süresi	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Kısa dönem	26	36,38	946,00	595,000	-,982	,326
	Uzun dönem	53	41,77	2214,00			
Saldırgan Davranışlar	Kısa dönem	26	35,50	923,00	572,000	-1,223	,222
	Uzun dönem	53	42,21	2237,00			
Sakin Davranışlar	Kısa dönem	26	41,40	1076,50	652,500	-,381	,703
	Uzun dönem	53	39,31	2083,50			
Kaygılı Davranışlar	Kısa dönem	26	38,33	996,50	645,500	-,456	,648
	Uzun dönem	53	40,82	2163,50			
İntikam Tepkileri	Kısa dönem	26	36,69	954,00	603,000	-,898	,369
	Uzun dönem	53	41,62	2206,00			
Pasif-Agresif Tepkileri	Kısa dönem	26	39,35	1023,00	672,000	-,178	,859
	Uzun dönem	53	40,32	2137,00			
İçe Dönük Tepkileri	Kısa dönem	26	45,21	1175,50	553,500	-1,416	,157
	Uzun dönem	53	37,44	1984,50			
Umursamaz Tepkileri	Kısa dönem	26	38,21	993,50	642,500	-,488	,625
	Uzun dönem	53	40,88	2166,50			

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tablo 22’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerlik yaptıkları süre değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerlik yaptıkları süre değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik yaptıkları süreye göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.3 Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Yaptıkları Yer Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	A.Ort. _{sıra}	X ²	sd	P
Öfke Belirtileri	Marmara	11	41,73	,323	5	,997
	Dogu Anadolu	13	37,58			
	Güneydogu Anadolu	16	40,34			
	İç Anadolu	20	40,88			
	Karadeniz	7	41,29			
	Ege	12	38,38			
Saldırgan Davranışlar	Marmara	11	31,09	,842	5	,724
	Dogu Anadolu	13	42,54			
	Güneydogu Anadolu	16	39,53			
	İç Anadolu	20	43,08			
	Karadeniz	7	35,07			
	Ege	12	43,79			
Sakin Davranışlar	Marmara	11	44,86	6,687	5	,245
	Dogu Anadolu	13	51,42			
	Güneydogu Anadolu	16	33,88			
	İç Anadolu	20	36,90			
	Karadeniz	7	30,00			
	Ege	12	42,33			
Kaygılı Davranışlar	Marmara	11	39,77	4,182	5	,523
	Dogu Anadolu	13	50,08			
	Güneydogu Anadolu	16	38,47			
	İç Anadolu	20	38,28			
	Karadeniz	7	29,57			
	Ege	12	40,29			
İntikam Tepkileri	Marmara	11	42,18	2,042	5	,843
	Dogu Anadolu	13	37,50			
	Güneydogu Anadolu	16	34,94			

	İç Anadolu	20	42,00		
	Karadeniz	7	37,21		
	Ege	12	45,75		
	Marmara	11	45,05		
	Dogu Anadolu	13	45,38		
	Güneydogu Anadolu	16	30,09		
	İç Anadolu	20	38,58		
Pasif-Agresif Tepkileri	Karadeniz	7	34,79	6,202	,287
	Ege	12	48,17		
	Marmara	11	42,91		
	Dogu Anadolu	13	46,00		
	Güneydogu Anadolu	16	34,31		
İçe Dönük Tepkileri	İç Anadolu	20	34,15	5,651	5 ,342
	Karadeniz	7	37,21		
	Ege	12	49,79		
	Marmara	11	38,27		
	Dogu Anadolu	13	42,31		
	Güneydogu Anadolu	16	29,47		
Umursamaz Tepkileri	İç Anadolu	20	43,18	4,927	5 ,425
	Karadeniz	7	46,29		
	Ege	12	44,17		

* p< .05; ** p< .01

Tablo 23’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları alt test puanları sıralamalar ortalamalarının askerlik yaptıkları yer değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda, askerlik yapılan yer değişkenine göre, grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Buna göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik yapılan yer değişkenine göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.4. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Sırasında Çatışmaya Katılıp Katılmama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Çatışmaya Katılma	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Katıldı	12	44,21	530,50	351,500	-,690	,490
	Katılmadı	67	39,25	2629,50			
Saldırgan Davranışlar	Katıldı	12	37,04	444,50	366,500	-,486	,627
	Katılmadı	67	40,53	2715,50			
Sakin Davranışlar	Katıldı	12	49,54	594,50	287,500	-1,566	,117
	Katılmadı	67	38,29	2565,50			
Kaygılı Davranışlar	Katıldı	12	50,13	601,50	280,500	-1,668	,095
	Katılmadı	67	38,19	2558,50			
İntikam Tepkileri	Katıldı	12	39,00	468,00	390,000	-,164	,870
	Katılmadı	67	40,18	2692,00			
Pasif-Agresif Tepkileri	Katıldı	12	44,42	533,00	349,000	-,725	,469
	Katılmadı	67	39,21	2627,00			
İçe Dönük Tepkileri	Katıldı	12	43,92	527,00	355,000	-,643	,520
	Katılmadı	67	39,30	2633,00			
Umursamaz Tepkileri	Katıldı	12	42,21	506,50	375,500	-,364	,716
	Katılmadı	67	39,60	2653,50			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 24’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerlik sırasında çatışmaya katılıp katılmama değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerlik sırasında çatışmaya katılıp katılmama değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik sırasında çatışmaya katılıp katılmamalarına göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.5. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerde Arkadaşlarından Birini Kaybedip Kaybetmeme Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Arkadaş Kaybı	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Var	14	45,57	638,00	377,000	-1,002	,316
	Yok	65	38,80	2522,00			
Saldırgan Davranışlar	Var	14	38,71	542,00	437,000	-,231	,817
	Yok	65	40,28	2618,00			
Sakin Davranışlar	Var	14	47,82	669,50	345,500	-1,407	,159
	Yok	65	38,32	2490,50			
Kaygılı Davranışlar	Var	14	46,04	644,50	370,500	-1,091	,275
	Yok	65	38,70	2515,50			
İntikam Tepkileri	Var	14	38,11	533,50	428,500	-,340	,734
	Yok	65	40,41	2626,50			
Pasif-Agresif Tepkileri	Var	14	46,68	653,50	361,500	-1,202	,229
	Yok	65	38,56	2506,50			
İçe Dönük Tepkileri	Var	14	43,93	615,00	400,000	-,707	,479
	Yok	65	39,15	2545,00			
Umursamaz Tepkileri	Var	14	38,96	545,50	440,500	-,187	,851
	Yok	65	40,22	2614,50			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 25’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerde arkadaşlarından birini kaybedip kaybetmeme değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerde arkadaşlarından birini kaybedip kaybetmeme değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerde arkadaşlarından birini kaybedip kaybetmeme durumuna göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.6. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Sırasında Psikolojik Destek Alıp Almama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Askerde Psk. Destek	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Evet	3	50,83	152,50	81,500	-,834	,404
	Hayır	76	39,57	3007,50			
Saldırgan Davranışlar	Evet	3	38,67	116,00	110,000	-,103	,918
	Hayır	76	40,05	3044,00			
Sakin Davranışlar	Evet	3	19,33	58,00	52,000	-1,592	,111
	Hayır	76	40,82	3102,00			
Kaygılı Davranışlar	Evet	3	40,50	121,50	112,500	-,039	,969
	Hayır	76	39,98	3038,50			
İntikam Tepkileri	Evet	3	49,67	149,00	85,000	-,744	,457
	Hayır	76	39,62	3011,00			
Pasif-Agresif Tepkileri	Evet	3	26,50	79,50	73,500	-1,040	,298
	Hayır	76	40,53	3080,50			
İçe Dönük Tepkileri	Evet	3	16,33	49,00	43,000	-1,824	,068
	Hayır	76	40,93	3111,00			
Umursamaz Tepkileri	Evet	3	22,17	66,50	60,500	-1,381	,167
	Hayır	76	40,70	3093,50			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 26’da da görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerlik sırasında psikolojik destek alıp almama durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerlik sırasında psikolojik destek alıp almama durumu değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik sırasında psikolojik destek alıp almama durumuna göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.4.7. Erkeklerin ÇBÖÖ Alt Test Puanlarının Askerlik Sonrasında Psikolojik Destek Alıp Almama Durumu Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

Puan	Askerden Sonra Psk. Destek	N	Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	Mann Whitney U	Z	P
Öfke Belirtileri	Evet	3	39,67	119,00	113,000	-,026	,980
	Hayır	76	40,01	3041,00			
Saldırgan Davranışlar	Evet	3	48,50	145,50	88,500	-,655	,512
	Hayır	76	39,66	3014,50			
Sakin Davranışlar	Evet	3	36,33	109,00	103,000	-,282	,778
	Hayır	76	40,14	3051,00			
Kaygılı Davranışlar	Evet	3	37,33	112,00	106,000	-,206	,837
	Hayır	76	40,11	3048,00			
İntikam Tepkileri	Evet	3	49,83	149,50	84,500	-,757	,449
	Hayır	76	39,61	3010,50			
Pasif-Agresif Tepkileri	Evet	3	47,33	142,00	92,000	-,565	,572
	Hayır	76	39,71	3018,00			
İçe Dönük Tepkileri	Evet	3	36,67	110,00	104,000	-,257	,797
	Hayır	76	40,13	3050,00			
Umursamaz Tepkileri	Evet	3	26,17	78,50	72,500	-1,071	,284
	Hayır	76	40,55	3081,50			

* p< .05; ** p< .01

Tablo 27’de de görüldüğü gibi, erkeklerin ÇBÖÖ’den aldıkları puanların sıralamalar ortalamalarının askerlik sonrasında psikolojik destek alıp almama durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U Testi sonucunda, askerlik sonrasında psikolojik destek alıp almama durumu değişkenine göre, grupların tüm alt test puanları sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin öfke davranışı askerlik sonrasında psikolojik destek alıp almama durumuna göre farklılaşmamaktadır.

3.5. Erkeklerin Öfke Davranışı İle Çocukluk Çağı Travmaları Arasındaki İlişkiyi İncelemeye İlişkin Bulgular

Araştırmanın alt amaçlarından biri, erkeklerin öfke davranışı ile çocukluk çağı travmaları arasında ilişki olup olmadığının sınanmasıdır. Bu amaçla; örneklem grubunun Çok Boyutlu Öfke Ölçeği'nden (ÇBÖÖ) ve Çocukluk Dönemi Travmaları Ölçeği'nden (ÇDTÖ) aldıkları puanlar arasında istatistiksel açıdan en az .05 düzeyinde anlamlı ilişkiler olup olmadığı Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı tekniği kullanılarak sınanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar Tablo 28'de sunulmuştur

Tablo 3.5.1. Erkeklerin Öfke Davranışı İle Çocukluk Çağı Travmaları Arasındaki İlişkileri Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Öfke Belirtileri	-											
2. Saldırgan Davranışlar	,453**	-										
3. Sakin Davranışlar	-,207*	-,066	-									
4. Kaygılı Davranışlar	,453**	,378**	,298**	-								
5. İntikam Tepkileri	,572**	,535**	-,221*	,351**	-							
6. Pasif-Agresif Tepkileri	,307**	,329**	,174	,309**	,626**	-						
7. İç Dönük Tepkileri	,164	,102	,416**	,444**	,446**	,584**	-					
8. Umursamaz Tepkileri	,054	,046	,224*	,077	,110	,254*	,279**	-				
9. Fiziksel Kötüye Kullanım	,322**	,309**	-,201	,142	,369**	,169	,074	,020	-			
10. Duygusal Kötüye Kullanım	,277**	,231*	-,146	,149	,395**	,156	,008	,064	,704**	-		
11. Cinsel Kötüye Kullanım	,167	,260*	-,147	,135	,223*	,054	-,069	-,029	,550**	,516**	-	
12. Toplam	,315**	,287**	-,183	,161	,413**	,169	,028	,047	,879**	,955**	,619**	-

* p< .05; ** p< .01

Erkeklerin öfke davranışı ile çocukluk çağı travmaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan analiz sonucunda değişkenler arasında aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre; fiziksel kötüye kullanım ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,322$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda fiziksel kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,309$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda fiziksel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,369$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda duygusal kötüye kullanım ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,277$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı duygusal kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda duygusal kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,231$; $p < .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı duygusal kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda cinsel kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,260$; $p < .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı cinsel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda cinsel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,223$; $p < .05$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı cinsel kötüye kullanım düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = ,315$; $p < .01$). Bu sonuca göre; çocukluk çağı toplam

travma düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = .287$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan .01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = .413$; $p < .01$). Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda diğer boyutlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Özellikle son yıllarda erkeklerin öfke ifade tarzı olarak ortaya çıkan saldırganlık önemli bir konudur. Son yıllarda artan kadına yönelik şiddet haberleri erkeklerle daha fazla çalışmalar yapılması gerektiğini göstermektedir. Öfke ifade tarzının bireyden bireye değişkenlik gösterebildiği göz önüne alındığında, bu durumun altındaki faktörleri incelemek, olumsuz öfke ifade tarzları ile mücadelede önemli olacaktır. Bu çalışmada erkeklerde öfke ve travmatik yaşantıların ilişkisi incelenerek konuya bir açıdan görünürlük kazandırılmak amaçlanmıştır.

4.1. Erkeklerin yaşam boyu maruz kaldıkları travmatik olay türlerini ve yaşam boyu travmatik olaya maruz kalma sıklıklarını belirlemeye ilişkin bulgular

Bu çalışmada erkeklere insan eliyle gerçekleştirilen travmalar ve doğal travmalar ile ilgili sorular sorulmuştur.

Erkeklerin insan eliyle gerçekleştirilen travmalardan fiziksel saldırı, yangın veya patlama, savaş veya çatışmaya katılma, ulaşım kazaları, yakın bir kişinin ani kaybı, iş kazaları gibi travmatik olayları yaşadıkları literatürde birçok çalışma ile gösterilmektedir.

Yapılan bir çalışmada, fiziksel saldırı, kaza, şiddete tanık olmak gibi travmatik olayların erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Norris, 1992; Kessler ve ark. 1995, Breslau ve ark. 1998).

Aker ve arkadaşlarının(2014) ülkemizde yaptıkları bir çalışmada, erkekler ciddi bir kaza, tanınmayan kişi tarafından fiziksel saldırıya uğrama, askeri çarpışma alanında bulunma, hapsedilme ve işkence olaylarına kadınlara kıyasla daha fazla bildirmişlerdir.

Türkiye’de Karancı ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan bir çalışmada doğal afet en çok etkilenen travmatik olaylardan birisi olarak gösterilmiş.

Frommberger ve ark. tarafından (1998)’de yapılan bir çalışmada da, motorlu araç kazasına yaşam boyu maruz kalma riski kadınlarda %13 bulunurken, erkeklerde %25 olduğu rapor edilmiştir.

Kessler ve arkadaşlarının(2000) yaptıkları bir çalışmada, erkeklerin %60.7’si yaşamları boyunca en az bir travmatik olaya maruz kaldıklarını belirtmişler, fiziksel saldırı, kavga tecrübesi, bir silah ile tehdit edilme, tutsak tutulma veya kaçırılma gibi travmatik olayları oldukça fazla rapor etmişlerdir.

Tolin ve Foa (2006), 1980 -2005 yılları arasında yayımlanmış çalışmaları gözden geçirdiklerinde erkeklerin kazalar, fiziksel saldırı, savaş ve çatışma alanında bulunma, ölüme tanıklık etme ve hastalık gibi olayları daha fazla rapor ettiklerini belirtmiştir.

Aker ve arkadaşları tarafından (2012) yılında yapılan bir çalışmada, erkeklerin %47’si ciddi bir kaza, yangın veya patlama ,%80’i en az bir travmatik yaşam olayı bildirdikleri, en çok bildirilen travmatik yaşam olayı, yakın kaybı, doğal afet ve ciddi kazalar çıkmıştır.

Ülkemizde Amasyalı (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin yaşam boyu travmatik olaylarla karşılaşma sıklığını araştırdıkları çalışmasında, katılımcıların % 62’si erkeklerden oluşmuş, bu erkeklerin %41 ‘i ciddi bir kaza, %49 doğal afet yaşadığını, %2.1 cinsel saldırıya maruz kaldığını, % 5,3 askeri bir çarpışma ya da savaş alanında bulunma,% 36,7 sevilen birinin kaybı, %3.2 de işkenceye maruz kalma olayı bildirmişlerdir.

Türkiye’de coğrafi konumu, sosyal ve kültürel yapısına bağlı olarak tarih içerisinde başta depremler olmak üzere, pek çok doğal afet, ciddi kazalar, beklenmedik ölümler, fiziksel şiddet, göç, savaş gibi büyük ve küçük çaplı afetler ve travmatik olaylar yaşanmıştır(Aker, Sorgun, Aksoy ve Bay, 2004).

Literatürde de görüldüğü gibi, yangın veya patlamaya maruz kalmak, fiziksel saldırıya maruz kalmak, iş kazaları, silahlı saldırı gibi travmatik olaylar erkeklerin bildirdikleri yaşam olaylarıdır.

Bu çalışmada, erkeklerin %67,8'i doğal afet yaşadığını belirtmiştir. Yine bu çalışmada erkeklerin %16,7'si' yangın veya patlamaya, %51,1'i ulaşım ile ilgili bir kazaya, %36,7'si fiziksel saldırıya, %19'u evde veya işyerinde ciddi bir kazaya maruz kaldığını belirtmiştir.

Bu çalışmada erkeklerin %14'ü çatışma veya savaş bölgesinde bulunduğunu, %48,9'u yakın bir kişinin ani ve beklenmedik kaybını yaşadığını belirtmiştir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %8'i silahlı saldırıya, %8'i cinsel saldırıya maruz kaldığını belirtmiştir.

Çalışmanın bu bulguları “erkekler fiziksel saldırı, savaş veya çatışma alanında bulunma, silahlı saldırı, ulaşım kazaları gibi travmatik olayları bildireceklerdir” varsayımını desteklemektedir.

Erkeklerin bu olayları rapor etmelerinin sebepleri arasında geleneksel cinsiyet rolleri etkili olabilir. Bir yandan güçlü olmaya çalışan, kendisini ispat etmeye çalışan erkek, bir taraftan da tehlikeye açık hale gelmekte, bu durum travma için risk etkeni olabilmektedir. Burn erkeklerin özellikle duygusal, fiziksel ve zihinsel olarak güçlü olmaya dayatıldığına vurgu yapar. Fiziksel olarak güçlü olduğuna inanan erkekler, daha çok risk alır ve daha çok saldırgan davranır, bunun sonucunda eşe şiddet uygulayabilir, kavga edebilir, içkili araba kullanabilir, kendisi ve başkaları için zararlı davranışlarda bulunabilir. Yine erkeklerin iş kazaları ile karşılaşma oranının yüksek olmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle gerekli iş güvenliği önlemlerinin Türkiye’de yeterince alınmadığı bilinmektedir. Özellikle son yıllarda tersaneler ve madenlerde meydana gelen kazalar iş güvenliğinin gerektiğince sağlanamadığını göstermektedir. Erkeklerin kas gücünden yararlanılması, ağır çalışma ortamlarına zaten toplumsal cinsiyet rolleri gereği uyum sağlayabilecekleri varsayılmakta, aksi pek düşünülmemektedir. Günümüzde iş kazalarının en çok yaşandığı iş alanlarında erkek çalışma oranının kadınlara göre daha yüksek olduğunu tahmin edebiliriz.

Cinsel saldırının az sayıda erkek tarafından belirtilmesinin bir sebebi, cinsel saldırının insan eliyle gerçekleştirilen bir travma olması ve insan eliyle

gerçekleştirilen travmalarda özellikle cinsel istismar gibi travmaların anlatmasının duygusal açıdan zor olması, kişide kaçınma, utanma gibi zorlayıcı duygular yaratması olabilir. Aker ve arkadaşları tarafından (2012) de Türkiye’de travmatik yaşam olayları ve ruhsal etkilerini inceleyen çalışmasında da cinsel içerikli travmalar diğer olumsuz yaşam olaylarına göre görece daha az sayıda bildirilmiştir.

4.2. Erkeklerin Öfke Davranışının Yaşam Boyu Yaşadıkları Travmatik Olayın Türüne Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Bu bölümde öfke davranışı ile travmatik olayın türüne göre farklılaşan değişkenler üzerinden tartışma sürdürülecektir. Öfke davranışının altında travmatik yaşam olaylarının olabileceği, yaşanan travmalara göre farklılıklar gösterebileceğine ilişkin literatürde bazı çalışmalara rastlanmaktadır.

Doğal afet yaşayanların %3’ünde travma sonrası stres bozukluğu ortaya çıktığını belirtmiştir. Depremler, diğer travmatik olaylardan farklı özellikler göstermektedir. Depremler ansızın meydana gelmeleri, yıkım, ölüm ve yaralanmalar nedeniyle pek çok ek soruna kaynaklık etmeleri; ayrıca artçı sarsıntılar nedeniyle kronik etkiler de yaratabilmeleri açısından doğal felaketler içinde özel bir yere sahiptir (Sabuncuoğlu ve ark. 2003). Travma sonrası stres bozukluğu kaygının yoğun olarak yaşandığı bir bozukluktur. Bu olaylar sonucunda erkeklerde travma sonrası stres bozukluğuna bağlı öfkeye rastlanabilmektedir. Nitekim travma sonrası stres bozukluğu travma yaratan önemli bir olay sonrası ortaya çıkan ve kişide aşırı uyarılma hali(hipervijilans), travmayı hatırlatan veya çağrıştıran uyaranlardan kaçınma ve kişinin travmatik olayı rüyalar ve “flashback”ler yoluyla yeniden deneyimleme bulguları ile seyreden ve en az bir ay boyunca süren ruhsal bir bozukluk olarak görülür. Kişide yoğun kaygı oluşabilir, kaygıya eşlik eden öfke duygusu yükündür.

Andrew ve ark(2000), travma sonrasında oluşan öfkeyi değerlendiren bir çalışmada hem kendisine hem de başkalarına yönelik öfke ifadesi yüksek olanlar ile TSSB arasında bir ilişki bulmuştur(Akt.Orth U, Maerker;2009).

Robbins ve Tanck’ın (1997) yaptıkları çalışmada öfkeyi en fazla TSSB grubunun ifade ettiğini gözlemlemişlerdir.

Ülkemizde Taymur ve arkadaşları (2011) tarafından Ankara’da bir sanayi bölgesinde yaralanma ve can kaybının olduğu bir patlama sonucunda bu kişilerle yapılan çalışmada travma sonrası stres bozukluğuna yoğun bir şekilde rastlanmıştır.

Bramsan ve Ploeg(2006), II.Dünya savaşında travmatik yaşantılara maruz kalanların maruz kalmayanlara göre anksiyete, depresyon ve kızgınlık skorlarını yüksek bulmuşlardır. Gültekin ve arkadaşları tarafından ülkemizde terör mağduru polislerle travma ve depresyon belirtilerini incelediği çalışmasında terör mağduru polislerin %16.9’unda yüksek TSSB belirtileri bulunmuştur.

Bu çalışmada; doğal afete maruz kaldığını belirten erkeklerin öfkeyle ilişkili davranışlardan olan kaygılı davranışları doğal afet yaşamamış erkeklere göre daha çok gösterdikleri bulunmuştur.

Yine bu çalışmada, fiziksel saldırıya maruz kaldığını belirten erkeklerin öfke belirtileri, saldırgan davranışları, kaygılı davranışları, intikam tepkilerini ve pasif – agresif tepkileri fiziksel saldırıya maruz kalmamış erkeklere göre yüksek çıkmıştır.

Bu çalışmada, yakın bir kişinin kaybı, yangın veya patlama, silahlı saldırı, çatışma veya savaş bölgesinde bulunma, iş kazaları gibi durumlar yaşayan erkeklerin bu travmalara göre öfke ile ilişkisine bakıldığında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Bu bulgu çalışmanın ikinci hipotezi olan “erkeklerin öfke davranışı travmatik olayların türüne göre farklılaşacaktır” varsayımını sadece doğal afet ve fiziksel saldırıların öfke üzerinde etkili olduğunu göstererek sınanmıştır.

Çatışma veya savaş bölgesinde bulunma, tutsaklık, işkence görme, kayıplar, iş kazaları gibi travmatik yaşantıların öfke ile ilişkisinin bulunmaması bu çalışmanın sınırlılıkları ile ilişkilidir. Örneklem grubunda yer alan erkeklerin %12’si savaş ve çatışma bölgesinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu oran, savaş ve çatışma bölgesinde bulunmanın travmatik etkilerini sınamakta yetersiz kalabilir. İşkence, tutsaklık gibi travmatik yaşantı bildiren erkek oranı yüzde birdir. Bu oran bir ilişki bulmak için çok düşüktür. Nitekim İkinci dünya savaşı ve daha önceki dönemlerde savaşların ardından çatışmaya maruz kalan askerlerde birçok psikolojik tepki ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler bombardıman şoku tanımıyla tanımlanmıştır(Yılmaz,2006). Travma sonrasında oluşan en güçlü duygulardan biride öfkedir. Herman, travmatik olay yaşayan insanların travma sonrası gelişen yoğun öfkeyi yumuşatmada güçlük duyabileceklerini, öfkenin kontrolsüz ifadesi ve herhangi bir biçimde saldırganlığa

tahammülsüzlük arasında gidip gelebileceklerini belirtmiştir(Herman,2007:73). Tek ve arkadaşlarının (1993) ülkemizde yaptıkları çalışmada, işkence sonrası en sık görülen semptomlar bellek ve konsantrasyon bozukluğu uyku bozuklukları, sinirlilik, çökkünlük, yorgunluk, halsizlik, sosyal çekilme, cinsel işlev bozuklukları olarak belirlenmiştir. Sevilen bir kişinin kaybı da öfke duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada kayıp yaşamak ile öfke arasında ilişkiye rastlanmaması belki bu duygunun çok fazla bastırılmış olmasından kaynaklanabilir

Nitekim, Gazda(1995) öfkenin kayıp durumlarında bireylerde genellikle ortaya çıkan bir duygu olduğunu söylemiştir. Ölen bir yakının arkasından duyulan öfke suçluluk yaratan bir duygudur ve daha çok bastırılmaya çalışılmaktadır. Erkeklerin duygularını yaşama tarzının onların yetiştirilme biçimleri ve sosyal öğrenmelerden etkilenebilmektedir. Yakın kaybının nasıl gerçekleştiği de öfkenin yaşanmasında etkilidir. Doğal yolla olan kayıplar ile insan eliyle gerçekleştirilen kayıplar sonrasında öfkenin varlığı, yönelimi, derecesi farklılık gösterebilir. Kayıp sonrası yaşana öfke, suçluluk duygusu sebebiyle içe yöneltilirse bir takım ruhsal sorunlar oluşabilir. Gentry (2000), içe yönelik öfkenin çoğu zaman bireylerde depresyonda olduğu gibi kendine zarar veren davranışların ortaya çıkmasına neden olabildiğini, öfke duygusunun yüksek olmasının insan öldürme ile yakın ilişkisi olduğunu söylemektedir.

Öfkenin içe yöneltilmesi yerine duygunun fark edilerek dışsallaştırılması bu konuda sıkıntı yaşayan erkeklere yardımcı olacaktır. Öfke aslında sağlıklı bir duygudur. Novaco öfkenin aslında insan hayatında yararlı olduğunu belirtir, öfke diğer insanlara olan olumsuz duyguların ifade edilmesini sağlar, kişinin isteklerini elde edebilmesi karşısında daha atılgan hale getirir, kaygıyı içe yönetmek yerine dışarıya yönettir. Yani öfke sağlıklı ifade edildiğinde kişinin çevresi ile daha uyumlu ilişkiler geliştirmesine olanak tanır. Kontrolsüz bir şekilde dışa yöneltilen öfke tepkileri ise, sadece o anda bireyde var olan gerilimin boşalmasına yardım etmektedir (Geçtan,2012:67

Yine, ülkemizde de son yıllarda birçok iş kazası yaşanmaktadır. Özellikle 2014 yılında Manisa'nın Soma ilçesinde 301 maden işçisinin hayatını kaybettiği büyük bir maden kazası meydana gelmiştir. Araştırmacı, Türk Psikologlar Derneği aracılığı ile 2014 eylül ayında Soma' da gönüllü psiko-sosyal destek hizmetine katılmış, bu

hizmet sırasında kazadan kurtarılan, arama kurtarmada çalışan erkeklerle görüşmeler yapılmış, erkeklerde travma sonrası stres bozukluğu bulgularına rastlanmış, özellikle kendilerini öfkeli hissettikleri, sosyal işlevselliklerinde bozulmaların başladığı, aile içi ilişkilerinde kopmalar yaşandığı, tahammül düzeylerinin eskiye göre daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmada iş kazaları ile öfke arasında bir ilişkiye rastlanmaması iş kazası yaşadığını belirten örneklem grubunun düşük olmasından kaynaklanabilir.

Bu çalışmada fiziksel saldırıya maruz kalan erkeklerin daha öfkeli oldukları saldırgan pasif agresif tutumlarının yüksek olduğunu bulunmuştur. Şiddete maruz kalan erkeklerin yaşadıkları şiddet sonucu öfke tepkilerinin nereye yöneldiğini bulmak önemlidir. Nitekim sosyal yaşamlarında çok uyumlu, herkes tarafından sevilen ve sayılan erkeklerin evde eşlerine şiddet uyguladıklarına birçok vakada rastlanmaktadır. Pasif agresif tepkilerin hedefi kim olmaktadır? Bu çalışma fiziksel saldırıya maruz kalan erkeklerin daha saldırgan ve pasif agresiflik gösterdiğini bulmuş, fakat bu tepkilerin hedefinin neresi olduğunu açıklamakta sınırlı kalmıştır.

Öfkenin kontrolsüz ve sorumsuzca karşı tarafa zarar verecek şekilde ifade edilmesi kişinin duygularını kontrol etme becerisinin düşük olmasındandır. Toplumda erkeklerin, duygularını ağlamak, sarılmak, paylaşmak gibi kadınlara atfedilen davranışlar yerine, vurmak, kırmak gibi daha sert davranışlarla ifadesi daha olumlu karşılanmaktadır. Buda toplumda birçok suç davranışının nedenlerini oluşturmaktadır. Öfkeyi fiziksel saldırganlık gibi olumsuz tutumlarla ifade etmenin altında yatan faktörler vardır. Bunların geleneksel cinsiyet rolleri belki en çok belirleyici olandır.

Burn ve Ward(1997), toplumsal kabulde erkeklerin duygusal olarak güçlü olmaları gerektiğine vurgu yapar, buna göre, erkekler duygularını yaşayamamakta, içe atmaktalar. Duygusal sorunlar için yardım almamaya, öfke hariç duygularını ifade etmemeye çalışmaktalar. Duygusal olarak güçlü olma normuna göre toplumda, ağlamak, duygulanmak, sıkıntısını dile getirmek gibi duygu ifadeleri erkeğin kaçınması gereken durumlar olarak algılanmaktadır. Buda erkeklerde duyguların daha çok içe atılmasına sebebiyet verir. İçe atılan duygular öfke patlamalarına sebebiyet verebilir. Erkeklerin öfkelerini şiddet kullanarak ifade ettiklerine sık rastlanır. Bu yine Burn ve Ward'ın çalışmasında ifade ettiği gibi erkeklerin geleneksel rolleri ile uyumlu bir davranıştır, fakat bu uyumluluk onların en çok

partnerleri ile olan ilişkilerinde çatışmalara sebebiyet vermektedir. Rekabet, güçlülük, kazanma, egemenlik kurma gibi geleneksel roller, partnerleri ile yaşadıkları ilişkilerde çatışmaların çözümüne engel oluşturmaktadır. Burn ve Ward'ın bu çalışması erkeklerin bu geleneksel rollerine olan uyumlulukları kadına yönelik şiddetle ilişkili olduğunu gösteren bir çalışmadır. Burn geleneksel erkeklik rollerine göre hareket eden erkeklerin, ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşayacaklarını belirtmiş, erkeklerin bu patolojik davranışlardan kaçınması gerektiğini, erkeklik çalışmaları üzerine psiko-eğitim verilmesi, erkeklerin ilişkilerinde erkekliğin etkisine bakılması gerektiğine, bunun erkeklere özgü ortak bir sorun olarak görülmesi gerektiğine, çiftlerin birlikte danışmaya yönlendirilerek erkeksi rollerin etkisini anlamak ve karşılıklı empati kurarak işbirliği yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Amodei ve Scot'a(2001) göre, saldırganlığın temelleri, çocukluk döneminde gözlemler, çocukların ailede ve medyada izledikleri ya da gerçek yaşamındaki saldırgan davranışları doğrudan yaşantılamakla atılmaktadır. Nitekim Arat ve Altınay çocukken tanık olunan şiddetin erkeklerin şiddet uygulama olasılığını kadınlarında şiddete maruz kalma olasılığını iki kat artırdığını belirtmiştir. Elbette her ailesinden şiddet gören erkekler ileride şiddetin uygulayıcısı olamayabilir. Bu durum, şiddet öğrenilen bir davranış olsa da kişinin öfkesini tanıyabilme kapasitesinin gelişmesi ruh sağlığı uzmanlarına erişimin kolaylaşması ve sağlıklı başa çıkma yolları edinebilmesi ile ileride sağlıklı şiddetten arınmış birey haline gelmelerinin mümkün olabildiğini gösterir.

4.3. Erkeklerin öfke davranışının askerlik durumlarına göre değişip – değişmediğine ilişkin bulgular

Çalışmaya katılan erkeklere, askerliklerini yaptıkları bölge, askerlikte çatışmaya katılma, askerlikte arkadaş kaybı, askerlikte psikolojik destek alma, askerlik sonrasında psikolojik destek almayı içeren sorular sorulmuştur. Erkeklerin %.67'si askerlikte çatışmaya katılmadığını %65 askerlikte arkadaş kaybı yaşamadığını, %.76 askerlikte psikolojik destek almadığını, hiçbirisi askerlik sonrasında psikolojik destek almadığını belirtmiştir. Askerlikte yaşanan travmalar ile öfke davranışı arasında literatürdeki çalışmalara baktığımızda;

Herman, savaş nevrozundan bahseder ve “mahsur kalmış, çaresizlik, sürekli yok olma tehdidi altında, kurtulma ümidi olmaksızın silah arkadaşlarının ölmesine ve yaralanmasına tanık olmaya zorlanan pek çok askerin histerik davranmaya başladığını, sürekli feryat ettiğini, donup kalarak hareket edemediğinden bahsetmiştir(Herman,2007,ss28).

Savaşa katılan erkeklerle yapılan bir çalışmada, TSSB ile birlikte kaçınma, alkol-madde bağımlılığı, saldırgan davranışlar, hatta kendi kendine zarar verme gibi durumlar görülebilir(Keten ve ark. 2013).

Türkiye’de Kararırmak ve arkadaşları tarafından güneydoğu gazilerinin askerlik görevlerini tamamladıktan sonra travma sonrası stres tepkilerini ve depresif belirtileri hangi düzeylerde yaşadıklarını araştırdıkları çalışmada olayın ardından ortalama 15 yıl geçmesine rağmen güneydoğu gazilerinin %29,6’sında travmatik belirtiler görülmüştür. Gazilerin en çok rahatsızlık duydukları travmatik belirtiler çabuk sinirlenme ve öfkelenme olduğu çıkmış, yaşamdan zevk alamama ikinci sırada, fiziksel belirtiler üçüncü sırada yer almıştır.

Bu çalışmanın üçüncü hipotezi olan “erkeklerin askerlik yaşantılarının öfke davranışları üzerinde etkili olacağı” varsayımı doğrulanmamıştır. Çalışmaya katılan erkeklerin askerlik yaşantılarının öfke davranışı üzerinde etkili olmadığı bulgusu bulunmuştur. Sonuçlar hipotezde beklenen bulguyu vermemiştir. Bu sonucun örneklemin az olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Askerlik ile öfke davranışı arasındaki ilişkiye, askerliğini Doğu –Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapan, çatışmaya katılan erkekler üzerinde yapılarak incelenmesi farklı bir sonuç çıkarabilir. Bu çalışmada bu oran düşüktür. Bu çalışmadaki örneklem grubu, ülkemizde askeri çatışmaların en çok yaşandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki askerlerin psikolojik durumlarını yansıtmakta yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Nitekim Herman’ göre, travmatik bir yaşam olayı olan tutsaklık, savaş veya çatışma bölgesinde bulunma gibi travmatik yaşam olayları sonucunda yoğun öfke oluşur ve yoğun öfkeye depresif duygu durumu eklenir. Onun kaderine kayıtsız kalan ve ona yardım etmeyi beceremeyen herkese karşı ifade edilmemiş öfkenin yüküyle kalır. Erkeklerde en sık TSSB nedeninin çatışmaya maruz kalmak olduğu ifade edilmiştir. Savaşlara katılmanın psikiyatrik hastalık geliştirmek için risk oluşturduğu, savaşa katılan erkeklerde en sık görülen ruhsal hastalığın TSSB olduğu, erkeklerde en sık

TSSB nedeninin çatışmaya maruz kalmak olduğu belirtilmiştir bilinmektedir (Keten ve ark. 2013).

4.4. Erkeklerin öfke davranışı ile Çocukluk Çağı Travmaları arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular

Bu bölümde öfke davranışı ile çocukluk çağında fiziksel, cinsel ve duygusal kötüye kullanım yaşantıları arasındaki anlamlı farklılık gösteren sonuçlara ve literatürdeki bu konu hakkında yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Çocukluk çağında örseleyici yaşam olaylarının yetişkinlikte ortaya çıkan bir çok şiddet içeren davranışla ilişkili olduğunu gösteren birçok çalışmaya rastlanmaktadır.

Bekçi (2006) çocukluk döneminde istismara uğrayan çocukların büyük bir öfke yaşadıklarını, bu öfkeyi başkalarına karşı saldırgan davranışlar göstererek yansıtabildiklerini belirtmiştir. Yine Taner ve Gökler (2004) fiziksel istismara uğrayan çocuklarda saldırganlık ve suça yönelme davranışı görüldüğünü belirtmiştir. Ibabe ve Jaureouizar (2010), anne ve babasına şiddet uygulayan ergenlerle yaptıkları bir araştırmada, bu ergenlerin geçmişte istismar yaşadıkları ya da aile içi şiddet tanık oldukları görülmüştür.

Yansey ve Hansey (2010) tarafından yapılan çalışmada, cinsel istismar yaşayan kızların daha çok depresif belirtiler, içe dönme gibi içselleştirilmiş problemler yaşadığını, erkek çocukların ise daha çok saldırganlık öfke gibi dışsallaştırılmış problemler yaşadıklarını göstermektedir.

Özen ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, daha önce yaşanan duygusal ve fiziksel travmaların problem çözme becerilerini olumsuz etkilediği, bir problemle karşılaştıklarında bu kişilerin düşünerek, sabrederek, farklı seçenekler kullanarak davranma becerilerinin düşük olduğu bulunmuştur.

Bu çalışma çocukluk dönemi örseleyici yaşam olaylarının erkeklerin öfke davranışları üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermiş, çalışmanın dördüncü varsayımı olan “çocukluk çağı travmaları arttıkça öfke ile duygusu ile ilişkili davranışlar artacaktır” varsayımı doğrulanmış ve literatür ile destekleyici bulgular vermiştir.

Çalışmada fiziksel, duygusal ve cinsel istismarın öfke ile ilişkisi ayrı analiz edilmiştir. İlk olarak fiziksel kötüye kullanım ile öfke belirtileri arasında istatistiksel

açından anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır.

Fiziksel kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır.

Analiz sonucunda fiziksel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır.

Literatürde çocukluk dönemi fiziksel istismar ile ilgili çalışmalara baktığımızda, Namka'ya (1997) göre, fiziksel ve sözel istismara uğrayan çocuk bu haksızlıklara öfkelenir, diğerlerine karşı düşmanlık hisleri öfke ile yer değiştirir. Eğer saldırganlık ve şiddet evde gösteriliyorsa bu çocuk güçle ilişkili baskıyı öğrenir ve davranışlarını bu yönde belirler(Akt.Çelik,2003).

Kadına ve çocuğa yönelik şiddete ilişkin yapılan çalışmalarda en öne çıkan konu, şiddet kısır döngüsüdür. İstismara uğramış çocuklar istismarcı olabilirler ve şiddet kurbanları daha sonra şiddetin suçlusu olabilirler, çocukluğunda suça yönelme ve yetişkinlikte suça yönelme risk artmaktadır(Özaltın, 2001;112).

Yine bu çalışmada çocukluk dönemi cinsel kötüye kullanım ile erkeklerin saldırgan davranışları arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki, yine cinsel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında cinsel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi, intikam tepkileri düzeyide artmaktadır. Bu sonuçta çalışmamızın dördüncü varsayımını doğrulamaktadır.

Ovayolu ve ark.(2007) tarafından yapılan bir çalışmada, cinsel kötüye kullanıma uğramış erkek çocuklarda en sık görülen davranışın saldırgan davranışlar olduğu belirtilmiştir, yine çocukluğunda cinsel kötüye kullanıma uğramış yetişkinlerde anormal bir şekilde agresif olma, korku reaksiyonu, kızgınlık, düşmanlık ve kabus görme şeklinde kendini gösteren bir anksiyete olduğu belirtilmiştir.

Taner ve Bahar (2004), öfke tepkilerinin cinsel istismara uğrayan çocuklarda gözlemlendiğini, kişiler arası ilişki kurma ve sosyal ilişkileri sürdürebilme becerisinin cinsel istismardan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Bu çalışmada, çocukluk dönemi, duygusal kötüye kullanım ile öfke belirtileri ve saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında duygusal kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi ve saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır. Bu sonuç çalışmanın dördüncü varsayımını doğrulamaktadır.

Duygusal istismar çocukluk döneminde yaşanan ve fiziksel şiddet kadar görünür olmasa da en belirgin olan yaralayıcı bir yaşam olayıdır, çocuğun yaşadığı yer gereği ailede ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın çocukluk dönemi örseleyici yaşam olaylarının toplam puanlarına bakıldığında, çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi, saldırgan davranışlar düzeyi ve intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır. Analiz sonucunda diğer boyutlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Evans, Davies, Dilillo'nun 2008 yılında çocuklukta ev içi şiddete maruz kalma ile içselleştirilmiş, dışsallaştırılmış davranışlar ve travma belirtileri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada ev içi şiddete maruz kalma ile içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışlar arasında ilişki olduğu, cinsiyet değişkeni açısından erkeklerin kızlara göre daha güçlü dışsallaştırılmış davranışlar gösterdikleri bulunmuştur (Akt. Onbaşılı, 2012).

Çocukluk döneminde yaşanan şiddetin, yetişkinlikte şiddet içeren davranışlara dönüşmesine dikkat çeken çalışmalara baktığımızda,

Uz'un (1989;36) çalışmasında erkekten kadına yönelik şiddet ile çocukta davranış problemleri görülmesi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Uz'un (1989:35-36) aile içi şiddetle ilgili araştırmasında erkekten kadına yönelik şiddetle, babadan çocuğa yönelik şiddet arasında ve erkekten kadına yönelik şiddet ile anneden çocuğa yönelik şiddet arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Sosyal öğrenme kuramına göre ailesinde şiddeti gören veya yaşayan çocuk şiddeti öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Şiddetin yaşandığı ailelerin çocukları, anne babalarının davranışlarını öğrenip uygulamaya eğilimlidirler(Bulut, 1996, s.30).

Bandura(1977) göre, çocuk yetişkinlerin agresif davranışları karşısında engellendiğinde tepki göstermeyi, kızmayı ve korkuyu öğrenir.

Fairchild ve Erwin (1977)'in bu hipotezi destekleyen çalışmalarında cezalandırıcı ebeveyn –çocuk ilişkisi içinde büyüyen erkek çocukların daha çok fiziksel şiddet gösterdiği görülmüştür(Akt. Yıldırım, 2012).

İstismarın kişinin benlik algısını olumsuz etkilediğini, fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişim üzerinde olumsuz etkiler yarattığını biliyoruz. Çocukluğunda fiziksel ve duygusal ihtiyaçları karşılanmayan bir çocuğun yaşadığı en belirgin duygulardan birisi öfke olacaktır. Öfkesinin yetişkinlikteki yönü, derecesi ve nasıl yaşandığı önemlidir. Bu sonuç çocukluk dönemindeki yaşanan istismarın yetişkinlikte saldırganlık düzeyi üzerindeki etkili olduğu sonucu göstermiştir. Dolayısıyla erkeklerde öfke ve saldırganlıkla çalışırken çocukluk yaşamlarındaki travmalarına değinmenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu çalışma, erkeklerin öfke davranışları ile yaşadıkları travmalar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiş olup, yaşadıkları travmatik olayın türüne göre, öfke ifade tarzları ve öfke yoğunluklarının farklılık gösterdiğini saptamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada erkeklerin öfke davranışları ile travmatik yaşam olayları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın planlanma aşamasında belirlenen varsayımlar doğrultusunda araştırmadan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırma bulgularında elde sonuçlara göre;

1. Erkekler doğal afet, yakın bir kişinin ani kaybı, iş kazası, ulaşım kazaları, fiziksel saldırı, yangın veya patlama gibi travmatik olayları daha sıklıkla bildirmişlerdir.

Bu bulgu çalışmanın birinci hipotezi olan “erkeklerin yaşamları boyunca fiziksel saldırı, ulaşım kazaları, silahlı saldırı, savaş veya çatışma bölgesinde bulunma, iş kazaları gibi travmatik olaylar belirteceklerdir “ varsayımını doğrulamaktadır.

2. Erkeklerin travmatik olayların türlerine göre öfke ifade tarzına bakıldığında çıkan sonuçlar şöyledir;
 - Doğal afet yaşadığını belirten erkeklerin doğal afet yaşamadığını belirten erkeklere göre daha kaygılı davranışlar gösterdikleri bulunmuştur.
 - Ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre, gruplar arasında fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Buna göre; erkeklerin öfke davranışı ulaşım ile ilgili kazaya maruz kalıp kalmamasına göre farklılaşmamaktadır.
 - Erkeklerin fiziksel saldırıya maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre öfkenin farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış, ve bu sonuca göre; fiziksel saldırıya maruz kalmış erkeklerin öfke belirtileri, saldırgan davranışlar, kaygılı davranışlar, ve pasif-agresif tepkiler düzeyi fiziksel saldırıya maruz kalmamış erkeklere göre istatistiksel olarak 0.5 düzeyinde anlamlı, intikam tepkileri 0.1 düzeyinde anlamlı olarak yüksek bulunmuştur.
 - Yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre, öfkenin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan testlerde, yakın bir kişinin ani, beklenmedik ölümüne maruz kalıp kalmama durumu değişkenine göre, gruplar arasında fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır..
 - Bu bölümde “Yangın veya Patlamaya Maruz Kalmak”, “Evde veya İşyerinde Ciddi Bir Kaza Geçirmek”, “Zehirli Maddelere Maruz Kalmak”, Silahlı Saldırıya Uğramak” ,Cinsel Saldırıya Uğramak”,”Tutsaklık Yaşamak”, “Hayati Tehlikesi Olan Bir Hastalık Geçirmek”, “Ani şiddet içeren bir ölüm olayı yaşamak” değişkenlerine verilen yanıtların niceliksel değerleri grup oluşturmaya yeterli olmadığı için öfke ile ilişkisi değerlendirilememiştir.

Bulgulara bakıldığında doğal afet ve fiziksel saldırı değişkeni öfke ifadesi üzerinde etkili olmaktadır.

3. Erkeklerin askerlik yaşantıları ile öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasındaki ilişkiye bakıldığında;
 - Askerlik yaptıkları bölgeye göre, öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında anlamlı bir sonuç çıkmamıştır.

- Askerlikte çatışma deneyimine göre, öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.
- Askerlikte arkadaş kaybı ile öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında anlamlı bir sonuç çıkmamıştır.
- Askerlikte psikolojik destek alma durumu ile öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında anlamlı bir sonuç çıkmamıştır.
- Askerlik sonrası psikolojik destek ile öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Bu sonuç “askerlik deneyimlerine göre öfkenin fiziksel belirtileri, öfke ile ilişkili davranışlar ve kişiler arası öfke davranışlarının farklılaşacağı şeklinde olan varsayımı doğrulamamıştır.

4. Çalışma çocukluk dönemi örseleyici yaşam olayları ile öfkenin fiziksel belirtileri, kişilerarası öfke ve öfke ile ilişkili davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir.

- Çocukluk çağı fiziksel kötüye kullanım ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır.
- Çocukluk dönemi fiziksel kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır.
- Çocukluk dönemi fiziksel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında fiziksel kötüye kullanım düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır.
- Çocukluk dönemi duygusal kötüye kullanım ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında duygusal kötüye kullanım düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır.

- Çocukluk dönemi duygusal kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında duygusal kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır.

- Çocukluk dönemi cinsel kötüye kullanım ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında cinsel kötüye kullanım düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır.

- Çocukluk dönemi cinsel kötüye kullanım ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağında cinsel kötüye kullanım düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır.

- Çalışmanın sonucunda, çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile öfke belirtileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça öfke belirtileri düzeyi de artmaktadır.

- Çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile saldırgan davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça saldırgan davranışlar düzeyi de artmaktadır.

- Çocukluk çağı toplam travma düzeyi ile intikam tepkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre; erkeklerin çocukluk çağı toplam travma düzeyi arttıkça intikam tepkileri düzeyi de artmaktadır. Bu sonuçlar çalışmanın dördüncü hipotezi olan “çocukluk dönemi travmaları bulunan erkeklerin, öfkenin fiziksel belirtileri, öfke ile ilişkili davranışlar ve kişiler arası öfke davranışları travma belirtmeyen erkeklere göre yüksek olacaktır” varsayımını doğrulamaktadır.

Bu çalışma, erkeklerin öfke davranışları ile çocukluk dönemi travmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiş olup, yaşadıkları travmatik olayın türüne göre, öfke ifade tarzları ve öfke yoğunluklarının farklılık gösterdiğini saptamıştır.

Yukarıdaki sonuçlardan da görüldüğü gibi çocukluk döneminde yaşanan örseleyici yaşam olayları, doğal afetler ve fiziksel saldırıya maruz kalmak gibi travmatik

yaşantılar öfke duygusunun saldırganlık biçiminde ifade edilmesi, intikam tepkilerinin oluşması, pasif agresifliğe neden olabilmektedir. Erkeklerde öfke duygusunun davranışa dönüştüğü görünür alanlardan birisi kadına yönelik şiddet olarak ortaya çıkmaktadır. Elbette bu durumu sadece yaşantılanan travmatik olaylarla açıklamak mümkün değildir. Bu noktada, sosyal öğrenmeler, toplumsal cinsiyet rolleri, genetik aktarımlar, ruhsal rahatsızlıklar gibi birçok etken vardır. Giriş bölümünde de açıklamaya çalıştığımız gibi toplumda erkekliğin kurgulanış biçimine baktığımızda saldırganlık ve şiddetle ilgili birçok davranışın erkekliğin tanımları kapsamında normalleştirildiğini görmek mümkündür. Yine geleneksel cinsiyet rollerinin erkeklerin ilişkilerinde uyum bozukluğuna yol açtığını, özellikle partnerlerle olan ilişkinin geleneksel cinsiyet rollerine uyumlulukla ters orantılı olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Peterson’a (1998:47-55) göre, 18. yy’dan başlayarak erkekliğin görünüş ve davranış itibarıyla bir dizi standartla tanımlandığını, 20 yy’a gelindiğinde ise bu tanımlamanın daha da derinleştiğini, ordu, yarışmacı, spor dalları ve eğitim kurumları aracılığıyla erkek bedenleri ve erkek karakterleri rekabetçilik, güç, dayanıklılık, sertlik ve kendine güven gibi özellikler ekseninde inşa ve disipline edilmeye başlandığını belirtmektedir. Bu rollerin erkeklerde bazı davranışları ödüllendirirken bazı davranışları söndürdüğünü ve ödüllendirilen davranışların saldırganlıkla çok ilişkili davranışlar olduğunu söyleyebiliriz. Mesela, Batı toplumlarındaki hegomonik maskülenitenin, heteroseksüellik, ekonomik özerklik, ailesine bakabilme özelliği, rasyonel olma, duygularına hakim olabilme ve tüm bunların dışında feminen olarak düşünülen hiçbir şeyi olmama gibi çerçevede yer aldığını ifade edilir(Alsop vd. 2002;141). Peterson (1998;88) da “erkek”in tipik bir şekilde duygusal açıdan çekinik, kendini öne çıkaran ve hesaplayarak hareket eden “kadın”ın ise aksine duygusal olarak açık”kendilik” i olmayan ve sezgileriyle hareket eden bir varlık olarak tarif edildiğini belirtir. Carrigon vd.’de benzer şekilde erkeklik normlarının cesaret, içsel yönelimler, belirli saldırganlık biçimleri, özerlik, efendilik, teknolojik vasıf grup dayanışması, maceracılık ve zihinsel ve bedensel olarak ciddi ölçülerde sertlik gibi özellikleri öne çıkardığına dikkat çekerler(Akt. Cengiz, 2004). Cengiz ve arkadaşları(2012) ülkemizde erkeklerle yaptıkları bir çalışmada, kadına karşı daha çok sembolik olarak uygulanan şiddetin erkekler tarafından meşru görüldüğünü belirtmişlerdir.

Kaba kuvvetle beraber, hor görme, küçümseme, değer vermeme, önemsememe, gibi mekanizmalar bulunmakta ve erkek erkeğe yapılan sohbetlerde kadınlar çoğunlukla baş belası, bitmez tükenmez istekleri olan, garip, anlaşılmaz ve aşağılanmayı hak eden bir cins olarak anlatılmaktadır. Kadına karşı uygulanan doğrudan baskı, sınırlandırma ve şiddet hegomonik erkekliğin önemli unsurlarından birisi sayılır.

Toplumsal cinsiyet rolleri dışında öfke ve saldırganlığın sosyal öğrenmeler ile ilişkisi ni ortaya koyan birçok kuram ve çalışma vardır. Erkeklerdeki öfke ve saldırganlığın nedenlerinden biride sosyal öğrenme kuramında açıklandığı gibi, öğrenilen şiddet davranışdır yani, erkeklerdeki öfke ve saldırganlığın kadına yönelik şiddet biçimine dönüşmesi öğrenilmiş bir davranıştır. Kişi şiddeti stresle başa çıkma yöntemi olarak, gözlemleyerek, model alarak ebeveynleri arasında yaşanan şiddete tanık olarak ya da şiddetin birebir hedefleri olarak öğrenir. Yine sosyoekonomik, sosyokültürel nedenler, alkol ve madde kullanımı, psikolojik etmenler öfke davranışının saldırganlığa dönüşmesinde etkili olabilmektedir. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan bireyler öfke ile başa çıkmada daha işlevsel başa çıkma yolları geliştirmede, kaynak bulmada sıkıntı yaşayabilmekteledir. Sosyokültürel nedenler yine gelenek görenekler ve öğrenme davranışları ile şiddeti pekiştirebilmektedir.

Bu çalışmanın erkeklerdeki öfke ve saldırganlığın kökeninde yatabilecek travmatik olaylara değinerek konuya bir nebze de olsa farkındalık yaratacağı düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Travma yaşamış bir erkeğin travma sonrası oluşan bu öfke duygusunu tanıyabilmesi, öfkesini kontrol edebilmesi ve doğru hedefe sağlıklı bir şekilde yönlendirebilmesi için öfkeyi temel alan ruhsal bir sağaltım çok önemlidir.

Çocukluk dönemi travmaları ile intikam tepkilerinin anlamlı bir ilişki gösterdiği göz önüne alındığında, erkeklerin intikam almak için hangi yollara başvurdıkları ve intikamın hedefinin kimler olduğu önemli bir çalışma konusu olabilir. Bu intikam tepkisinin kadına yönelik şiddetle ilişkisine bakılabilir.

Sosyal devlet politikasıyla risk altındaki aileler belirlenmeli ve psiko-sosyal destek ile istismar yaşayan çocukların sağlıklı ve şiddetten uzak bir yaşam sürmeleri

sağlanmalıdır. Tanık ve mağduru oldular ise istismar yaşantıları sonucu ortaya çıkan öfke ve intikam duygularının çözümülenmesi gereklidir.

Toplumsal cinsiyet roller hakkında çocukların bilinçlendirilmesi, öğrenilen şiddet davranışlarının nasıl kadına veya farklı gruplara yönlendirildiği hakkında farkındalık sağlanmalıdır.

Yine planlanan bir alan çalışması ile çocukluğunda örseleyeci yaşam olaylarına maruz kalan erkekler belirlenebilir ve istendiği takdirde sağaltımları için kliniklerden destek alınabilmelidir.

Doğal afet yaşayan erkeklerin öfke ile ilişkili davranışlarında kaygılı davranışlar puanının yüksek olması önemlidir. Ülkemizin güçlü fay hatlarının bulunduğu bir yerde olduğu göz önüne alındığında, doğal afet yaşanan yerlerdeki insanlara ulaşılması ve bu duygularının paylaşarak travma çalışması yürütülmesi toplum ruh sağlığı için çok önemlidir. Çeşitli devlet politikaları ile bu insanlara sağlanan psiko-sosyal destek ağı genişletilmeli, uzun vadeli planlanmalıdır.

Özellikle okullarda arkadaşlarına şiddet içerikli davranışlar gösteren çocukların ailelerine ziyaretler düzenlenmeli, bu ailelerin aile terapisi gibi programlara ulaşimleri sağlanmalıdır.

Tüm çocukluk dönemi örseleyici yaşam olaylarını önlemek çok mümkün olmayabilir. Ülkemizde erkeklerle yapılabilecek niteliksel ve niceliksel çalışmalarla erkeklerin stresle başa çıkma yolları incelenmeli, olumsuz başa çıkma yolları yerine daha olumlu başa çıkma yolları geliştirilmesine destek olunmalıdır.

Erkeklerle uzmanlar tarafından hazırlanan kendi yaşam olayları ile saldırgan davranışları arasında ilişki olabileceğini gösteren bilinç yükselten ve farkındalık artıran grup çalışmaları düzenlenmeli ve katılmaya teşvik edilmeliler.

Üniversitelerde ve devletin sosyal kurumlarında kadın sorunları çalışmaları gibi erkek sorunları çalışmalarının yaygınlaştırılması ve böylece erkeklerin kendi sorunları hakkında konuşmaya teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

Bu çalışma askerlik travmaları ile öfke ilişkisi arasında farklılık bulmamış olsa da, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde askerlik yapan erkeklerle yapılacak olan niteliksel bir çalışma çok yararlı olabilir ve farklı bir sonuç çıkabilir. Derinlemesine bir çalışma askerlik travmaları ve öfke arasındaki ilişkiye ışık tutabilir.

İleride yapılabilecek bir çalışma erkekliğin kurgulanışı ve erkeklerden beklenen rollerin onları hangi travmalarla baş başa bıraktığını anlamaya yönelik olabilir ve bu konularda yapılacak çalışmalar erkeklerin kendi konumlarına yönelik farkındalıklarını artırabilir.

Yine bizim çalışmamızda anlamlı bir sonuç vermese de, iş kazalarının travma sonrası öfke oluşturduğu şüphesiz bir gerçektir. Ülkemizde özellikle son yıllarda gerçekleşen ve birçok işçinin ölümüyle sonuçlanan iş kazaları hayatta kalanları yoğun öfke, çaresizlik duyguları ve travma sonrası stres bozukluğu ile baş başa bırakmaktadır. Bu iş kazalarının sonuçları, kazazedeler ile yürütülen psikososyal çalışmalarla topluma sunularak toplumsal bir duyarlılık yaratılmalıdır. Olumsuz sonuçların topluma sunulması, gerekli tedbirlerin alınmasında ve kazaların tekrarlanmamasında etkili olabilir.

Çalışmanın pratikte, klinik çalışmalara bir katkı sağlamak ve farkındalık yaratmak amacıyla önemli olacağı düşünülmektedir. Özellikle son yıllarda erkeklerinde psikolojik destek almak konusunda bilinçlendiği, hastaneye ve benzeri kurumlara başvurma sıklığının arttığı gözlenmektedir. Saldırgan, kaygılı, pasif agresif davranışlar, intikam duyguları gösteren erkeklerin bu davranışlarını kontrol edebilmeleri için öfke kontrol eğitimleri ile birlikte muhakkak geçmiş dönem travma yaşantılarının elbette kişinin kendi isteği doğrultusunda sorgulanması ve çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aker T., Önen P.; ” Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Fenomolojisi, Anksiyete Bozuklukları,”(R.Tükel, T.Akılın eds), Türk Psikiyatri Derneği Yayınları, Bilimsel Çalışma Birimleri Dizisi, ,No-4,2006, s.385-405.
- Aker, T.: Temel Sağlık Hizmetlerinde Psikososyal Travmaya Yaklaşım. İstanbul,2000.
- Aktaş, A: “Aile İçi şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması”, İstanbul: Elma Yayınevi,2006.
- Albayrak B, Kutlu Y.: “ Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler”, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi, Cilt 2, Sayı:3, 2009,s.58-69.
- Algan,G. ve Özlem Kaya, S: “ Kadına Karşı Evlilik İçi Şiddetin Çocuğa Yansıması ve Çocuğun Şiddetten Korunma Hakkı” Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu 27-28 nisan 2012, ss.678-690.
- Algül, A., Ateş, M. A., Gülsün, M., Doruk, A., Semiz, Ü.B., Başoğlu C. & ve ark: “ Antisozyal Kişilik Bozukluğu Olgularında Kendini Yaralama Davranışının Saldırganlık, Çocukluk Çağı Travmaları ve Dissosiyasyon ile İlişkisi”, Anatolian Journal of Psychiatry, 2009,10, s.278-285.
- Altınay, A. & Arat,” Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet”,2007.
- Alsop,R.: Fitzsimon, A; Lennon, K.: “Theorizing Gender, Polity Press, Cambridge, 2002.
- Amasyalı, C.F. (2009). Işık Üniversitesi 2008-2009 Akademik Yılı Hazırlık Okulu Öğrencileri Arasında Hayat Boyu Travmatik Olaylarla Karşılaşma Sıklığı ve Başa Çıkma Yolları.Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Amodei, N., Scott, A.A.: “Psychologists Contribution to the Preventon of Youth Violence”**The Social Science Journal**, 2002,39, s. 511-526.
- Atay,T.: “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, **Toplum ve Bilim**, c.101,2004,s.11-31.

- Atamer, A. (2005). Çocuk İstismarı Tarama Anketi: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Avcı, R. (2006). Şiddet Davranışı Gösteren Ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke Ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayan,S.(2012)” Kadına Karşı Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri” Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu 27-28 nisan 2012, ss.660-671
- Aydın, O., Özmen,A.E.: ”18-25 Yaş Grubu Erkeklerde Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantısının İncelenmesi”, **Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, c.18,2003,s. 7-20.
- Averill J.R.: “Studies on Anger and Agression: İmplications for Theories of Emotion,”**Am Psychol**,V.38,1983,s.1145-1160.
- Balkaya F, Şahin NH. : “Çok Boyutlu Öfke Ölçeği” **Türk Psikiyatri Dergisi**, c.14 (3), 2003, s.192-202.
- Balkaya, F. (2001). “Çok Boyutlu Öfke Envanterinin Geliştirilmesi ve Bazı Semptom Gruplarına Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bandura,A, Adams ,N.: “Analysis of Self-Efficacy Theory of Behavioral Change,”. **Cognitif Therapy and Research**, C.1, No.4, 1977, s. 287-310
- Barutçu, A.(2013). Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı.
- Batıgün A. (2002). Gençler ve İntihar: Diğer Yaş Gruplarıyla Farklılaşan Özellikler. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beck, A.T: **Cognitive Threapy And The Emotional Disorders**, Boston,International University Press.
- Bekçi,B.(2006). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Aile İçi Çocuk İstismarı ve Öfke Tetikleyicileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans

Tezi. İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

- Biaggio, MK.: (1989) “Sex Differences İn Behavioral Reactions to Provocation of Anger,” **Psychol Rep**, V. 64, 1989, pp.23-26.

Bramsan,I.,Ploeg,H.V., Boers,M.: “Posttraumatic Stress İn Aging World War II Survivors After A Fireworks Disaster: A Controlled Prospective Study,” *Journal of Traumatic Stress*, V.19, 2, 2006, pp.291-300.

- Breslau N., Kessler R.C., Chilcoat H.D., Schultz L.R., Davis G.C., Andreski P. : “Trauma And Posttraumatic Stres Disorders İn The Community”, *Arch Gen Psychiatry*,1998, s. 55.
- Briere, J.: “Psychological Assessment of Adult Posttraumatic Stress”, Washington: American Psychological Assaciation,1998.
- Budak,S. : Psikoloji Sözlüğü . Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları,2000.
- Bulut, I.:**Genç Anne ve Çocuk İstismarı**, Ankara, Bizim Büro Basımevi,1996.
- Burn, A.M.,Ward,Z.: “Men’s Conformity to Traditional Masculinity and Relationship Satisfction”, Polytechnic State University, California San Luisobispo
- Cengiz,K.,Tol,U., Küçükkural,Ö.: “Hegomonik Erkekliğin Peşinden”, **Toplum ve Bilim**, C.101, 2004,s.50-71.
- Cole,L., Morgan J.J.B.: **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Belkis Halim Vassaf, Ankara, Meb yayınları,2001.
- Connell,R. William: **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı,1998.
- Connell,R. William: **Masculinities**. Cambridge: Polity Press, 1
- Çelik, İ. (2003). “Öfke Tetikleyicileri Ölçeği (Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması).” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dattalio M.F., Freeman, A.: “Cognitive – Behavioral Strategiesin Crisis Intervention,” New York: The Guilford Press,1962.

- Davidoff,L.: **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, Çev. Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları,2002.
- Demirbaş İ. (2004). Motorlu Araç Kazası Geçiren Kişilerde Travma Sonrası Stres bozukluğunun Görülme Sıklığı, Belirleyicileri ve Yeti Yitimine Etkisi; Adli Tıbbi Boyutu. Uzmanlık Tezi. Kocaeli: Kocaeli Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.
- Dökmen, Z.Y.: **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**,4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- DSM IV Tanı Ölçütleri El Kitabı. Çev. Ertuğrul Köroğlu, Hekimler Birliği Yayınları, Ankara,2001.
- Ersen, H.(2010). Suç İşlemiş Kadınların Sosyodemografik Özellikleri, Anne-Baba Tutumları Ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi. Psikiyatri Uzmanlık Tezi. İstanbul: Bakırköy Prof.Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 7. Psikiyatri Kliniği.
- Eşsizoglu A, Yaşar A, Bülbül İ, Önal S, Yıldırım EA, Aker T. :”Bir terörist saldırı sonrasında travma sonrası stres bozukluğu gelişimini etkileyen risk faktörleri, **Türk Psikiyatri Dergisi**, c. 20(2), 2009,s.118-26.
- Fava M.: “Depression with anger attacks”, **Journal of Clinical Psychiatry**, V.59,1998,s. 18-21.
- Fava,M., Andersan, K. Resenbaum J.F.: “ Anger Attakes: Possible Variants of Panic and Majör Depressive Disorder,” **Am J Psychiatry**,V. 147, 1990, pp.:867-870.
- Freedman, J.L., J.M. D.O., Carlsmith, J.M: **Sosyal Psikoloji**, Çev. Ali Dönmez,3. Baskı, Ankara,İmge Kitabevi, 1998.
- Gazda, G.M.: **Human Relations Development**, Boston, Simon and Schuster Company,1995.
- Geçtan, E.: **Varoluş ve Psikiyatri**, İstanbul: Metis Kitabevi,8. Basım,1990.
- Geçtan, E.: **Psikanaliz ve Sonrası** İstanbul: Metis Kitabevi,16. Basım,2002.
- Geçtan, E.: **İnsan Olmak**, İstanbul: Metis Kitabevi,2012.
- Gentry, WD.: **Anger Free Ten Basic Steps To Maneging Your Anger New York**,Harper Collins Publisher, 2000.

- Gök M.(2009) Aile İçi Şiddet Ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Gökkaya,V. (2012)”Kadına Şiddet ve Gölgesindeki Çocuk”Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu 27-28 nisan 2012, ss. 671-678.
- Güleç,Y.(2002). Ergenlerin Öfke Yaşantıları, Benlik Algıları ve Akademik Başarı İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güler, N., Tel, H., Tuncay, F. Ö.: “Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C.27, 2005, s. 51-56.
- Güloğlu, B., Kararımak, “ Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, C.14, 2013,s. 234-244.
- Gültekin,E., Ekici, M, Tepe,F.: “ Terör Mağduru Polislerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtilerinin Değerlendirilmesi,” Uluslar Arası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, C.2,1, ss. 25-35,t.y.
- Herman, J.: **Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre**,Çev. Tamer Tosun, 2007, İstanbul.
- Hıdıroğlu, S., Topuzoğlu, A., Ay. P., Karavuş. M.,: “Kadın ve Çocuklara Karşı Fiziksel Şiddeti Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: İstanbul'da Sağlık Ocağı Tabanlı Bir Çalışma,” **New Sempodium Journal**. C.44, 2006, S.196-202.
- Ibabe, I., Jaureguizar, J.: (2010). “Child- to-Parent Violence: Profile of Abusive Adolescents and Their Families”, **Journal of Criminal Justic**, C.38,2010, S. 616-624.
- İkiz, T: “Sigmund Freud ve Klasik Psikanalitik Görüşte Dürtülerin Akıbeti”, **Psikanaliz Yazıları**, Sayı 4, 2002, ss.11-19.
- KSGM, 2008: “ **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet**,” www.hips.hacettepe.edu.tr, 20.02.2015.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: “ 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması ‘çevrimiçi’ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem,09.02.2014>.
- Kağıtçıbaşı,Ç.: **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim yayınları, İstanbul,1999.

- Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, A.: “Çocuk İstismarı,” **Çocuk Hastalıkları ve Sağlık Dergisi**, C.47(2), 2004,s. 140-151.
- Karancı,N., Aker,T., Işıklı,S., Erkan,B., Gül,E., Yavuz,H.: **Türkiye’de Travmatik Yaşam Olayları ve Ruhsal Etkileri**, Matbus Basım Evi,2012.
 - Kassinove H, Sukhodolsky DG.: **Anger Disorders: Basicscience And Practice Issues. Anger Disorders: Definition, Diagnosis And Treatment.** Ed. Taylor & Francis, Washington,1995.
- Kennedy H.G.: Anger and Irritability, **British Journal of Psychiatry**, V 161, 1992, s. 145-153.
- Kessler RC, Sonnega A, Bromet A ve ark.: Posttraumatic Stres Disorder İn The National Comorbidity Survey, **Arc Gen Psyhiatry** , V.52, 1995, s. 1048 – 60.
- Kessler RC.: “National Comorbity Survey: Posttraumatic Stres Disorder”,Int Methods Psychiatr Res,1995.
- Ketten A, Karagül A, Ketten H S, Avcı E, Karanfil R.: “ Terörle Mücadele Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, Adli Tıp Kurumu, 2013.
- Kısaç,İ.(1997). “Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeyleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak E. (2008). Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı Ve Surekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Korbin, J.E.: Children, Childhoods, and Violence. Annual Review of Anthropology, V.32, 2003, s. 431-46.
- Köknel O.: **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, 2. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000.
 - Köroğlu E.: Mental bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Çeviren E. Köroğlu, Amerikan Psikiyatri Birliği, Dördüncü Baskı, DSM-IV, Hekimler Yayın Birliği,2001.
- KulaksızoğluA.: **Ergenlik Psikolojisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 6. Basım,2004.

- Lulofs, R.S., Cahn, D.D.: **Conflict From Theory To Action**, United States of America ,Aperson Education Company,2000.
- Lundgren, E.: **Şiddetin Normalleştirme Süreci**, Çev. Berna Ekal, İstanbul, Rengaheng Sanat Evi, 2009
- Martin R ve Watson D.: (1997) “Style Of Anger Expression And İts Relation To Daily Experrence,” **Personality and Social Psychology Bulletin**, V.23 (3), 1997,s. 284 – 294.
- Nadir,U. VE Fırat V.(2012) “Kadına Yönelik Şiddetin Küçük Mağdurları Çocuklar ve Şiddete Tanık Olmuş Çocuklar İle Çalışma” Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu 27-28 nisan 2012, ss.690-703.
- Norris FH.: “Epidemiology of Trauma: Frequency and Impact of Different Potentially Traumatic Events on Different Potentially Traumatic Events on Different Demographic Groups,” **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, V. 60, 1992, s. 409-418.
- Novaco R.W.: **Anger Control**, Canada D.C: Health and Company,1975.
- Novaco W.R.: “Anger Control: The Development And Evaluation Of An Experimental Treatment Lexington, MA: Lexington Books, D.C. Health. Reviewed By Konecni,V. Good News For Angry People,” **Contemporary Psychology**; V. 21,1976, s. 397-398.
- Onur,H., Koyuncu,B.:“Hegemonik erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler”, **Toplum ve Bilim**, No.101, 2004, s. 31-50.
- Onbaşılı, N.(2011). Kadın ve Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Çocuklarda Öfke: Anne ve Çocuğun Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantıları, Aile İşleyişi ve Annenin Öfke Düzeyi Açısından Bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.
- Orth U, Maercker A. : “Posttraumatic Anger in Crime Victims: Directed at the Prpetrator and at the self”, **JTS**,22,2, 2009, s. 158 – 161.
- Ovacık,A.C.(2008) Aile İçi Şiddetin Erkek Çocuğun Şiddet İçeren Suç İşleme Davranışına Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

- Ovayolu,N., Uçan, Ö., Serindağ, S.: “ Çocuklarda Cinsel İstismar ve Etkileri,” Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C.2.4. 2007, ss.13-22.
- Özen Ş, Subaşı M, Yıldırım A, Baştürk M, Bez Y.: “Öfkelenme Anında Cama Yumruk Atarak Kendini Yaralayan Hastalarda Problem Çözme Becerileri ve Çocukluk Çağı Travmaları,” **Klinik ve Deneysel Araştırmalar Dergisi**, C.(1), 2010, s. 25-30.
- Özmen A.: “Öfkeyle Başa Çıkma Eğitiminin ve Etkileşim Grubu Uygulamasının İçerik Yönelik Öfke Üzerindeki Etkisi,” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:30, No: 2, 2006, s. 175-185.
- Özmen,A.(2004) Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Pelendecioğlu, B., Bulut, S.: “Çocuğa Yönelik Aile İçerik Fiziksel İstismar”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1,2009, ss.49-62.
- Petersen, A.: **Unmasking the Masculine Sage**,Londra, 1998.
- Polat,D.: **Çocuk ve Şiddet**. İstanbul: Der Yayınları.
- Rittersberger, Tılıç H.: **Aile İçerik Şiddet; Bir Sosyolojik Yaklaşım 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, Editor,Oya Çiftçi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 283, Ankara. 1998.
- Robbins PR, Tanck RH.: “Anger And Depressed Affect: Interindividual And Intraindividual Perspectives,” J Psychol, “v”. 131, 1997, s. 489 -500.
- Robins S, Novaco RW: “Systems Conceptualization And Treatment Of Anger,” **J Clin Psychol**, V. 55, 1999, s. 325-337.
- Romas A ve Sharma M (2000) Practical Stress Management Allyn&Bacon, Massachusett
- Ruppert,F.: **Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları: Ruhun Yaralarını Anlamak ve İyileştirmek**, Çev.,Fatma Zengin,2011.

- Sabuncuoğlu, O., Çevikaslan, A. ve Berkem, M.: “Deprem sonucu gelişen travma sonrası stres bozukluğu ile kişilik bozuklukları arasında ilişki,” **Klinik Psikiyatri**, C.6,2003, ss.189-197.
 - Sancar,s.: **Erkeklik: İmkansız İktidar: Aile, Piyasada ve Sokakta Erkeklik**,3. Baskı, İstanbul, Metis yayınları, 2013.
 - Selek, P.: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, İletişim Yayınları, 4. Baskı,2010.
 - Sezgin,U.: “Travma Yaşantısı Olan Kadınlarda Grup Psikoterapisinin Etkinliği,” **Nöropsikiyatri Arşivi**, Cilt 40, Sayı 3-4, 2003, s.53-63.
 - Siyez, D. M. (2003). Duygusal İstismara Maruz Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Benlik Algıları İle Depresyon ve Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
 - Soykan, Ç.: “Öfke ve Öfke yönetimi”, **Kriz dergisi**, C. (2), 2011, s. 19/27
 - Spielberger CD, Crane RS, Kearns WD.: “Anger and anxiety in essential hypertension Stress and Emotion : Anxiety , Anger and Curinsity,”, Ed.Spielberger CD , New York, Taylor & Francis, 1991,s. 265-279
 - Spielberger C.: **State-Trait Anger Expression Inventory Psychological Assessment Resources**, Orlando,1998.
 - Starner TM, Peters RM.: “Anger Expression And Blond Pressure İn Adolescents,” **The Tournel of School Nursing**, V. 20(6), 2004, s. 335-342.
 - Sungur M, Aksin SB, Ozcubukcuoglu A.: “Common Features Of PTSD Cases Amongsta Group Of Military Staff Referred Fromthe Southeast Region Of Turkey,” **J Cogn Psychother**, V.9(4), 1995, pp. 279-84.
 - Şahin,D.: “Türkiye’de İnsan Eliyle Yapıla Travmalara Bağlı Psikiyatrik Bozuklukların Boyutu,” **Kriz Dergisi**, C. 3(1-2), s.26-30, t.y.
 - T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Aile İçinde Ve Toplumsal Alanda Şiddet. AAK Yayınları, Ankara, 1997, s:103.
 - Taner,Y.,Gökler,B.: “Çocuk İstismar ve İhmali; Psikiyatrik Yönleri,” **Hacettepe Tıp Dergisi**, C.35, 2004, s.82-86.
- Tek C, Önder E, Duman Ş: İşkence Sonrası Görülen Ruhsal Belirtiler. Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi 1 (ek 3):26-30, 1993.

Taymur, İ.,Sargın,A. E., Özdel, K., Türkçapar, H.M.,Çalışgan, L., Zamkı, E., Demirel,B.: (2014). “Endüstriyel Bir Patlama Sonrasında Akut Stres Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişiminde Olası Risk Faktörleri”, **Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arsivi**, V. 51(1), 2014, pp.270-276.

- Togan SS.(2005). Ergenlerde Öfke Değerlendirme Ölçeği (Adolescent anger rating scale- AARS)’nin Türkçe Versiyonu. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı.

Tolin, D.F., Foa , E.B. : “Sex Differences in Trauma and Posttraumatic Stress Disorder: A Quantitative Review of 25 Years of Research,” **Psychological Bulletin**, Vol. 132, No. 6, 2006, pp. 959–992.

- Tortamış,B.(2009). Sığınma Evinde Kalan Kadınlarda Şiddet Öyküsü Açısından Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Benlik Saygısı ve Beden Algısının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: Yayın no 549. Cilt 2: Ankara, 1988.

- Türksoy N. : **Psikolojik Travma ve Tanım Sorunları, Psikolojik Travma ve Sonuçları**, Eds. T. Aker, ME. Önder, US Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.9-21.

- Uz, Ç. (1989). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.

- Vahip, I, Doğanavşargil, Ö.: “Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız,” **Türk Psikiyatri Dergisi**, C. 17(2), 2006, s. 107-114.

- Vahip, I.: “Evdeki Şiddet Ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış,” **Türk Psikiyatri Dergisi**, C. 13(4), 2002, s. 12-31.

- Volkan,V. Zıntl, E.: **Gidenin Ardından**. Çev.İşıl Vahip, Müge Kocadere, İstanbul, Oa Yayınları, 2. Baskı,2010.

Westermayer, J.: “Alcoholism and Co-morbid Psychiatric Disorders Among American Indians,” **The Journal of the National Center**, V. 10,2, 2001, pp.27-51.

- World Health Organization.: Prevalence Of İntimate Partner Violence: Findings From The WHO Multi-Country Study On Women’s Health And Domestic Violence. Vol.368, 2006, pp.1260-1269.
 - Yaşar, M. : “Aile eğitimi erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları”, **Özel Durumlarda Aile Çalışmaları**, Editör: Fulya TEMEL, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010. s,388.
 - Yılmaz, B.(2006). Arama-Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme ile İlişkili Değişkenler. Doktora Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Psikoloji Anabilim Dalı.
- Yancey, C. T., Hansen D. J.: Relationship of Personal, Familial, and Abuse – Specific Factors With Outcome Following Childhoo Sexual. Aggression and Violent Behavior, V. 15,2010, pp. 410-421.